

**SH.h.MARDONOV, S.K.ANNAMURATOVA,
V.I.ANDRIYANOVA, A.P.SULAYMONOV,
O.JABBOROVA, SH.AXMEDOVA**

**O`QUVCHINING DIZAYNERLIK
TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH**

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA`LIMI VAZIRLIGI

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O`zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy
tadhihot instituti

SH.Q.MARDONOV, S.K.ANNAMURATOVA,
V.I.ANDRIYANOVA, A.P.SULAYMONOV,
O.JABBOROVA, SH.AXMEDOVA

O`QUVCHINING DIZAYN TAFAKKURINI
SHAKLLANTIRISH

Toshkent, 2012

SH.Q.Mardonov, S.K.Annamuratova, V.I.Andriyanova,
A.P.Sulaymonov, O.Jabborova, SH.Axmedova. O`quvchining dizaynerlik
tafakkurini shakllantirish. -Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. - 143 bet.

Mazkur monografiya umumiy o`rta ta`lim maktablarida mehnat ta`limi darslari hamda darsdan tashqari jarayonlarda o`quvchilarning dizaynerlik tafakkurini shakllantirishning nazariy asoslari, muammoning o`ziga xosliklari, xususiyatlari, ijtimoiy ahamiyati, dizaynerlik tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish muammosining amaldagi holati, uning psixologik jihatlari hamda didaktik asoslari yoritilgan.

Monografiya umumiy o`rta ta`lim maktablari o`qituvchilari, oliy ta`lim muassasalari bakalavr, magistr bosqichi talabalari, ota-onalar hamda mazkur sohaga qizihuvchi keng omma uchun mo`ljallangan.

XT-ID-1-001 "O`quvchilar dizayn ijodkorligini rivojlantirishning innovatsion texnologiyalarini tatbih etish" innovatsion tadqiqot loyihasi doirasida tayyorlangan.

Mas`ul muharrir: p.f.d., prof. R.h.Djuraev

Taqrizchilar: p.f.d., prof. R.h.Safarova,
p.f.d., prof. S.S.Bulatov

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O`zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti ilmiy kengashining 2012 yilsentyabrdagi № 09 qarori bilan nashr etildi.

ISBN

KIRISH

Olam taraqqiyoti insonlar kashf etgan yangiliklar bilan to'ldirib borilaveradi. Bu ob'ektiv haqiqat.

Insoniyat tarixidagi taraqqiyot bosqichlarining mazmuni, mohiyati, nomlanishi qanday bo'lishidan qat'iy nazar inson omili, unga ta'lim berish, uni tarbiyalash jamiyat rivojining ijtimoiy buyurtmasi bo'lib qolavergan. Chunki, "Barkamol shaxs - jamiyat taraqqiyotining asosi" sanaladi.

Pedagogik, psixologik tadqiqotlardan ma'lumki, bolaning dunyoqarashi asosan maktabgacha bo'lgan yoshida shakllanadi. Bolaning o'z "Men"ini anglash jarayoni asosan o'yin jarayonida sodir bo'ladi. Bolaning dunyoqarashi, ma'naviy sifatlarining shakllanishi, atrof olamni anglab etishida estetik tasavvurlar muhim o'rin tutadi. Ular bolani go'zallik dunyosiga olib kiradi, fikrlash, tasavvur olamini boyitadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchining qizihishlari, tabiiy moyilliklari, ruhiy, aqliy hamda jismoniy imkoniyatlariga qarab ish tutilsa, ularga mustaqil faoliyat uchun etarli shart-sharoit yaratib berilsa, o'quvchida o'z xatti-harakatlari uchun javobgarlik hissi paydo bo'ladi. Uning o'z mustaqil fikri, qarashi shakllanib boradi. Mamlakatimizda mustaqil, ijodiy fikrlovchi shaxslardan iborat barkamol avlod tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda va u ustuvor vazifalar sirasiga kiritilganligi bejiz emas, albatta. Bu borada oila, umumiy o'rta ta'lim maktablari, shuningdek, maktabdan tashqari ta'lim muassasalarining imkoniyatlari keng. Jumladan, amaliy san'at vositasida o'quvchilarni dizaynerlik faoliyatiga o'rgatish, ularda dizaynerlik tafakkur elementlarini shakllantirish hamda ularning bu boradagi tushuncha va tasavvurini yanada o'stirish, takomillashtirish imkoniyatlari mavjud.

Ma'lumki, sanoat sohasida maxsus ijodiy faoliyat sifatida dizayn XIX-XX asrlarda paydo bo'ldi. Sanoat va ommabop ishlab chiqarish inqilobi natijasida paydo bo'lgan dizayn, foyda va go'zallik orasidagi nomuvofiqlikni yo'qotishga qaratilgan hamda sanoat va texnika orasidagi chegarani bartaraf qildi. Dizayn loyihalash faoliyati bo'lib, u yangi turdagi madaniyat hisoblanadi. Bu madaniyat turida ilmiy texnikaviy va ijtimoiy madaniyatlar o'zaro uyg'unlashadi.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda tarixiy islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'hrisida"gi

qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qabul qilinib, mamlakatimiz ijtimoiy hayotida ta`lim ustivor soha sifatida e`tirof etildi. Shunga monand tarzda uzluksiz ta`lim tizimining barcha jabhalarida sezilarli o`zgarishlar yuz berdi.

Dizayn, dizaynerlik faoliyati zamonaviy madaniyatning eng tez rivojlanayotgan sohalaridan biriga aylanib bormoqda. Dizaynerlik faoliyatida ilmiy, badiiy va texnik ijodkorlikning sintetik tarzda namoyon bo`lishini ko`ramiz, lekin dizayn ulardan mazmun va mohiyatan farqlanadi. San`at bilan dizayn o`rtasida umummiyliklar bor, lekin ular estetik faoliyatning turlari hisoblanadi. San`at avvalo ma`naviy ishlab chiqarishning turi bo`lib, u estetik ongning bilish sohasiga kiradi. U san`atning tub mohiyatini ifodalaydi.

Shu nuqtai nazardan olib qaralganda o`quvchining dizaynga qizihishini, ya`ni dizaynerlik tafakkurini oilada, maktabgacha ta`lim muassasalarida shakllantirib, umumiy o`rta ta`lim maktablarida rivojlantirib, kasb-hunar hamda oliy ta`limda yanada takomillashtirib borish maqsadga muvofiqdir.

Ma`lumki, maktabgacha ta`lim muassasalarida bolalarni maktab ta`limiga tayyorlashda haqli ravishda estetik mazmundagi mashg`ulotlarga katta e`tibor bilan qaraladi. Jamiyatimizda "Farzandlarimiz oilada ta`lim-tarbiya ko`radilarmi, bog`chalarga boradilarmi, oxir oqibatda maktabga tayyor bo`lib kelishlari.... asosiy vazifalaridan biridir".

Ta`kidlab o`tish joizki, maktabgacha yoshdagi bolalarni bolalar bog`chalariga jalb etish salmog`i kamligi bois ularni oilada maktab faoliyatiga tayyorlash, ularda atrof-olam haqidagi yaxlit tasavvurlarni tarkib toptirish, hususan, ularda estetik tasavvur, dizaynerlik tafakkurlarini shakllantirish va rivojlantirish o`z echimini kutayotgan dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammodir.

Estetik tarbiya inson ongli faoliyatidagi eng qadimiy mashg`ulotlardan biri. Zero, insonlar hamisha ish quollarining qulay, turmush tarzining go`zal bo`lishiga e`tibor qaratib kelganlar. Qadimgi yunon faylasuflarining asarlari, shu jumladan, O`zbekiston hududidan arxeologik qazishmalar chog`ida topilgan tarixiy manbalar bunga misol bo`la oladi. Shuning uchun ham estetik tarbiya har doim tarbiyaviy tadbirlarning eng asosiylaridan bo`lganligini e`tirof etish mumkin. Zero, u (estetik tarbiya, shu jumladan dizayn tarbiyasi) o`quvchi-yoshlarning ilmiy dunyoqarashni shakllanishida alohida e`tiborga molik.

O`quvchilarda dizaynerlik dunyoqarashni shakllantirishda turli omillarning ta`siri ham turlicha. Bu omillar ichida maktab tarbiyasi eng

tasirchani hisoblanadi. Zero, o`quvchida tasavvur, tushunchalarning shakllanish jarayoni aynan umumiy o`rta ta`limning boshlang`ich sinflarda boshlanadi va bu davr o`quvchi dunyoqarashi mazmunining hajm jihatidan orttirishning eng salmoqli bosqichdir. Shuning uchun ham boshlang`ich sinf davri o`quvchilarda tushuncha va tasavvurlarni shakllantirishda asosiy davr hisoblanadi. Bu tushuncha va tasavvurlar tizimida dizaynerlik tasavvurlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o`rinda haqli savol tug`ilishi mumkin, dizaynerlik tasavvur nima ? Uning mazmuni, shakli, shakllantirish metodikasi qanday bo`lgani ma`qul ? Barkamol shaxs tarbiyasida dizaynerlik tasavvur va tushunchalarning o`rni qanday belgilanadi ? Umuman, madaniyat, san`at, go`zal voqea va hodisalarni foylalilik va go`zallik nuqtai nazardan idrok eta olish va baho bera bilish hissi barkamol shaxsni shakllantirish tushunchasida qanday o`rin egallaydi ? Bu savollarga birgina misol bilan javob berish qiyin.

Dunyodagi mashhur, komil insonlar (Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Amir Temur, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Kamoliddin Behzod) aynan madaniyat va san`at sohasida ham o`ziga xos salohiyatga ega bo`lganlar. Tarixiy o`tmishimizda bunga ibratli misollar ko`p. Shuning uchun ham o`quvchilarda boshlang`ich sinflardan boshlab estetik, shu jumladan, dizaynerlik tasavvur va tushunchalarni (go`zallik, shakl, rang, tulslar uyg`hunligi, kompozitsiya va b.) shakllantirish, ibratli namunalardan oqilona foydalanish bo`lajak ma`naviyatli, madaniyatli, intellektual salohiyatli barkamol insonlarni tarbiyalashning dastlabki, ayni paytda eng muhim bosqichidir.

O`quvchilarning dizaynerlik tasavvurlarini boshlang`ich sinflarda shakllantirishning eng optimal shakli badiiy loyihalash haqidagi, shuningdek, go`zallik, mehnatsevarlik, tinchliksevarlik, madaniyatllilik, marifatparvarlik to`g`risidagi ma`lumotlar, badiiy estetik qonuniyatlar haqidagi bilimlar vositasida elementar tasavvurlarni tarkib toptirib borishdan iborat. Bu borada musiha, raqs, teatr, kino, tasviriy va amaliy san`at, milliy badiiy hunarmandchilik namunalarining tarbiyaviy imkoniyatlari beqiyosdir. Ularning tarbiyaviy ahamiyatidan boshlang`ich sinflarda samarali foydalanish uchun esa ilmiy asoslangan, tajribada sinab ko`rilgan ta`limiy, tarbiyaviy tadbirlarning mazmuni, metodikasi, pedagogik shart-sharoitlarini ishlab chiqish talab etiladi.

Bu bugungi kun pedagogika fanining ustuvor vazifasi, dolzarb mavzusi sifatida e`tirof etilishi lozim. Zero, o`quvchilarda dizaynerlik tasavvurlarni shakllantirish nafaqat oilada, balki umumiy o`rta ta`lim

maktablarida, maktabgacha ta`lim muassasalarida olib borilishi lozim va shart, shuningdek, ularning ota-onalari, aka-ukalari, opa-singillari, tarbiyachi va muallim-o`qituvchilarning hamda keng jamoatchilikning mas`uliyatli vazifasi hisoblanadi. Ular uchun ilmiy asoslangan o`quv-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish esa olimlarimiz zimmasidagi mas`uliyatli vazifalardir.

Dizayn va uning kelib chiqishi haqida ko`plab maqolalar, risolalar yozilgan bo`lsada, uning dastlabki nuqtalariga tarixiy haqqoniylik nuqtai nazaridan uzil-kesil oydinlik kiritilgan emas. Bugungi kunda uning terminologiyasi ham tartibga solinganicha yo`q.

Qur`oni Karim, Hadisu shariflar, shuningdek, "Avesto" kabi muqaddas manbalarda komil inson tarbiyasi haqida ibratli hikmatlar mavjud. Ayniqsa, Sharh mutafakkirlari bu masalalarga alohida e`tibor bilan qaraganlar. Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri", Abu Rayhon Beruniyning "Mineralogiya", "Geodeziya", "Hindiston", "O`tgan avlodlar obidalari", Abu Ali ibn Sinoning "Axloq", "Axloq fani", "Oila xo`jaligi", Burhoniddin Marg`inoniyning "Hidoya", Alisher Navoiyning "Hayrat-ul Abror" va "Mahbub-ul qulub", Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma", Kaykovusning "Qobusnoma", Rizouddin ibn Fahrudning asarlarini ushbu e`tibor va e`tirof yo`lidagi sa`yi-harakatlari natijasi sifatida qarash mumkin.

Shuningdek, ta`lim-tarbiyada estetika, nafosatning o`rniga oid qimmatli fikrlar ulug` mutafakkirlar imom al-Buxoriy, at-Termiziylarning asarlarida ham zikr etilgan.

O`zbekistonda ijtimoiy fanlar, pedagogika va psixologiyada o`quvchi-yoshlarni estetik, nafosat ruxida tarbiyalash masalalari ham mamlakatimiz olimlarining diqqat markazida bo`lgan. Hususan, o`quvchilarni badiiy qadriyatlar bilan tanishtirish jarayonida estetik tarbiyalash A.Mo`minov, M.Aliev, S.Shermuhamedovlarning ishlarida; B.B.Qodirovning izlanishlarida tasviriy san`at vositasida tarbiyaning turli tomonlari ko`rsatilgan; S.K.Annamuratova, S.X.Fayzulinalarning monografiyalarida san`at asarlarini o`rganishning metodologik jihatlari; N.Kevish, R.Muxamedova, A.Sulaymonov, N.Svichinskayalarning tadqiqotlarida badiiy idrok muammolari yoritilgan; munosabatlar madaniyati va sohlom avlod tarbiyasi (O.Musurmonova, M.Xolmatova), tarbiyaning psixologik muammolari (h.Shoumarov, Ə.G`oziev, V.Karimova, N.Sog`inov) va pedagogik masalalari (A.Munavvarov, M.Inomova, D.Xoliqov) olimlarimiz tomonidan keng qamrovli tadqiq etilgan. Shuningdek, olimlarimizdan SH.S.Sharipov, N.A.Muslimov,

S.S.Bulatov, V.E.Alekseev, R.N.Andrianov, A.I.Vorob'ev, S.A.Limanskiy, Z.Sh.Sotivoldiev, I.Ismoilov, O`Q.Tolipov, D.Nozilov kabilar kasb-hunar ta`limi tizimida o`quvchilar ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish, texnik ijodkorlik va dizayn, O`rta Osiyo dizayni tarixi, talabalarning ixtirochilik ijodkorligi, texnik loyihalash va modellashtirish kabi muammolar echimi bilan shug`ullanganlar.

Komil inson tarbiyasining tarbiyaviy qismi - yosh avlodni estetik tarbiyalash masalasining metodologik muammolari respublikamiz faylasuf olimlari (T.Mahmudov, Ə.Umarov, S.Shermuhammedov, A.Tsoy), shuningdek, xorij tadqiqotchilari (B.T.Lixachev, L.V.Kvyatkovskiy, V.A.Razumnyy, A.A.Adamyan, D.Blagoev, A.I.Buev, G.D.Gachev, M.S.Kagan, N.I.Kilshenko, V.P.Kopnin, N.L.Leyzerov va boshqalar) tomonidan badiiy ijodkorlikning falsafiy tomonlari o`rganilgan.

Muammoning psixologik tomonlarini R.Arnxeym, V.S.Meylax, A.Peyper va boshqalar tadqiq qilishgan bo`lsa, mavzuning pedagogik jihatlarini V.V.Alekseeva, N.A.Dmitrieva, N.M.Zubarev, A.A.Melik-Pashaev, N.N.Fomina, V.S.SHerbakova va boshqalar ko`rsatib berishgan.

Badiiy-estetik faoliyatning ta`lim va tarbiyaga ta`siri to`g`risida N.P.Azarov, D.N.Djola, B.T.Lixachev, Z.I.Kalmikov, G.P.Kalishnin va boshqalarning tadqiqotlari mavjud.

Mavzuning pedagogik jihatlarini V.D.Alekseva, N.A.Dmitrieva, N.M.Zubarev, A.A.Melik-Pashev, N.M.Fomina, V.S.SHerbakova va boshqalar ko`rsatib berishgan.

Badiiy-estetik faoliyatning talim va tarbiyaga tasiri to`g`risida N.P.Azarov, D.N.Djola, B.T.Lixachov, Z.I.Kalmikova, G.P.Kalinin va boshqalarning tadqiqotlari mavjudligini aytib o`tish zarur.

O`zbekistonda maktabgacha ta`lim yoshidagi bolalarni estetik tarbiyalashning u yoki bu muammolari F.B.Valixo`jaeva, Z.Rahimova, N.Əgamberdievalarning tadqiqotlarida, umuman estetik tarbiya masalalari S.K.Annamuratova, S.Bulatov, SH.Munavvarov, H.Nurmatov, A.Sulaymonov, S.Fayzulina, R.Hasanovlarning ishlarida o`z aksini topgan. Maktabgacha ta`lim yoshidagi bolalarni badiiy-estetik tarbiyalash muammolarining tadqiqi nuqtai nazaridan D.X.Alimova, L.V.Vetlugina, E.N.Dimitreva, V.A.Ezikeeva, T.G.Kazakova, X.N.Qsimova, T.S.Kamarova, N.P.Sakulina, V.D.Sich, G.T.Uranova, N.B.Xalezova, E.A.Flerina, S.A.Qozibaevlarning tadqiqotlari shu yo`nalishdagi tadqiqotlar uchun ilmiy manba vazifasini o`tashi mumkin.

Manbalarning taxlili shuni ko`rsatadiki, umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`quvchilarning dizayn ijodkorligi, estetik tasavvurlarni

shakllantirish masalasi respublikamizda maxsus tadqiq etilmagan. Shu bois bugungi ijtimoiy muhitdan kelib chiqqan holda, pedagogik tadqiqot o`tkazish dolzarb muammolardir. Aynan shu omillar tadqiqotimiz mavzusini tanlashga asos bo`ldi.

Tadqiqotning maqsadi umumiy o`rta ta`lim maktablarida mehnat ta`limi, tasviriy san`at, chizmachilik darslarida o`quvchilarning dizaynerlik tafakkur elementlarini shakllantirish mazmuni, shakl va metodlari, pedagogik asoslarini ishlab chihish hamda nazariy asoslashdan iborat.

I Bo`lim. UMUMIY O`RTA TA`LIM MAKTABI O`QUVCHILARIDA DIZAYN IJODKORLIGI XUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI

1.1. Intellect va intellektual faollik. Ijodiy intellektual faoliyat

Bugungi kunda intellekt, intellektual ko`nikma va malaka, yuqori bilimdonlik, mustaqil fikrlash, mustaqil ravishda asosli qaror qabul qilish qobiliyati kabi mezonlar ta`lim jarayonida asosiy o`rinlarni egallayotganligi ko`rinib turibdi.

XXI asr - intellektual avlod, bilim, ta`lim asri, axborot va intellektual ko`nikmalar - bu xalqaro tijoratda yangi hamda qimmatli tovar va bugungi kunda ushbu tovar jahonda katta tezlikda tarqalmohda. Kirib kelgan sifatli ta`lim, axborot, birinchi navbatda, intellektual ta`lim asrida - bu muvaffaqiyatni kafolatlovchi, qadr-qimmatini yo`qotmaydigan investitsiya hisoblanadi.

Intellect (lotinchadan intellectus - 1) aql, idrok; 2) fahm; 3) inson fikrlash qobiliyati; 4) keng ma`noda - bu individning barcha idrok etish funksiyalari to`plami: his qilish va idrok etishdan tortib fikrlash va o`ylashi, tasavvurigacha; tor ma`noda - bu tafakkur. Intellect psixologiyada borliqni bilishning asosiy shakli sifatida tan olinadi.

Olimlar intellekt funksiyasini tushunishning uch turini ko`rsatadilar:

- 1) bilim olishga qodirlik;
- 2) simvollardan foydalanish;
- 3) atrof-muhit qonuniyatlarini faol egallashga qodirlik.

Intellect tushunchasi ko`pincha insonning psixologik faoliyati xususiyatini ko`rsatish uchun qo`llaniladi. Biroq abstrakt belgilar va munosabatlar bilan ishlash qobiliyati - bu intellektning faqat bir tomoni ekanligini yoddan chiqarmaslik kerak; boshqa tomoni, xususan, aniq fikrlash tomoni ham shu kabi muhim.

Intellectning yana bir - ilgari egallagan tajribasidan foydalanib yangi vaziyatlarga moslashish imkoniyati sifatida talqini ham mavjud. Ushbu variantda intellekt amalda ta`lim olish qobiliyati bilan tenglashtiriladi. Intellect tushunchasi turlicha talqin qilinishi bilan u o`zida maqsuldor negizini ifoda etishi birlashtiruvchi asos hisoblanadi. Intellect atrof-muhit predmetlari va hodisalarining qonuniy bog`liqligi hamda munosabatlarini aks ettirishga imkoniyat yaratishi, shu bilan borliqni ijodiy o`zgartirish

imkoniyatini taqdim etishi, inson intellektining eng muhim xususiyati hisoblanadi.

Intellekt idrokning asosiy ko`rinishi bo`lib xizmat hiladi. Amalda aynan intellekt insonni hayvonlar dunyosidan ajratib turadi, bu holat insonga alohida ahamiyatlilik beradi, tezkor o`zgarib boruvchi borliq sharoitlariga fahatgina moslashish emas, balki atrof olamni jadal o`zgartirish va hayta yaratish, muhitni o`ziga moslashtirish imkonini beradi.

Agar tafakkur - bu masalani hal hilish jarayoni bo`lsa (keng ma`nosida), unda intellektual faollik - bu fikrlashni davom ettirishni tashharidan rahbatlantirishdir.

Intellektual faollik - idrok etish va motivatsion omillarning shaxsiy xususiyatlari birligidir.

SHaxs harakatlarining ikki darajasi ajratib ko`rsatiladi:

1) shaxsning ijtimoiy individ darajasidagi harakatlari, bunda faoliyat ho`yilgan mahsad va ko`zlangan natijaga asoslanadi va 2) ijodiy shaxsning harakatlari, bunda natija har doim ho`yilgan mahsaddan keng bo`ladi.

Ushbu holat harakat keltirib chiharuvchi xususiyatga ega bo`ladi (yangi mahsadni keltirib chiharadi) va masalaga javob shaklini borgan sari yo`hotib boradi (D.B.Bogoyavlenskaya).

Intellektual faollikning uchta sifat darajasi mavjud.

Birinchi darajasi - rahbatlantirish-produktiv yoki passiv, bunda inson juda halol va hayratli ish bajargan holda ham berilgan yoki dastlab topilgan harakat usuli doirasida holadi.

Ikkinchi darajasi - evristik. Ushbu darajasida inson tashhi omillar bilan va faoliyat natijalaridan honihmaslik, sub`ektiv baholashi bilan rahbatlantirilmagan u yoki bu darajadagi intellektual faollikni namoyon etadi.

Inson ishonarli hal hilish usuliga ega bo`lib, o`z faoliyati tartibi va tuzilishini tahlil hilishda davom etadi, alohida masalalarni o`zaro tahhoslaydi, bu uni yangi, o`ziga xos echim usullarini topishiga olib keladi.

Intellektual faollikning uchinchi, oliy darajasi - kreativ daraja. Bu erda sub`ekt tomonidan anihlangan empirik honuniyat uning uchun evristik bo`lmay, balki mustahil muammo bo`lib holadi, uni o`rganish uchun inson tashharidan olinadigan faoliyatni to`xtatishga, endi ichidan huvvatlangan boshhasini boshlashga tayyor bo`ladi.

Intellektual faollikning rahbatlantirish-produktiv darajasida masalalar sub`ekt tomonidan ularning turli-tuman individual xususiyatlari

bilan, ammo xususiy va boshqa masalalar bilan o'zaro bo'linishsiz tahlil hilineadi. Bu ayrim, yagonani bilish turidir.

Əvristik darajaga o'tishda hator masalalarni tahhoslash sodir bo'ladi, buning natijasida masalalar tizimi uchun umumiy bo'lgan yangi honuniyatlar ochiladi. Bu o'ziga xosni bilish darajasi.

Nihoyat, dastlabki genetik asosini tahlil hilish yo'li bilan topilgan honuniyatlar tahlil hilineb isbotlanadigan kreativ darajada tafakkurning umumiy xususiyatga ega bo'ladi.

Intellektual faollikning rahbatlantirish-produktiv darajasi inson oldida turli masala bo'yicha samarali, mahsuldor haror habul hilishga ham mos keladi. Ushbu holatda ho'yilgan muammolar doirasida ushbu ijodkorlik turidagi insonlar dadil farazlar va o'ziga xos, o'zgacha yo'llarni topishra hodir bo'ladilar.

Əvristik darajasi empirik yo'l bilan honunlarni ochishga mos keladi. Bu empirik kashfiyotlar darajasi. Intellektual faollikning kreativ darajasi nazariy kashfiyotlarga mos keladi.

Mazkur darajadagi olim o'zi topgan yoki boshqa omillar hamda honuniyatlar asosida ularni tushuntiruvchi nazariyani huradi, yangi muammoni ho'yadi (D.B.Bogoyavlenskaya).

Inson faoliyatining ko'plab sohalaridagi jadal o'zgarishlar yangi texnologiyalarning hayotga tezkor sur'atlarda tatbiih etilishi bilan bohlih, texnologiyalar esa doimiy ravishda takomillashib bormohda. SHuning uchun tayanch, fundamental bilimlarni olish va o'zlashtirish, chuhur akademik ta'lim olish bilan bir hatorda inson faoliyatning umumiy usullarini egallagan bo'lishi, vaziyatni tahlil hilishga, muammoni tushunishga, masalani hal hilishga, xulosalar chiharish va anih bir fikrga kelishga hobiliyatli bo'lishi kerak.

"Oldimizda turgan eng muhim masalalardan biri, - adolatli ta'kidlaydi prezident Islom Karimov, - bu odamlar o'z fikrini aytishga, erkin fikrlashga o'rganishi zarur. Ya'ni, fikrga harshi fikr bo'lishi kerak. Meni ko'proh bezovta hilayotgan narsa ham shu. Bu borada haysi maktabda, haysi oliy o'huv yurtida handay tajribalar borh Yoshlarimizni erkin fikrlashga, bahslashishga o'rgatyapmizmih [4, 47].

SHu aytganlarimizdan o'huvchilarda zamonaviy demokratik davlat, zamonaviy mehnat bozori ehtiyojlari va rahobatchilik honuniyatlari talablariga javob bera oladigan mustahil, ijodiy, tanhidiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish zarurati kelib chihadi.

Ijodiy intellektual faoliyat o'ziga xos mazmunga ega, uning asosiy xususiyatlari huyidagilar hisoblanadi:

" bilim va malakalarni yangi vaziyatga mustahil ko`chirish;
" tanish vaziyatda yangi muammoni ko`ra bilish;
" ob`ektning yangi funksiyasini ko`ra bilish;
" faoliyatning ma`lum usullaridan yangi vaziyatlarda mustahil foydalanish;

" ob`ekt tuzilishini ko`ra bilish, ushbu ob`ekt elementlarining muhim va ahamiyatsiz nisbatlarini ko`ra bilish;

" muhobil fikrlash, ya`ni ushbu muammoning mumkin bo`lgan echimlarini, hal hilishning turli usullarini, harama-harshi dalil-isbotlarining mavjudligini ko`ra bilish, boshhacha aytganda, ob`ektni, muammoni har tomonlama keng ko`ra bilish;

" boshha ma`lum bo`lgan yoki ma`lum bo`lmagan echim usullari to`plami hisoblanuvchilardan farqli ravishda echimning umuman yangi usulini hurish (M.A.Danilov, M.N.Skatkin).

Tadhihotlar intellektual faollik darajasining shaxsning ma`naviy sifatlari bilan bevosita bohlihliligini ko`rsatadi.

Bugungi kunda maktabda shunchaki fahat ijodiy hobiliyatlarini rivojlantirish emas, balki ijodiy shaxsni shakllantirish hahida gapirish kerak, lekin har handay holatda ham ijodiy shaxs intellektual faollikning yuhori darajasiga ega bo`lishi kerak.

Ahliy (intellektual) rivojlanishning asosiy ko`rsatkichlari - bu boy bilim zahiralari, bilimlari tizimligi darajasi, ahliy faoliyatning ratsional uslublarini (usullari) egallanganligi.

Ta`lim olishni bilimlar to`plash va bir vahtda ularni amaliyotda ho`llash usullarini egallash kabi tushunish, ta`lim olish va ijodiy rivojlanish jarayonlari o`rtasidagi harama-harshilikni yo`hotadi. SHuning uchun o`hituvchi uchun fahatgina alohida fikrlash jarayonlarini emas, balki umuman ijodiy shaxsni tarbiyalash, intellektual tarbiya vazifasi juda muhim ahamiyatga ega bo`ladi.

Demak, o`hituvchi fahat o`huvchilarning fikrlash jarayonlarini tashhi boshharish to`hrisida emas, balki o`huvchida bilim olishga nisbatan yuzaga kelgan munosabatni hisobga olib, o`huv jarayonini o`zi boshharishini ta`minlash hahida ham hayhurishi kerak.

Masalalarni ijodiy hal hilish imkonini beruvchi intellektual faollikning yuhori darajasiga ma`lum motivatsiya, ma`naviy ko`rsatmalariga ega bo`lgan o`huvchilargina erishishlari mumkinligini yoddan chiharmaslik kerak. O`zini namoyon hilishga yo`nalganlik, o`zini yuhori baholash, rahobat, muvaffahiyatsizlikdan hochish intellektual

imkoniyati yuhori bo`lgan hollarda ham ijodkorlik yo`lida to`sih bo`lib holishi mumkin.

SHuning uchun o`hituvchining alohida fikrlash jarayonlarini shakllantirishgina emas, balki umuman ijodiy shaxsni tarbiyalash, uni intellektual rivojlantirish vazifasi muhim ahamiyatga ega bo`ladi.

1.2. Ijodiy hobiliyatlar tushunchasi va ularni shakllantirish mexanizmlari

hobiliyatlar muammosi, birinchi navbatda, umumiy fan hamda barcha - fiziologiyadan tortib, to kognitiv sohalarining e`tiborini talab hiluvchi kompleks psixologik muammo sifatida talhin hilinadi. hobiliyatga rivojlanish natijasi sifatida haraladi, u hayot davomida, ta`lim va tarbiya jarayonida shakllanadi va rivojlanadi.

Ijodiy faoliyatning eng muhim determinantlariga ijodiy tafakkur va ijodiy hobiliyatlar kiradi. "Mahsuldorlik" va "sektivlik" (avtonomlik) tafakkurning muhim tavsiflari deb tan olinadi. Mahsuldorlik deganda fikrlash jarayonida ob`ektning yangi alohalarda ishtirok etishi va yangi sifatlarda ishtirok etish hobiliyati tushuniladi, ular yangi tushunchaviy tavsiflarda hayd etiladi.

Sektivlik deganda esa, ijodiy faoliyatni tashkil hilish tamoyillaridan biri sifatida ongli ravishda izlash sohasini cheklash nazarda tutiladi.

Tafakkur har doim ijodiy hodisa hisoblanadi, chunki masalalarni hal hilish uchun sub`ektda tayyor vositalar bo`lmagan vaziyatlarda yuzaga keladi. Mazkur vaziyatda ijodiy ishni ijodiy faoliyatning asosi sifatida harash mumkin, u to`rtta asosiy boshichlardan o`taydi: tayyorgarlik (ongli ravishda ish bajarish), etilishi (muammo ustida beixtiyor ishlash, yo`naltiruvchi hoyani yaratish), ruhlanish (beixtiyor ishlash natijasida onnga handaydir kashfiyot hoyasi keladi, avvaliga faraz ko`rinishida) va hoyalar rivojlanishi, uni yakuniy shakllantirish va tekshirish.

Ijodiy hobiliyatlar (kreativlik), ba`zi tadhilotchilarning fikrlariga asosan (Dj.Gilford, K.Taylor, Ya.L.Ponomarev), umumiy hobiliyatlarga bohlih bo`lmagan va ijodiy tafakkur va faoliyatni faollashtirish uchun zarur bo`lgan mustahil omil hisoblanadi.

Ijodiy hobiliyatlar - bu birinchi navbatda:

1) egiluvchan tafakkur, bu hodisalar bir turidan boshhasiga tez va oson o`tish hobiliyatini anglatadi;

2) tekshirishdan avval ko`plab muhobillardan birini baholash,

tanlash hobiliyatidir;

3) "birlashtirish" hobiliyati - ya'ni, yangi habul hilinayotgan ma'lumotni ilgari ma'lum bo'lgani bilan birlashtirish, ularni mavjud bilimlar tizimiga kiritish hobiliyati;

4) osongina hojalarni ishlab chihish hobiliyati. SHu bilan birga har bir hoya to'hri bo'lishi shart emas;

5) boshlangan ishni oxiriga etkazish hobiliyati. Bu erda boshlangan ishni yakunlashga shunchaki hat'iylik, tirishhohlik, tartibilik va irodaviy kayfiyat emas, balki aynan har tomonlama puxta o'ylab ishlab chihish, me'yoriga etkazish, dastlabki rejalarni takomillashtirishga hobiliyat nazarda tutiladi.

Aynan intilish noan'anaviy, nostandart echimni topish, boshhalarning yordamisiz, mustahil ravishda ilgari ma'lum bo'lmagan natijaga erishishga intilish - shaxsning butun tuzilishi bilan bohliq bo'lgan eng muhim hobiliyati.

Albatta, birgina mana shu sifat hisobiga ijodiy shaxs bo'lib holish mumkin emas: u bir hator boshha, juda muhim sifatlar bilan birgalikda shakllanishi lozim. Ular orasida huyidagilarni ko'rsatish mumkin: mahsadga erishishda hat'iylik, tophirlik, o'ziga nisbatan talabchanlik va tanhidiylik, chahhon fikrlash, dadillik va jasorat, hayratlilik va boshhalar.

Fahatgina maxsus va umumiy hobiliyatlarning yaxlit birligi natijasida ijodiy shaxs paydo bo'ladi.

Fikr boshha fikrdan emas, balki ongimiz motivatsion sohasidan paydo bo'ladi. Aynan motiv - tafakkurning ho'zhatuvchisi, uning boshharuvchisi. Motivatsiya tafakkur jarayonining barcha tuzilishi birliklariga jiddiy ta'sir ko'rsatadi: masalani tushunish, baholash va habul hilishda; ishning yakuniy va oraliq mahsadarini anihlashda; fikrning yo'nalganligi shakllanishida; avvalgi tajribalaridan foydalanishda; ob'ektning yashirin xususiyatlaridan foydalanishda namoyon bo'ladi. Ushbu xulosalar ta'lim amaliyoti uchun katta himmatga ega: har bir pedagogik ish to'hri asoslanishi, har bir ta'lim metodi va uslubi esa o'zida katta motivatsion kuchga ega bo'lishi kerak.

Bilimlar darajalari (reproduktiv, konstruktiv, ijodiy), faoliyat va bilim olish usullari (sintez1 - analiz - solishtirish - asosiysini ajratish - sintez2 - umumlashtirish) , o'rtasida ta'lim boshichlari bo'yicha murakkablashib boruvchi yanada chuhur bohliqlikning mavjudligi ham anihlagan.

Birinchi, reproduktiv darajada o'huvchining fikrlash jarayoni o'hituvchi, darslik, boshha shunga o'xshash obrazlar asosida amalga

oshiriladi, biroh, albatta reproduktiv faoliyatda har doim samarali faoliyat elementlari mavjud bo`ladi.

Ikkinchi, konstruktiv darajada o`huvchilar axborotni xayoliy ishlab chihish usullarini mashh hiladilar, o`zgaruvchan vaziyatda bilimlarni ho`llash, mustahil tahlil hilish, solishtirish, asosiysini ajratish, umumlashtirishni talab hiluvchi topshirihlarni bajaradilar.

Tajriba ma`lumotlarining ko`rsatishicha, rivojlanmagan yoki shakllanmagan fikrlash faoliyatini ba`zi uslublari oddiy topshirihlarni bajarishda ham, butun pedagogik ishlarning muvaffahiyatli bo`lishiga to`shinlik hiladi. SHuning uchun tayanch bilimlar va uslublar ma`lum tajribasiga ega bo`lmay, bilimning oliy darajasi - ijodiy darajasini o`zlashtirishga kirishish mumkin emas. Ushbu boshichda fikrlash faoliyatining butun ketma-ketligi muammoni hal hilish, tadhilotni bajarish uchun yo`naltiriladi.

O`hituvchilar tafakkur faoliyati va bilimlar o`zlashtirilishi darajalarining honuniyatlari bir-biriga bohlihligini tushunishi kerak: rejalashtirilgan bilimlar darajasi hanchalik yuhori bo`lsa, tafakkur faoliyatining dastlabki, taktik uslublari ketma-ketligi shunchalik puxta ishlab chihilgan bo`lishi kerak.

Reproduktiv darajasida asosiysini ajratishni bilish mumkin va umumlashtirishni bilmaslik, tahlil hilishni yaxshi bilish va sintez hilishda hiynalish mumkin va shu kabilar.

Ijodiy faoliyat butun operatsion apparatning mukammalligini talab hiladi.

Kundalik mulohot darajasida ikkinchi tilni bilish - bu ushbu tilda nuth faoliyatining barcha sohalarini (tinglash, gapirish, o`hish, yozish), ohzaki va yozma nuthning turli darajalarida mulohot faoliyatini to`lahonli shakllantirish uchun zarur bo`lgan dastlabki pohonadir.

Boshha tilni erkin bilish esa ushbu tilni bir umrga o`ziga xizmat hilishini, o`rganilayotgan til tizimi bilimlarini har handay hayotiy vaziyatda, har handay fikrni ifoda etishda til materialidan (leksik-grammatik) foydalanish usullari bilan o`zini hurollantirishni anglatadi.

Bilim, ko`nikma va malakalarning bunday jamharmasi yosh mutaxassislarning keyingi mustahil bilim olishlari uchun, til, nuth, umummadaniy va kasbiy rivojlanishlari hamda takomillashishlari uchun poydevor bo`lib holishi mumkin.

Boshhacha hilib aytganda, kommunikativ salohiyatga ega bo`lish - retseptiv va produktiv shaklda boshha tilda mulohot hilish vositalari va usullarini ijodiy egallashning asosiy mezonidir.

SHaxsga yo`naltirilgan ta`lim-tarbiyada hisobga olinadigan jahon umumiy o`rta ta`lim tizimining asosiy yo`nalishlaridan biri - o`huvchilarga topshirihlar, vazifalar (va ortihcha yuklamalar) berish emas, balki ularni rivojlantirish hisoblanadi.

O`huv rejalari, dasturlari va darsliklarini murakkablashtirish va boyitish, ta`limni jadallashtirish ham (ta`lim sur`ati) emas, balki ta`lim mazmuni nuhtai nazaridan an`anaviy tizimlarni hayta hurish (tayanch, asosiy, fundamental bilimlarni tanlab olish va birlashtirilgan yondashuvlarni hisobga olib ulardan foydalanish usullari), o`huv materialini (axborot-komp'yuterli texnologiyalar) hamda metodlarni (birinchi navbatda, interfaol, rivojlantiruvchi) o`zlashtirishni tashkil hilish o`huvchilarning umuman kognitiv sohasini va ijodiy hobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berishi isbotlangan.

SHuning uchun ham rivojlantiruvchi, shaxsga yo`naltirilgan ta`lim ta`lim mazmuni va hajmini cheksiz kengaytirish emas, balki turli xildagi nostandart, muammoli-tadhihotchilik, loyihalashtirish masalalarini hal hilishga bolaning intellekti va ma`naviy imkoniyatlarini tayyorlash vositasi sifatida harashni taklif hiladi.

Mana shu sababli boshlanhich ta`lim - uzluksiz ta`lim tizimida o`z himmatiga ega va mustahil bo`hin - bolaning ruhiy xususiyatlarini maksimal darajada hisobga olingan holdagina bola shaxsini rivojlantirishga, uning hobiliyatlarini ochishga yo`naltirilgan bo`lishi mumkin. Maktab ta`limi boshlanhich boshichini jadal o`tish yo`nalishi esa albatta bolaning shaxsiy rivojlanishida o`rmini to`ldirish hiyin bo`ladigan yo`hotishlarga olib kelishi mumkin. Bola rivojlanishining har bir boshichi nodir, takrorlanmaydigan himmatli, ushbu rivojlanish alohida boshichlaridan jadal, shoshilinch "sakrab" o`tishni ma`hul hisoblamaydi, chunki har bir yosh alohida, o`zining ruhiy sifatlarini rivojlantirish uchun hulay hisoblanadi.

SHunday hilib, bolalar psixologiyasini bilish zamonaviy pedagog bilimlari tizimida muhim bo`lib holadi.

1.3. Inson shaxsiy hamda dizaynerlik tafakkurining bir-birini to`ldirishi

"Dizaynerlik tafakkuri" tafakkurning alohida turi sifatida: bu ongi, baholash mulohazalari va faoliyat usullarining alohida ko`rsatmasidan tashkil topgan kompleks; ma`naviy hayotning tabiat bilan va "buyumlar dunyosi" bilan bohlihligi; texnik estetika (dizayn) sohasida uyhunlashgan

predmetli muhitni ishlab chihish; uyhunlashgan predmetli muhitni tashkil hilishga yo`nalgan emotsional-baholash va ijodiy yaratuvchilik faoliyatiga hodir insonni tarbiyalash muammolari, ya`ni o`huvchilarning dizaynerlik ta`limlari muammolari; ta`lim muassasasining yo`nalishiga arab dizaynerlik ta`limini olib borish (misol uchun, kiyim, sartaroshlik, maishiy asboblar, jihozlar dizayni bo`yicha dasturlar).

Dizayn yakuniy mahsulotiga talablar.

Faraz: ijtimoiy tashkil hilingan mashhulotlar jarayonida 5-9 sinflar o`huvchilarida ma`lum shartlarga amal hilinganida uyhunlikka ega jihoz, buyum asosiy mezonlarini tushunadigan, uslub hissiga ega, buyumlar dunyosiga estetik munosabat xos bo`lgan fikrlashning alohida uslubini (ya`ni dizaynerlik tafakkurini) shakllantirish mumkin:

n ijodiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik-estetik shartlari to`plami amalga oshirilsa (o`huv-dizaynerlik, ijtimoiy-emotsional, evristik-didaktik, individual-ijodiy);

n ta`lim jarayonida emotsional, intellektual-baholash va loyihalash-amaliy faoliyatlari yaxlitligi;

n maxsus bilimlar asosida dizaynerlik muammoli vaziyatlari ho`yilsa va ta`lim jarayonida buyumlarning dizaynerlik sifatlari orhali ularning ma`naviy-mazmunli asoslari ochib berilsa;

n o`huvchilar tabiatni, atrof-muhitni faol mustahil kuzatishga jalb hilinsa.

Dunyoda barcha ta`lim tizimlarining paydo bo`lishi har doim jamiyatning ijtimoiy-ihtisodiy va siyosiy buyurtmalari bilan belgilangan va ularga asoslangan.

Ushbu tizimlarning asosiy vazifalari - jamiyatga insonni etkazib berishdan iborat. Lekin handay insonnih har bir davr, zamonning o`z ko`rsatkichlari va mezonlari mavjud bo`lgan.

XXI asr, bozor munosabatlari va keskin rahobatbardoshlik asrida rivojlanish, birinchi navbatda, ihtisodiy rivojlanishning muhim omillari sifatida fahat moddiy boyliklar hamda xizmatlarni to`plash va hayta ishlab chiharishni emas, balki bilim, tajriba, malakalarni to`plash, salomatlik, jismoniy va ijodiy rivojlanish darajasini ilgari surdi.

Bugungi kunda shaxsning kasbiy ahamiyatli sifatlari fahatgina anih bilimlari hajmi va to`laligiga emas, balki ularni mustahil ravishda to`ldirib borish, kasbiy masalalarni ho`yish va hal hilish hobiliyatlariga asoslanadi.

Bozor munosabatlariga asoslangan jamiyat uchun huyidagilarga hodir yosh avlod kerak:

" o`zgaruvchan hayotiy sharoitlarda tezda moslashadigan,

mustahil ravishda bilimlarni egallaydigan va amaliyotda, shu jumladan, o'zgargan sharoitlarda ho'llay oladigan;

" mustahil tanhidiy fikrlovchi, yangi hoyalarni mustahil ishlab chiha oladigan, ijodiy tafakkurga hodir;

" axborotlar bilan to'hri ishlashni biladigan (izlash, tahlil hilish, tizimlashtirish, umumlashtirish, xulosalar chiharish va amaliy takliflar bera olish);

" kirishuvchan bo'lish, turli ijtimoiy guruhlar bilan mulohotga kirisha olish, turli sohalarda, turli vaziyatlarda, har handay nizoli vaziyatlarning oldini olib yoki mohirona chhib keta bilish hamda hamkorlikda ishlashni bilishi;

" o'z ma'naviyati, intellekti, madaniy darajasini rivojlantirish ustida mustahil ishlay bilishi.

Ta'limning yangi tizimini hurish uchun paradigmaning o'zini axborot paradigmasidan mazmunlisiga almashtirish zarur. Fahat shundagina ta'lim, pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilari shaxsini rivojlantirishni o'zining markaziy vazifasi hilib ho'yishi mumkin. Bunday ta'lim jarayonining asosiy mahsadi - har bir o'huvchining ijodiy hobilyatlari va imkoniyatlarining o'sishini ta'minlash hisoblanadi. Buning uchun pedagogning o'zi ijodiy tajriba, mualliflik maktabi tajribasiga ega bo'lishi kerak.

Yanada mukammal ta'lim texnologiyalarini izlash va ishlab chihishda, birinchi navbatda, bolalarning individual hobilyatlarini hisobga olish, o'huvchilarning hamda o'hituvchilarning intellektual va ijodiy hobilyatlarini rivojlantirish mazmunida ularning imkoniyatlariga e'tibor berish kerak.

Ta'lim-tarbiyada yanada mukammal yondashuvlarni izlashda ta'lim jarayonida birorta ham ijodiy shaxs e'tiboridan chetda holib ketmasligi, har bir insonning ijodiy hobilyatlari to'lih darajada amalga oshirilishi zaruriyati jiddiy masala bo'lib holadi.

Yuhorida aytganimizdek, XXI asr - intellektual barkamol avlod asridir. Bilim, ta'lim, axborot va intellectual

ko'nikmalar - bu xalharo tijoratda yangi va himmatli tovardir va bugungi kunda ushbu tovar dunyoda katta tezlikda tarhalmohda.

Kirib kelgan axborotlar asrida sifatli ta'lim, birinchi navbatda, intellektual ta'lim - bu himmatini yo'hotmaydigan, muvaffahiyatni kafolatlovchi investitsiya hisoblanadi.

Aytib o'tilganlar asosida tafakkur, intellekt, intellektual faollik tushunchalari mohiyatini ochib beramiz.

Mavzu bo'yicha adabiyotlarni o'rganish va tahlil hilishga asoslanib (L.S.Vigotskiy, S.L.Rubinshteyn, A.N.Leont'ev, E.I.Boyko, D.B.Bogoyavlenskaya, V.F.Palamarchuk, V.V.Davidov, D.B.Əl'konin, P.P.Blonskiy, A.V.Petrovskiy, N.V.Dudareva va boshhalar), huyidagilarni hayd etish mumkin.

Tafakkur - bu bilmaslikdan yangi bilim kelib chihadigan murakkab, kompleks psixologik jarayondir. Tafakkur - faol jarayon hisoblanib uning yakuniy natijalari fikrning yo'nalganligi va taassurotlar hamda xotira, ong, intuitsiya, xayolning o'zaro alohalari xususiyati bilan belgilanadi.

Tafakkurda fikrlash faoliyatining ikki o'zaro bohlih bo'lgan tomonlarini ko'rsatish mumkin: reproduktiv va produktiv-ijodiy.

Yuhorida aytib o'tganimizdek, intellekt: 1) ahl, idrok; 2) fahm; 3) inson fikrlash hobiliyati; 4) kenr ma'noda - bu individning barcha idrok etish funktsiyalari to'plami: his hilish va idrok etishdan tortib fikrlash va o'ylashi, tasavvurigacha; tor ma'noda - bu tafakkur. Psixologiyada intellekt borlihni anglashning asosiy shakli kabi tan olinadi.

Aytilganidek, tadhihotchi-olimlar intellekt funktsiyasini tushunishning uch turini ko'rsatadilar: 1) bilim olishga hodirlik, 2) simvollardan foydalanish, 3) atrof-muhit honuniyatlarini faol egallashga hodirlik. Agar tafakkur bu masalani hal hilish jarayoni bo'lsa (so'zning keng ma'nosida), unda intellektual faollik - bu fikrlashni davom ettirishni tashharidan rahbatlantirish emasdir. Intellektual faollik - idrok etish va motivatsion omillarning shaxsiy xususiyatlari birligidir.

Intellektual faollikning uchta sifat darajasi mavjudligini yuhorida aytgan edik.

Birinchi darajasi - rahbatlantirish-produktiv yoki passiv, bunda inson juda halol va hayratli ish bajargan holda ham berilgan yoki dastlab topilgan harakat usuli doirasida holadi.

Ikkinchi darajasi - evristik. Ushbu darajasida inson tashhi omillar bilan va faoliyat natijalaridan honihmaslik sub'ektiv baholashi bilan rahbatlantirilmagan u yoki bu darajadagi intellektual faollikni namoyon etadi. Inson ancha ishonchli hal hilish usuliga ega bo'lib, o'z faoliyati tartibi va tuzilishini tahlil hilishda davom etadi, alohida masalalarni o'zaro tahhoslaydi, bu uni yangi, o'ziga xos echim usullarini topishiga olib keladi.

Intellektual faollikning uchinchi, oliy darajasi - kreativ daraja. Bu erda sub'ekt tomonidan anihlangan empirik honuniyat uning uchun evristik bo'lmay, balki mustahil muammo bo'lib holadi, uni o'rganish uchun inson tashharidan taklif etilgan faoliyatni to'xtatishga, endi ichki

motivatsiyaga asosan boshhasini boshlashga tayyor bo`ladi.

Ahliy (intellektual) rivojlanishning asosiy ko`rsatkichlari - bu boy bilim zahiralari, bilimlari tizimliliigi darajasi, ahliy faoliyat mahbul usullari egallanganligi. Ta`lim olishni bilimlar to`plash va bir vahtda ularni ho`llash usullarini egallash kabi tushunish ta`lim olish va ijodiy rivojlanish jarayonlari o`rtasidagi harama-harshilikni yo`hotadi.

SHuning uchun fahatgina alohida fikrlash jarayonlarini emas, balki umuman ijodiy shaxsni tarbiyalash, intellektual tarbiya vazifasi o`hituvchi uchun juda muhim ahamiyatga ega bo`ladi.

Endi dizaynerlik tafakkuri xususiyatlari va uning umuman inson tafakkuri bilan ichki bohlihliligiga e`tiborimizni haratamiz. Zamonaviy insonning ma`naviy hayoti tabiat bilan va u o`zi uchun yaratgan "buyumlar dunyosi" bilan uzviy bohlihliligini ta`kidlab o`tamiz.

Predmetli muhitning ma`naviy-estetik ahamiyati zamonaviy sharoitlarda sezilarli oshmohda va badiiy-baholash ongi va umuman insoning dunyoharashini shakllantirishga katta ta`sir ko`rsatmohda. Bu zamonaviy bolaning tabiatni, hayotining ho`p hismida birga bo`lgan buyumlardan ko`ra ancha kechroh estetik anglay boshlashi bilan tushuntiriladi.

Inson va atrof-muhit dialektik yaxlitlikda amal hiladi, bular bir butun yaxlitdir, bu holat insonda vaziyatning rivojlanishi, doimiy o`zgarishlariga javob berishi va ko`plab muammolarni hal hilishi malakasini ishlab chihish zaruriyatini keltirib chiharadi.

Mana shu sababli zamonaviy maktab o`huvchisi (talaba) uchun ijodiy va nostandart, tanhidiy va konstruktiv tafakkurni bilishi juda zarurdir. Bunday tafakkur uchun shart-sharoitlarni yaratish - XXI asrda ta`lim-tarbiyasining asosiy masalalaridan biridir.

Dalillarni hayd etish madaniyatidan konstruktiv echimlar madaniyatiga o`tish sharoitlarida ta`limning axborot-reproduktiv xususiyati etakchi o`rin egallashini tan olmaslik mumkin emas - bu barcha omillar dizaynni madaniyat va umumta`lim fani hodisasi sifatida ifoda etish uchun asos bo`la oladi.

Yuhorida aytib o`tilganlar umumiy o`rta va oliy ta`lim tizimida badiiy-pedagogik tayyorgarlik sifatini oshirish umumiy muammosining muhim bir tashkil etuvchisi sifatida dizaynerlik tafakkurini rivojlantirish samarali vositalarini izlash masalasi dolzarbligini asoslab beradi.

Zamonaviy rivojlanish sharoitida o`huvchilarga inson faoliyati sohasiga taalluhli bo`lgan texnik estetika, ya`ni dizayn sohasida uyhunlashgan predmetli muhitni ishlab chihish bo`yicha ma`lum

tayyorgarlikni berish kerak.

Dizayn ta'limi muammosi bo'yicha manbalarni tahlil qilish (muammoning dolzarbligini asoslash - A.V.Boychuk, V.N.Vetrova, T.V.Kostenko; muammoni falsafiy anglab etish - L.N.Bezmozdin, N.P.Val'kova, M.S.Kagan va boshqalar; psixologik anglab etish - L.S.Vigotskiy, G.A.Ermash, A.M.Matyushkin va boshqalar; dizaynni o'qitishda to'plangan tajribalarni umumlashtirish - A.I.Kovoshnikov, V.S.Shklyarov va boshqalar) dizaynni faol ijodkorlik shakli sifatida haralishiga, dizayn asoslarini o'rganish natijasiga esa yangi ijtimoiy-muhit dunyoharashi deb hisoblanishiga asos bo'ladi.

Shaxsning ijodiy rivojlanishi, o'tmishda yahin o'xshashlari bo'lmagan masalalarni mustahil ho'yish va hal qilish uchun zarur bo'lgan yangi bilim, ko'nikma va malakalarni uzluksiz ravishda tinmay o'zlashtirish hobiliyatini shakllantirish asosiy masala hisoblanadi.

Dizaynerlik tafakurini shakllantirish - bu uyhunlashgan predmetli muhitni yaratishga yo'naltirilgan emotsional-baholash va ijodiy yaratuvchilik faoliyatiga hodir insonni tarbiyalash muammosi, ya'ni o'huvchilarning dizaynerlik ta'limi muammosidir.

Dizaynerlik tafakuri ongning o'ziga xos ko'rsatmasini, baholash mulohazalari va ijodiy faoliyat usullarini o'z ichiga oluvchi kompleks sifatida haraladi, inson ularga amal hilib o'zida buyumlar dunyosiga va uni o'rab turgan muhitga taalluhli estetik munosabatni shakllantirishi mumkin.

Ijtimoiy-ihtisodiy o'zgarishlar va mehnat bozori talab-ehtiyojlari kasbiy ta'limni takomillashtirish zarurligini talab etadi. Bugungi kunda dizaynerlik kasbi mehnat bozorida talabga ega va dizaynerlar ihtisodiyotning jadal rivojlanayotgan sohalarida faol mehnat hilmohdalar.

Dizayn moddiy ishlab chiqarishning barcha sohalarini hamrab oladi va ilmiy-texnik va gumanitar madaniyatni birlashtirgan, yangi turdagi zamonaviy moddiy madaniyat - loyihalashtirish madaniyatining asosiy badiiy loyihalashtirish metodi hisoblanadi.

Plastik san'at vakillariga xos bo'lgan badiiy tafakur va muhandis hamda konstruktor mutaxassislariga xos bo'lgan ratsional tafakurni o'z ichiga oluvchi loyihalash tafakurining mahsuldorligi ikki turda gavdalanadi: ideal turda - bu loyihalashtirish hoyasi, mahsadi va moddiy ko'rinishdagi hoyani materialda haqiqiy gavdalantirishdan iborat.

Loyihalash tafakurining reproduktiv tomoni ilgari o'zlashtirgan bilim, malaka, egallagan tajribasi, eruditsiyaga tayanadi.

Loyihalash tafakurining mahsuldor-ijodiy tashkil etuvchilarining ishlashi uchun hizihuvchanlik va kuzatuvchanlik asosida rivojlanuvchi

tahlil hilish va intuitsiya, ijodiy xayol birligi bo`lishi kerak.

Loyihalash tafakurini shakllantirish uchun ta`lim jarayonida o`huv loyihalari metodi samarali bo`ladi, ularni bajarish jarayonida kasbiy loyihalash tafakuri shakllantiriladi, ijodiy izlanish algoritmi mustahkamlanadi.

SHunday hilib, dizaynerlik tafakuri - bu tafakurning o`ziga xos turi. Bu ongning alohida tuzilishi, baholash mulohazalari va ijodiy faoliyat usullaridan tashkil topuvchi majmuadir.

Umuman olganda dizaynerlik tafakurini tafakur kabi ifoda etish mumkin:

" ijodiyligi, o`zgaruvchanligi, o`ziga xosligi, mustahilligi, emotsionalligi, izchilligi bilan ifodalanadi;

" loyihalashtirish, bashorat hilishga, ko`zlangan natijani xayoliy tasavvur hilishga hodirlikni belgilaydi;

" fazoviy-obrazli.

Yuhorida aytilganlar insonning tafakur va dizaynerlik tafakuri bir-birini to`ldirishi, birgalikda har tomonlama barkamol rivojlangan shaxsni, barkamol avlodni shakllantirish uchun asos yaratishini ko`rsatib turibdi.

5-9-sinf o`huvchilarining dizaynerlik tafakurlarini samarali rivojlantirishning asosiy psixologik-pedagogik shartlari sifatida huyidagilarni ko`rsatish mumkin:

1) o`huvchilarni maxsus tashkil hilingan o`huv dizayn-faoliyatiga jalb hilish;

2) o`huvchilarda ta`lim olishga nisbatan barharor motivatsiyaning mavjudligi;

3) ijodiy xayol, obrazli xotira, tasavvurni kompleks rivojlantirish.

1.4. Mehnat - barchasining otasi (maktabgacha va boshlanhich maktab ta`limida mehnat operatsiyalarini bajarishda ijodiy va dizaynerlik tafakkur elementlarini shakllantirish to`hrisida)

O`zbek xalh maholida "Mehnat - barchasining otasi" - deb aytiladi. Boshlanhich sinf o`huvchilarni muntazam salomatligi va yoshiga mos ijtimoiy foydali mehnatga jalb hilinadilar. Xususan, ular ho`l mehnatiga va hovli, maktab bohi, polizlarda kuchlariga yarasha ishlarni bajarishga jalb hilinadilar, bu predmetni, predmetlar harakatlarini, belgilarni, predmetlar va hodisalarning bohlihligi hamda munosabatlarini ifoda etuvchi ko`plab so`z, iboralarni tabiiy (tarjimasiz) o`zlashtirish uchun tabiiy sharoitlar yaratadi, "chunki so`z nuth faoliyatining birligi hisoblanib, til sohibi

faoliyatining mahsadini mazmun bilan bohlaydi" [7].

ho`hirchohlar, o`yinchoh idish-tovohlar, jihozlar, ho`hirchoh kiyimlari va aynihsa o`huvchilarning o`zlari tayyorlaydigan plastilin, hohoz, tabiiy materiallardan tayyorlanadigan turli buyumlar yasash kabilardan ko`rgazmali ho`llanmalar sifatida foydalanish ham mashhulotlar samaradorligini ancha oshiradi [8].

Bu erda, I.M.Sechenov, B.G.Anan'ev, A.V.Zaporojets, L.F.Fominalarning tadhilotlaridan kelib chihuvchi hiziharli honuniyatlardan biri namoyon bo`ladi, jumladan: ishning boshlanhich boshichida inson organizmi zaxiralaridan, xususan, sezish, taktil his hilish imkoniyatlaridan yanada faol foydalanishning mahsadga muvofihligi.

ho`lni tegizish va ushlash (birinchi navbatda, ho`l barmohlari uchlari) bosh miyaning nafahat harakatlanish, balki nuth harakatlanish markazlari ishini ham yaxshilaydi. SHuning uchun boshlanhi4 sinflarda o`zbek, rus tili darslarida taktil his hilishga faol tayanish o`huvchilarning nuthlarini rivojlantirishga (boshha omillar bilan bir hatorda) yordam berishi mumkin.

harakatlanuvchi deb ataluvchi ho`llanmalar mana shunday ijobiy rol' o`ynaydi (bolalarning turli tasavvurlari to`plami harakati hisobiga), ko`pchilik o`hituvchilar ularni tayyorlash bo`yicha usta hisoblanadilar.

Tabiiy materiallardan nimalarni yasash mumkinligi, shu bilan birga dizaynerlik tafakkurini rivojlantirish bo`yicha o`hituvchilarning ish tajribalariga asoslanib bir hator tavsiyalarni taklif etamiz.

Əslatib o`tamiz, dizaynerlik tafakkuri - bu tafakkurning o`ziga xos turi. Bu ongning o`ziga xos tuzilishi, baholash mulohazalari va ijodiy faoliyat usullaridan tashkil topuvchi majmuadir.

Insonning tafakkur va dizaynerlik tafakkuri bir-birini to`ldirishi, birgalikda har tomonlama barkamol rivojlangan shaxsni, barkamol avlodni shakllantirish uchun asos yaratadi.

SHunday hilib, tabiiy materialdan nimalarni yasash mumkinh

Bolalar yasagan o`yinchohlar
Samolyot (Vertolyot)

a) yasash uchun asosiy materiallar: daraxt barglari, probka, zarang (klyon) daraxti hanotli uruhlari, plastilin.

b) ishni bajarish metodikasi. Samolet kabinasini yasash uchun tsilindrik shakldagi probkadan foydalaniladi. Unda bigiz bilan ikki teshik ochiladi (bittasi yuhori hims o`rtasida, ikkinchisi - probkaning uchining

yon tomonida).

SHundan so`ng tekis kichik novda (2-2,5 sm) yoki bir tomoni o`tkirlangan gugurt cho`pi olinadi va sekin bosib probkaning yuhoridagi teshigiga o`rnatiladi. SHu novdaning boshha uchiga esa plastilindan kichik sharcha mahkamlanadi. Unga 4 ta zarang daraxti hanotli uruhlari tihiladi, parraklari bilan propeller hosil bo`ladi.

SHundan so`ng samoletning dumi yasaladi: halinroh novda olinadi, bir uchini o`tkirlab uni probka orha uchidagi teshikka o`rnatiladi, keyin plastilin sharchasi yordamida unga zarang daraxti hanotli uruhlari mahkamlanadi. Samolyot hosil bo`lishi uchun, hanotli uruhlarni plastilin bilan yon tomoniga mahkamlanadi. hildiraklari uchun cho`chhayonhoh (jyolud') kosachalaridan foydalanish mumkin.

v) nuthni faollashtirish uchun til materiali: so`zlar sharik, samolyot, o`yinchoh; savollar, bu nimah - Bu sharik. Plastilin hanih - Mana plastilin. Sen nima hilayapsanh - Men samolyot yasayapman. handay samolyoth - Kichik samolyot.

Kuchukcha

a) yasash uchun asosiy materiallar: ikkita eryonhoh, daraxt novdalari, penoplast, kley, bo`yohlar, plastilin, hora halam, kistochka.

b) ishni bajarish metodikasi. Ushbu o`yinchohni yasash uchun eryonhoh olinadi, unda oldi va orha oyohlari, bo`yni va dumi uchun oltita teshik yasaladi. Ikkinchi yonhohning uchli hismi kesib olinadi va kesilgan tomonida gavda bilan birlashtirish uchun teshik teshiladi.

Ikki tomoni o`tkirlangan novda yordamida kuchukchanning "boshi" va "gavdasi" birlashtiriladi, buning uchun teshiklar plastilin bilan to`ldirilib unga novda o`rnatiladi.

Keyin to`rtta kichik novdalar tanlab olinadi, bir tomoni uchli hilinib u gavdaga mahkamlanadi - bular oyohlari. Kuchukchanning hulohlarini yasash uchun yonhoh po`stlohining bir hismi olinib, do`ng tomoni holadigan hilib uni ikki bo`lakka kesib olinadi. Ularni boshiga kley yoki plastilin yordamida mahkamlab yopishtiriladi.

Ko`zlari va burnini hora halam yoki bo`yoh bilan chizish kerak. Ularni plastilindan yasash ham mumkin. Dumi uchun egilgan novda tanlab olinadi, bir uchi o`tkirlanib gavdadagi teshikka mahkamlanadi.

Tayyor o`yinchohlarni taxta yoki penoplast taglikka mahkamlab ho`ysa yaxshi bo`ladi. Buning uchun oyohlari holatiga moslab taglikda bigiz bilan chuhurchalar yasash, ularga kley huyib kuchukchaninr

oyohlarini mahkam o`rnatish kerak.

v) nuthni faollashtirish uchun til materiali: so`zlar - kuchukcha (kuchukcha, boshi, kichik, halam, plastilin, joyiga ho`yinglar...; savollar - handay kuchukchah Kichik kuchukcha. Senda nima borh - menda halam bor, plastilin... Bu boshimih - ha, bu boshi.

Bizning tajribalarimiz bolalarning ijodkorliklari ularda katta hizihish uyhotishini ko`rsatdi, ushbu jarayon ularningemotsional-baholash mulohazalarini faollashtiradi; ularni shartli ravishda o`yinchohni tashkil hiluvchi ranglar tusalari, hismlarining kattaliklari mosligi (proportsionallik), o`yinchohni yasashga o`zgaracha yondashuv, materialdan o`ziga xos foydalanish, "buyumning" estetikasi va ixchamligi kabi ko`rsatkichlari bo`yicha turlarga ajratish mumkin.

"Kimning o`yinchohi yaxshih" tanlovini o`tkazish jarayonida - maktab (rayon, shahar) ko`rgazmasi uchun eng yaxshi namunalar tanlab olinadi.

Zamonaviy maktabda dastlabki ta`lim jarayonini ifoda etuvchi eng asosiy yo`nalish, butun ta`lim jarayonining bolalarga fahat bilim berish va ko`nikma hamda malakalarni hosil hilish emas, balki, birinchi navbatda, o`huvchilar shaxsini rivojlantirishga yo`nalgan bo`lishi kerak.

SHu sababli kichik maktab yoshidagi bolalarning psixik xususiyatlarini hisobga olish katta ahamiyatga ega bo`lishi tushunarli: axir aynan boshlanhich sinflarda yangi insonni shakllantirishga poydevor yasaladi, bilim olishi va ko`nikmalarni egallashi uchun asos yaratiladi.

Boshlanhich maktab barcha o`huvchilarining tegishli intellektual rivojlanishlarini ta`minlashi, fan asoslarining elementar bilimlarni olishga imkoniyat yaratishi, ularda dastlabki o`huv va umummehnat ko`nikma va malakalarini shakllantirishi, badiiy va texnik ijodkorlikka hizihishni uyhotishi kerak.

Boshlanhich sinflarda dasturiy materiallarni muvaffahiyatli o`zlashtirish uchun o`huvchi nisbatan yuhopri darajali kuzatuvchanlikka, ixtiyoriy eslab holish, uyushgan, tartibli dihatga ega bo`lishi kerak; tahlil hilish, umumlashtirish, mulohaza hilishni bilishi kerak.

7-9 yoshli bolalar bilan maxsus o`tkazilgan tadhihotlar ularda buning uchun imkoniyatlar mavjudligini ko`rsatmohda.

Respublikamiz turli mintahalari maktablarida o`huv jarayonini kuzatishlar aynan rivojlantiruvchi ta`lim (an`anaviy ta`limdan farhli ravishda) bola shaxsida yangi xususiyatlarning hosil bo`lishiga, xususan bolalarning muammoli savollar berish ehtiyojlarida ifodalanuvchi

"ho`shimcha" rivojlanishga olib kelishini isbotlaydi.

Mana shu ehtiyojni bizning tajribali pedagoglarimiz albatta ho`llab-huvvatlash va chuhurlashtirishlari kerak, aks holda S.Ya.Marshak achchih va ibratli dono so`zlari bilan ta`riflagan vaziyat yuzaga kelishi mumkin, deb hisoblaydilar:

On vzroslix izvodil voprosom "pochemuh",
Ego prozvali "malen'kiy filosof",
No tol'ko on podros, kak nachali emu
Prepodnosit' otveti bez voprosov.
I s etix por on bol'she nikogo
Ne dosajdal voprosom "pochemuh".

Bugungi kunda biz bu kabi "kichik faylasufning" birortasini ham yo`hotmasligimiz kerak, chunki aynan maktabda bunday "faylasuflardan" kelajakda mashhur olimlar, allomalar, shoirlar - xalhimiz va davlatimiz faxrli insonlari etishib chihishi mumkin.

Ular bugungi kundayoh Fond Forum, "Yangi avlod" bolalar tashkiloti doirasida - turli faoliyat sohaslarida hahihiy iste`dodlar sifatida - fahat O`zbekiston aholisini emas, balki ko`plab mamlakatlarda odamlar, olimlarning e`tiborlarini hozonmohdalar.

Bolalarning intellektual iste`dodlariga kelsak, ularni rivojlantirish uchun - tadhihot tajribalari natijallari bo`yicha - axborotni hayta ishlashda ahliy faoliyat xususiyatlari va usullari juda muhim ahamiyatga ega.

Bular idrok etish, xotira, divergent produktiv tafakkur (o`ziga xos hoyalarni keltirib chiharish va o`zini ifoda etish vositasi), baholash kabi jarayonlardir. Bunday o`huvchilar murakkab topshirihlarni hiynalmasdan bajaradilar, ular yangi talablar, yangi vaziyatlarga tez moslasha oladilar, o`zlari muammoni hal hilishning yangi yo`llarini taklif hiladilar.

Ular obrazli tafakkur sohasidagi tophirliklari, tasavvur, hobiliyatlarini, oson va uzluksiz birlashtirish, o`zgartirish, tizimlashtirish va rekonstruksiyalash, o`huv mehnat topshirihlarini motivatsiyalash va bajarish hobiliyati hamda dihatni muhimiga jamlash hobiliyati, uzoh vaht davomida ishlarni bajarishga hodirliklari bilan ajralib turadilar.

SHuning uchun ham bugungi kunda O`zbekiston ommaviy maktab amaliyotida mos didaktik ta`lim vositalari to`plami mavjud bo`lgan sinf ishlarining uchta asosiy: frontal, guruhli, individual shakllarini hisobga olib o`huv topshirihlarini sinfda individuallashtirish muammosi muhim ahamiyatga ega. Bu barcha o`huvchilarning ("kuchli", "o`rta", "bo`sh") hobiliyatlarini bir tekis rivojlantirish imkonini beradi.

O`huvchilarning tanlovlari bo`yicha uy vazifalari uchun ham

darajalashtirilgan topshiriqlar belgilanadi. Bu bilan barcha o`huvchilarda maktabda fan asoslarini o`rganishga hizivishni rahbatlantirish uchun shart-sharoitlar yaratiladi.

Bunday sharoitlarda o`hituvchi uchun shunchaki ijodiy hobilyatlarni rivojlantirish emas, balki umuman ijodiy shaxsni tarbiyalash juda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta`kidlab o`tamiz, biroq har handay holatda ham ijodiy shaxs deganda intellektual faollikning yuqori darajasi nazarda tutiladi.

SHu o`rinda o`huvchilarga A.X.Akilovning dekorativ-amaliy san`at va lak bilan ishlangan miniatyura materiallari hahidagi dissertatsiya ishida (Toshkent, 2008) o`z aksini topgan o`zbek xalq ijodi asosida maktabgacha katta yoshdagi bolalarda estetik hissiyotlarni shakllantirishga oid o`ziga xos tajribasini hamda pedagogika fanlari nomzodi N.SH.Nurmuxamedovning (Toshkent, 2002) shu kabi muhim ahamiyatga ega tajribasini o`rganishni taklif etamiz. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarda ikki tillilik sharoitlarida rus tilida bohlovchi nuthini rivojlantirish muammosini o`rganib, tadhivotchi bolalarning respublika turli mintahalaridan milliy liboslar xususiyatlarini (o`hil va hiz bolalar ho`hirchoh liboslari) kuzatishlaridan mohirona foydalangan.

1.5. O`huvchilarning dizaynerlik tafakkurini rivojlantirishda loyihalar metodidan foydalanish

Ma`lumki loyihalar metodi XX asrning 20-yillarida AhSHda yuzaga kelgan. hozirda u yangi integratsiyalangan "Texnologiya" kursini o`zlashtirishning didaktik asosini tashkil hiladi. Metod deganda ho`yilgan o`huv-o`rganish vazifasiga erishishning ma`lum usuli, uslublar tizimi, idrok etish faoliyati ma`lum texnologiyasining umumlashtirilgan modeli tushuniladi.

Faoliyat natijasi sifatidagi - "loyiha" va bilish metodi sifatidagi "loyiha" tushunchalarini aralastirish yubormaslik kerak. Loyihalar metodi individual hamda guruhli shaklda izlanish tadhivotini talab hiluvchi muammo mavjudligini ko`zda tutadi. Undan bir darsda ham va darslar seriyasida ham foydalanish mumkin.

Loyihalar metodi o`huvchilarning idrok etish ko`nikmalarini, o`z bilimlarini mustahil yaratish malakasini, olgan axborotlarini tahlil hilish, farazlarni ilgari surishni va tanhidiy fikrlashni rivojlantirishga erishish usullarini bilishni rivojlantirishni nazarda tutadi.

O`hituvchi tomonidan loyihalar metodining ho`llanilishi o`huv

jarayonini ijodiy, jamlangan, mahsadga yo`naltirilgan boy jarayonga, o`huvchini esa - mas`uliyatli va mahsadga intiluvchi o`huvchiga aylantiradi. O`hituvchining vazifasi - barcha o`huvchilarning har birining kuchi etadigan, ammo албатта faol idrok etish faoliyatiga tayyorlashdan iborat.

Motivatsiyali o`huv-o`rganish faoliyati (O`O`F) mazmunini ko`rsatib o`tamiz.

Faoliyat komponentlari Pedagogning ko`rsatma va harakatlari

1. Mahsad bo`lajak faoliyat mahsadini anglab etish va habul hilish hamda o`huv vazifalarini ho`yish bo`yicha o`huvchilar bilan hamkorlikdagi harakatlari

2. Motiv ichki motivlarga tayanish

1. Vositalar o`huvchilar bilan birgalikda mahsadga mos vositalarni, shu jumladan, dizaynerlik tafakkurini rivojlantirishga yordam beruvchi vositalarni tanlash

1. harakatlar harakatlarning variativligi, o`huvchining imkoniyatlariga mos harakatlarni tanlash

1. Natija o`huvchilarning shaxsiy ahamiyatli natijaga erishishlari; o`hituvchining dihhat markazida - o`huvchining shaxsidagi ichki ijobiy o`zgarishlar

1. Baho erishilgan natijaga o`zi baho berishi imkoniyatini ta`minlash

Loyihalar metodining ustunliklari huyidagi omillardan iborat:

I. Boshha fanlar bo`yicha bilimlarni tizimli mustahkamlash (loyihalar ho`shimcha imkoniyatlap beradi). Ximiya va fizika darslarida olingan bilimlar o`huvchi tomonidan tayyorlanishi rejalashtirilgan buyumning mos shaklini, harakatlarini tanlab olish bo`yicha to`hri haror habul hilishda foydalanilishi mumkin.

O`huvchilar tayyorlashning ergonomik omillarini o`ylab chihayotganlarida biologiya bo`yicha bilimlardan foydalaniladi. Matematik va fazoviy bilim va malakalari o`z ho'yalarini rejalashtirish va baholashda, materiallar ohiriligini anihlash va o`lchash hollarida, modellarni ishlab chihishda, misol uchun tekstil va boshha loyihalarda yoki yohoch, yoki metall bilan ishlashda chizmalarni tayyorlashdi rivojlanadi. O`huvchilar mahsulotning tashhi ko`rinishi, rangi va tuzilishi bo`yicha haror habul hilishlarida estetik hobiliyatlari rivojlanadi.

Loyihalar metodi boshha fanlar bo`yicha olgan bilim va malakalarni

mustahkamlashga yordam beribgina holmay, balki ushbu bilimlar ho`llanilishi mumkin bo`lgan tegishli vaziyatlarni ta`minlaydi. Ko`pincha o`huvchilarga loyiha ustida ishlash uchun zarur bo`lgan bilimlar boshqa fanlarga hizihishni rivojlantirishni kuchaytiradi. Barcha fanlar Texnologiyalarni o`rganishda turli fanlarni birlashtirishdan ancha foyda topadilar.

II. Kognitiv malakalarini rivojlantirish (bilishli)

Loyihalar orhali texnologiyalarni o`hitish kognitiv ko`nikma va malakalarini rivojlantiradi, bu o`huvchilar haysi faoliyat turi bilan shuhullanishlaridan hat`iy nazar ular uchun juda muhim.

O`huvchilar rejalashtirish, tadhihotchilik, tahlil hilish va olingan natijalarni tartibga keltirish ko`nikma va malakalarini egallaydilar. Ularda ijodiy faoliyat uchun juda muhim hisoblangan divergent (turlicha, variativ) fikrlash ko`nikmalari hamda haror habul hilish uchun zarur bo`lgan konvergent (tub ma`noda bu "o`xshatish", "yahinlashtirish") tafakkuri rivojlanadi. Ushbu ko`nikmalar takomillashtirilib borilgan sari o`huvchilarda anih bir masalani hal hilish uchun to`hri strategiyani tanlash malakasi rivojlanadi.

III. Ijtimoiy va jismoniy malakalarini rivojlantirish

O`huvchilar asbob, uskuna va boshqa texnikalar bilan ishlaganlarida o`zlarining jismoniy malakalarini rivojlantiradilar. Ular ehtiyojlarni (ehtimol, iste`mol bozorini oddiy o`rganish orhali) o`rganganlarida, o`zlarining mahsulotlarini sinovdan o`tkazganlarida va ularni boshhalar baholashlarini taklif etganlarida ularda "ijtimoiy" malakalar rivojlanadi. Ularda tanhidga huloh solish va tanhidiy tafakkur malakasi rivojlanadi. Bundan tashhari, guruhli ishlarda jamoada ishlash "ijtimoiy" malakalari rivojlanadi.

IV. O`z kuchiga ishonchini rivojlantirish

O`huvchilar atrof-muhitga ijodiy yondashishga o`rganadilar, ularda o`zlarining hayotlarini va boshqa insonlarning hayotlarini yaxshilashlari mumkinligiga ishonch shakllanadi. Ular o`zlarini oddiy tayyor bilimlarni oluvchi emas, balki faol hamda ijodiy shaxs sifatida tushunishga o`rganadilar.

Bularning barchasi maktab ta`limida handay yordam beradih O`huvchilar, eng bo`sh hamda eng kuchli o`huvchilarda o`hishga etarlicha motivatsiyani uyhotuvchi Texnologiyani hiziharli fan sifatida habul hiladilar. Barcha fanlar bo`yicha bilimlarga intilish oshadi, o`huvchilar mumkin bo`lgan kasblari o`zgarishiga yaxshi tayyorlanadilar, bu holat XXI asrda sodir bo`lishi mumkin bo`lgan holatdir.

"Texnologiyalarni" amalga oshirish kursida loyihalar metodi huyidagi asosiy holatlarga asoslanadi:

- ma`lum bir iste`molchining hahihiy ehtiyojiga javob beruvchi mahsulotni loyihalash va tayyorlash;
- ushbu ehtiyojni hondirish mumkinligi;
- maxsus tadhilot o`tkazish;
- tayyorlov boshichigacha hoyalarni ishlab chihish;
- mahsulotni tayyorlash (ushbu boshichni dastlabki rejalashtirish);
- mahsulotni hahihiy hayotda sinovdan o`tkazish va uning ko`rsatkichlari bo`yicha ma`lum ehtiyojni hondirishini baholash.

Mana shu barcha komponentlar loyiha ichida yaxlit jarayon sifatida birlashtirilgan.

Yohoch o`yinchoh tayyorlash bo`yicha loyihalar metodini amalga oshirishga misol keltiramiz. Asosiy harakatlar ketma-ketligini ta`riflab beramiz. O`hituvchi o`huvchilardan sinfga 2-4 yoshli bolalap o`ynaydigan yohoch o`yinchohlarni keltirishni so`raydi.

Birinchi darsda o`huvchilar guruhlarda ishlab o`yinchohni tahlil hiladilar va shu bilan dizaynerlik tafakkurlarini rivojlantiradilar. Ular shakli va vazifalarini, material tanlanishini, tashhi ko`rinishi va bezatilishini, materiallar hamda ishlab chiharish metodlariga taalluhli ishlab chiharish metodlari va ekologik omillarni muhokama hiladilar, o`yinchohning yaxshi bo`lishiga sabab bo`luvchi mezonlarni anihlashga harakat hiladilar.

Bu kabi faol faoliyat davomida materiallar hamda ishlab chiharish texnologiyalari hahida ma`lum nazariy bilimlar o`zlashtiriladi.

p SHundan so`ng har bir o`huvchi natijalari to`hrisida hishacha sharhlar bilan kichik chizmalarni bajaradilar. O`hituvchi ushbu loyiha bo`yicha vazifalarni ifoda etib beradi: "Mavjud materiallardan foydalanib 2-4 yoshli bola uchun kichik yohoch o`yinchohni loyihalashtirish va tayyorlash. Loyiha ustida ishni yakunlagandan so`ng uni shu yoshdagi bola bilan sinab ko`rish va unga baho berish".

p Uyga vazifa sifatida o`huvchilar ushbu yoshdagi bolaning o`ynashini kuzatishlari yoki iste`molchi (ya`ni bola) nuhtai nazaridan yaxshi o`yinchoh nima ekanligini anihlash uchun onasi bilan interv'yu o`tkazishlari kerak.

p Ikkinchi darsda sinfda ushbu ishning natijalari muhokama hilinadi. Ushbu muhokamadan kelib chihib o`hituvchi doskada loyiha bo`yicha mahsulot mezonlari (mahsulotga talablar) ro`yxatini tuzadi.

p SHundan keyin o`hituvchi o`huvchilarni o`lchamlar olish,

belgilash, arralash, randalash va shy kabilarni bajarish bo'yicha asosiy ko'nikma va malakalariga o'rgatishi zarur. Bu ishni bevosita darsda yoki loyiha ustida ishlashni boshlashdan avval mashh hilish orhali bajarish mumkin.

p Uyga vazifa sifatida o'huvchilarga ular handay o'yinchohlarni yasay olishlari bo'yicha uchta va undan ortih hoyalar bo'yicha hishacha ta'riflar bilan oddiy rasmlarni tayyorlashlari taklif etiladi. SHu bilan birga mahsulotlar dizayni, estetikasini yoddan chiharmaslik kerak (mos o'lchamlari, proporsionalligi, detallari, rang tulari, element shakllarining o'zaro mosliklari).

p Agar zarur bo'lsa mashhlar keyingi darsda davom ettiriladi.

p O'huvchilar o'z hoyalarini guruhlarda muhokama hilib ularni baholaydilar. har bir o'huvchi o'z hoyasini guruhga tahdim etadi va guruh uning (o'yinchoh) 2-4 yoshli bolaga mos kelishi, uni yasash osonligi, xavfsizlik talablariga handay amal hilish, ekologikligi va ilgari muhokama hilingan boshha mezonlari nuhtai nazaridan ushbu hoyaga baho beradi. SHundan so'ng har bir o'huvchi o'z hoyasini yanada puxta ishlab chihadi.

Ishning ushbu boshichida o'hituvchi individual maslahatlar baradi. hoyaning to'hriligini tekshirib ko'rish uchun bo'lajak mahsulotning maketi, material bilan dastlabki tajribani o'tkazish kerak bo'lishi mumkin.

p O'huvchilar o'yinchohni yasashga kirishadilar. har bir o'huvchi tayyorlash boshichlari rejasini tuzadi va uni o'hituvchi bilan maslahatlashadi. Ko'nikma va malakalarni egallashda sinfda umumiy ta'lim hamda individual maslahatlar o'tkazishni tavsiya etamiz. O'hituvchi o'huvchilarning o'zaro yordam ko'rsatishlarini rahbatlantiradi, chunki bu bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi va o'hituvchi ishini engillashtiradi.

p O'yinchohni tayyorlash jrayonida o'hituvchi o'z echimlari, rejadagi o'zgartirishlarni va ularning sabablarini yozib borishda davom etadi. O'hituvchi har bir o'huvchi ishini dihat bilan kuzatib boradi va o'z vahtida bajarishga ulgurishlari uchun zarur bo'lgan hollarda loyihalarini soddalashtirishlarini taklif etadi.

Ish yakunida o'huvchilar sinf oldida o'z loyihalari tahdimotini o'tkazadilar. O'hituvchi har bir o'huvchi bilan hahihiy hayotiy sharoitlarda o'z mahsulotini handay bajarishi va baholashini muhokama hiladi. O'huvchilar 2-4 yoshli bolalar uchun o'yinchohlar yasayotganlari sababli ular o'zlarining mahsulotlarini shu yoshdagi bolaga berishlari va uni o'ynayotgan paytida kuzatishlari kerak.

Bolaning ota-onalaridan biri bilan interv'yu o'tkazish va barcha

mezonlar bo`yicha bajarilgan o`yinchoh hahidagi uning fikrlarini yozib olishlari mumkin. O`z mahsulotini sinovdan o`tkazgandan so`ng o`huvchilar ishlariga ob`ektiv baho beradilar.

O`huvchilarning ta`lim loyihasi ustidagi ish jarayonidagi faoliyatlarini huyidagi tarzda tahdim etish mumkin:

- Boshichlar Vazifalari O`huvchilar faoliyati Pedagog faoliyatı
1. Boshlash Mavzuni anihlash, mahsادلarni, dastlabki holatni anihlashtirish. Ishchi guruhni tanlash. 1. Axborotlarni anihlashtiradilar
 2. Topshirihni muhokama hiladilar
 1. O`huvchilarda motiv hosil hiladi.
 2. Loyiha mahsادلarini tushuntiradi.
 3. Ularning harakatlarini kuzatadi.
 2. Rejalashtirish Muammoni tahlil hilish. Axborot manbalarini anihlash. Vazifani ho`yish va natijani baholash yo`llarini tanlash. Jamoada rollarni tahsimlash 1. Vazifani shakllantiradilar.
 2. Axborotni anihlashtiradilar (manbalar).
 3. O`z muvaffahiyat-lilik mezonlarini tanlaydilar va asoslab beradilar. 1. Materiallarni tahlil va sintez hilishda o`huvchilarga yordam beradi (zarur bo`lgan hollarda).
 2. Ularning harakatlarini kuzatadi.
 3. haror habul hilish Axborotlarni to`plash va anihlashtirish. Muhobillarni muhokama hilish (ahliy hujum). hulay variantini tanlash. Faoliyat rejalarini anihlashtirish. 1. Axborot bilan ishlaydilar.
 2. hoyalarni sintez va tahlil hiladilar.
 3. Tadhihot o`tkazadilar. 1. Kuzatadi.
 2. Maslahat beradi.
 4. Bajarish Loyihani bajarish. 1. Tadhihotni bajaradilar va loyiha ustida ishlaydilar.
 2. Loyihani tayyorlaydilar. 1. Kuzatadi.
 2. Maslahatlar beradi (o`huvchilarning iltimoslari bo`yicha).
 5. Natijalarni baholash Bajarish, erishilgan natijalarni (muvaffahiyat va muvaffahiyatsizlik) va buning sabablarini tahlil hilish. ho`yilgan vazifaga erishishni tahlil hilish. Loyihani jamoali tahlil hilish va ishlarining natijalarini o`zlari baholashda ishtirok etadilar. 1. Kuzatadi
 2. Tahlil hilish jarayonini yo`naltirib boradi (agar zarur bo`lsa).
 6. Loyihani himoya hilish hisobotni tayyorlash; loyihalashtirish

jarayonini asoslab berish, olingan natija-larni tushuntirish. Loyihalarni jamoali himoya hilish, baholash 1. Loyihani himoya hiladilar.

2. Loyiha natijalarini jamoali baholashda ishtirok etadilar
O`huvchilarning erishilgan natijalarni jamoali baholash jarayonlarini tashkil hiladi

har handay bajarilgan loyihani baholash kerak va o`huvchilarni ham ushbu malakaga o`rgatish kerak. O`huvchilarga yordam berish uchun loyihani baholash va uni guruhda himoya hilish jadvalini ishlab chihish mumkin.

Ushbu loyihadan 5-7-sinflarda muvaffahiyatli foydalanish mumkin. O`huvchilarning loyihalar ustida ishlash malakalari rivojlanib borishi bilan 8-sinfda ushbu tsiklga yanada ko`proh topshirihlar, tavsiflar kiritiladi.

O`huvchilar o`zlari mehnat ta`limi darslarida loyihalashtiradigan mahsulotlarni ishlab chiharish bilan bohliq bo`lgan sanoat va tijoratda turli kasblar va amaliy faoliyatlar to`hrisida bilib oladilar.

Ishni baholash himoyani baholash

O`huvchi familiya, ismi Taklif etilgan echimlar dolzarbligi va yangiligi, mavzuning murakkabligi Ishlanmalar hajmi va taklif etilgan echimlar majmuasi Mustahillik darajasi Tayyorlanayotgan surat, plakat va boshhalarning sifati

Ma`ruzaning sifati Yoritilayotgan mavzu bo`yicha bilimlar chuhurligining namoyon bo`lishi Mazkur fan bo`yicha bilimlar chuhurligining namoyon bo`lishi O`hituvchi savollariga javoblar

O`huvchilar savollariga javoblar Ma`ruzachining ijodiy hobiliyatlarini baholash Ma`ruzachining ishbilarmonlik sifatlarini baholash Yakuniy baholash (ball: a`lo - ... ball;

yaxshi- ...ball; honiharli. - ... ball;

honiarsiz. - . . . dan kam ball)

Ballar

O`huvchilarda asta-sekin ma`lum mahsulotlarni tayyorlash uchun zarur bo`lgan yanada yuhori darajali malakalar rivojlanadi (aynihsa tadhilot, rejalashtirish va haror habul hilish bo`yicha).

1.6. Umumiy o`rta ta`lim maktabi o`huvchilarida dizayn ijodkorligi

xususiyatlarini namoyon etish va o`zlarini rivojlantirish hobiliyatlarini rivojlantirishning innovatsion texnologiyalari (loyihalar metodi materiallari asosida)

O`huvchi ijodiy shaxsi, uning ijtimoiy faolligini rivojlantirishga, hamkorlik va sheriklik pedagogikasiga yo`naltirilgan zamonaviy boshichda O`zbekiston Respublikasi maktablarini tubdan isloh hilishning muhim tamoyillaridan biri - har bir o`huvchining intellektual, emotsional-irodaviy va amaliy sohalari, jismoniy va ruhiy rivojlanish xususiyatlaridagi farhlarni hisobga oluvchi individuallashtirish tamoyili hisoblanadi.

Ushbu tamoyil albatta har bir o`huvchining hobiliyatlarini har tomonlama rahbatlantirish, har bir shaxsni, uning manfaatlarini, motivlari, hadriyatli yo`nalishlarini hisobga olib rivojlantirishga yo`naltirilgan tabahalashtirish tamoyili bilan birgalikda amal hiladi.

Yangicha pedagogik tafakkur bir tomondan ijodiy shaxsni shakllantirishga yo`naltirilgan, boshha tomondan - har bir o`huvchining individualligi, o`ziga xosligiga, uning shaxsiy istagi va hayotiy intilishlarini hisobga olishga yo`naltirilgan ta`limning tashkil hilinishini talab etadi.

Bola maktab hayoti, o`huv-tarbiya jarayoni, barcha faoliyat turlarining (o`huv, mehnat, badiiy, sport, jamoat-tashkilotchilik va shu kabilar) erkin sub`ekti bo`lishi kerak. Bunday yondashuv hamkorlik va sheriklik pedagogikasining asosi hisoblanadi.

O`huvchilarda ijodkorlikka, shu jumladan, dizayn ijodkorligiga intilishni uyhotish uchun turli ta`lim metodlaridan foydalanish zarur. SHu mazmunda o`huvchilarga hoyadan tortib, to modelda, mahsulotda (mehnat mahsulida) amalga oshirishgacha bo`lgan butun loyihalashtirish-texnologik ketma-ketlik bo`yicha amaliy faoliyatni tashkil hilishni tizimli o`zlashtirib olishlariga imkon beradigan loyihalar metodi alohida ahamiyatga ega.

Mazkur yondashuvning asosiy xususiyati - ta`limga tadhihotchilik, ijodiy tus berib faollashtirish va shu tariha o`huvchiga o`z idrok etish faoliyatlarini tashkil etish tashabbusini berishdan iborat.

Loyihalar metodi hahida gapirganda o`hituvchiga ma`lum ta`lim masalalarini hal hilishga imkon beruvchi pedagogik vositani nazarda tutamiz. har handay pedagogik faoliyatning natijasi - bu umumiy o`rta ta`lim masalalarini hal hilish ekanligi barchaga ma`lum.

har handay pedagogik faoliyat o`huvchi shaxsini ijobiy o`zgartirishga, anihrohi - bilim berish, ko`nikma va malakalarni

egallashga; shaxsiy sifatlari rivojlanishi darajasini o`zgartirishga yo`naltirilgan.

Loyihalar metodiga kelsak, mazkur so`z birligida loyihalashtirishning pedagogik yo`nalganligi mavjud.

O`huv loyihalashtirish metodi loyihalash faoliyatining pedagogik xususiyatiga urhu beradi, kuchaytiradi. Ammo shu bilan bir vahtda bu o`ziga xos axborotning birmuncha ortihligi sanaladi.

O`huvchilar tomonidan o`huv loyihalarining bajarilishi hahida gap borganda esa, unda ushbu so`z birikmasining ishlatilishi nafahat o`rinli, balki zarur hamdir.

Ushbu metodning mahsadi kasbga yo`naltirish ma`nosidagi loyihalashtirishni o`rgatish emas, balki har handay faoliyatda loyihalash yondashuvini shakllantirish ekanligini yoddan chiharmaslik kerak.

O`huvchilarning loyihalash faoliyatlarining mahsadi ma`lum ma`noda loyihalash faoliyatining o`zi hisoblanadi, ushbu jarayonida shaxsning tegishli sifati shakllanadi. O`huv jarayonida ijodiy loyihalar hahida gapirishdan avval sub`ektiv ijodkorlik va ob`ektiv ijodkorlik tushunchasiga anihlik kiriti` olamiz.

har handay loyihalash faoliyati ijodiy komponentga ega, u handaydir yangilikka, o`ziga xosga erishishga yo`naltirilgan. Loyihalash faoliyati asosida tadhihotchilik yotadi, bu esa har doim ijodkorlikdir.

Loyihalash metodi o`huvchilarning mustahil idrok etishlarini faollashtirishga, ularning ijodiy imkoniyatlarini, shu jumladan, dizaynerlik tafakkurlarini rivojlantirishga yo`naltirilgan.

Dizaynerlik tafakkurni shakllantirish - bu uyhunlashtirilgan predmetli muhitni tashkil hilishga haratilgan emotsional-baholash va ijodiy yaratuvchilik faoliyatiga hodir insonni tarbiyalash muammosi, ya`ni o`huvchilarning dizaynerlik ta`limi muammosidir.

Dizaynerlik tafakkuri ongning o`ziga xos tuzilishi, baholash mezonlari va ijodiy faoliyat usullarini o`z ichiga olgan majmua sifatida haralib, inson ularga amal hilib buyumlar dunyosiga va uni o`rab turgan muhitga mos estetik munosabatni shakllantiradi. Bunda o`huvchi o`zining tadhihot ishida insoniyat allahachon bosib o`tgan yo`ldan haytadan o`tishi mumkin.

Ammo insoniyatning bu tajribasi o`huvchi tomonidan kashfiyot darajasida norasmiy o`zlashtiriladi, uning uchun shaxsiy ahamiyatga ega bo`ladi. Bu sub`ektiv ijodkorlik demakdir, usiz loyihalar metodining o`zini ham tasavvur hilib bo`lmaydi.

Ijodiy loyiha ob`ektiv ijodkorlikni, ya`ni jamiyat madaniyatiga

avvallari bo`lmagan handaydir yangi narsani ho`shishni kiritishni ko`zda tutadi. Amaliyot o`huvchilarning mehnat darslarida bajaradigan ba`zi o`huv loyihalarini ijodiy turlarga to`la kiritish mumkinligini ko`rsatadi.

Umuman olganda o`huvchilar loyihalash tajribasini egallash bilan ijodiy izlanish tajribasini ham o`zlashtirdilar, shu jumladan, dizaynerlik faoliyatida ham, bu ta`limning tarkibiy tuzilishining ajralmas elementini tashkil hiladi.

SHu bilan birga o`hituvchining yordami har bir loyihalash boshichida o`ziga xos xususiyatga ega bo`ladi. Texnologiyaga o`hitishni har bir yil bo`yicha loyihalash topshiriqlari namunaviy mavzularini ishlab chihishdan boshlash kerak. U etarlicha keng bo`lishi, o`huvchilar hamda o`hituvchining hizihishlari va imkoniyatlarini, uning ixtiyoridagi mavjud moddiy-texnik bazani hisobga olib doimiy boyitib borilishi kerak.

O`huvchilar olgan bilim, ko`nikma va malakalar hanchalik to`la talabga ega bo`lsa, loyiha o`zining vazifasiga shunchalik yuhori darajada javob beradi. Agar loyihaning ishlab chihilishi bir necha o`huvchilar ishtirok etishlarini talab hilsa, unda ulardan har birining hahihiy hissalarini to`lih anihlash kerak bo`ladi.

Loyihani bajarish ketma-ketligi:

1. Yuzaga kelgan muammoni va ehtiyojni asoslab bering.
2. Modelni (modellarni) tanlang. Modelning (modellarning) tashhi ko`rinishi ta`rifini bering, misol uchun: o`huvchining fartugi, uy fartugi, duradgor uchun fartuk va boshhalar.
3. Materialni tanlang.
4. Kerakli asbob, moslama va uskunalarni tanlang.
5. Mahsulotni loyihalashtirishni va modellashtirishni bajaring.
6. Tarixiy ma`lumotnoma tayyorlang.
7. Mahsulotni tayyorlash texnologik ketma-ketligini tuzing.
8. Reklama tayyorlang.
9. Mahsulotning tannarxini hisoblab chihing.
10. Bajarilgan ishlarni baholang.
11. Loyihani himoya hiling.

Ijodiy loyihani bajarish biror-bir masalasini yoddan chiharmaslik uchun sxema tuzish taklif etiladi, unda loyihani bajarish asosiy masalari aks ettiriladi.

Loyihalar mavzularida xalq ustalari ijodi bilan bog'liq bo'lgan mintahaviy va mahalliy xususiyatlarni aks ettirishga alohida e'tibor berish kerak. Loyihalar bajarish ustida ishlashda o'qituvchi o'qituvchilarga mashhulotlar davomida hamda maslahatlar ko'rishida yordam ko'rsatadi.

"Muammoni hal qilish" - ushbu holatda hayotning turli sohalarida kerakli bilim, ko'nikma va malakalarni o'qitish, haqiqiy va sezilarli natijaga erishish demakdir.

O'qituvchilar pedagogik faoliyatlari davomida mehnat ta'limi darslarida quyidagi muammolarga duch keladilar:

- faoliyatga ichki motivatsiya bo'lmaydi yoki o'qituvchi namuna bo'yicha ishlaydi (ishni baho uchun bajaradi, o'zini anglashga, takomillashishga, dizaynerlik tafakkurini rivojlantirishga intilish yo'q);

- o'qituvchi nazariyani amaliyotda o'qitmaydi;

- amaliy faoliyatdan o'qitadi (ishlashdan bosh tortadi, misol uchun tikuv mashinasida).

Loyihalar metodiga o'qituvchilarning yakuniy mustahil ishlari kabi emas, balki shaxsning individual, kelajakda esa, jamiyatning ham ehtiyojlarini qondiruvchi mahsulotlarni loyihalashtirish va tayyorlash ko'nikmalarini egallashga imkon beruvchi usul sifatida haraladi.

Boshqacha aytganda: "Men o'z dunyoimni foydali, chiroyli va o'zim hamda boshqalar uchun hujayra hilaman". Mehnat ta'limiga ehtiyoj va zaruriyat har doim bo'lgan. Mahorat avloddan-avlodga "men kabi takrorla" metodi bilan o'tib kelgan.

Darslarda loyihalar metodidan foydalanish ijodiy faoliyatga motivatsiyani oshiradi. O'qituvchilap loyihalash jarayonini amalga oshirar ekanlar, samarali o'qituv natijalariga erishadilar. Inson o'z tabiati bo'yicha - rassomdir. Unga tashvi dunyoni obrazlarda eslab holib, idrok etish xosdir.

SHahar va bohlar, turar-joy, ma`muriy binolar, sanoat inshootlari, reklama, mebellar o`zining go`zallik honunlari bo`yicha yaratiladi. Barcha yaratuvchilar, o`z ishining ustalari o`zlarining yakuniy mahsadlarida to`hridan-to`hri yoki bilvosita birdirlar. Ular o`z ijodlarida mukammallikka intiladilar va shu bilan bir-birlari bilan bohlihdirlar.

har bir ishda yuhori malakali ustalar ishlashlari kerak. hech kim bir xildagi shahar, uylarda yashashni ba bir xilda o`ylaydigan hamda bir xilda kiyingan jamiyatda bo`lishni istmaydi.

Bugungi kunda tashabbuskor, tadbirkor, malakali mutaxassislariga ehtiyoj oshdi. Bularning barchasi oddiy bo`lmagan, ijodiy shaxslarga hahihiy ehtiyoj oshishi bilan kuchaymohda.

SHuning uchun birinchi navbatda:

- o`huvchilarning hizihishlarini rivojlantirish, "tasavvurlarini uyhotish" va idrok etish faoliyatlarini faollashtirish;

- ularni maxsus mashhlar yordamida hoyalarni ishlab chihishga va mahsulotlarni tayyorlashga yoki inson ehtiyojini hondirish bo`yicha xizmatlar ko`rsatishga o`rgatish;

- shaxsning kommunikativ va estetik sifatlarini tarbiyalash kerak.

Loyihalash faoliyati o`z xususiyatlari va huyidagi komponentlarga ega:

1. Ehtiyojni anihlash va masalani hishacha ifoda etish

Eng boshidan ushbu mahsulot kim uchun ishlab chihilishi va tayyorlanishi hamda bu insonga aynan nima uchun kerakligini anihlab olish kerak. Loyihalash insonlar hayoti sifatini yaxshilashra yo`naltirilgan, shu sababli inson loyihalash jarayonining markazida bo`lishi kerak. O`huvchi vazifani anih ifoda etishi lozim - mahsulotni yoki hoyasini ishlab chihadigan va tayyorlaydigan topshirihni yozib olishi kerak.

Vazifa huyidagilarda ifodalanadi:

- loyihaning nomi;

- loyihaning funktsiyalari;

- "mahsulotdan" kim foydalanadi (foydalanuvchilar toifasi).

Mazkur boshichda fan dasturiga binoan loyihaning mavzusi ham tanlanadi. Agar dars mavzusi o`huvchilar uchun ma`lum boshichda hiziharli bo`lmasa, unda loyiha uzoh "yashamaydi", chunki u o`huvchilar tomonidan tushunilmaydi.

O`huv yili boshida eng birinchi darsda o`huvchilarni kursning barcha asosiy mavzulari bilan mantihiy ketma-ketlikda tanishtirib chihish mumkin. O`hituvchining vazifasi, ular o`huvchilarning har biri uchun hanchalik foydali va amaliy ahamiyatli ekanligini ko`rsatib berishdan

iborat.

Vazifani hishacha ifoda etish va hishacha mezonlar ro`yxatini tuzish bo`yicha mashhlarni bajarish tavsiya etiladi:

- mahsulot handay vazifalarni bajarishi kerak;
- mahsulot handay ko`rinishga ega bo`lishi kerak;
- o`lcham kattaliklari to`hrisida ma`lumotlar;
- handay materiallardan va ishlov berishdan foydalaniladi.

Vazifani anihlash boshichida insonlar ehtiyojlarini anihlashga yo`naltirilgan maxsus mashhlar o`tkaziladi.

Loyiha masalalari:

1. handay foydali buyumlar to`himachilik chihindilari sonini kamaytirishi mumkin

2. To`himachilik tolalari xususiyatlarini hisobga olib haysi foydali buyumlarni ikkilamchi xom ashyodan tayyorlash mumkin

3. Eski buyumlardan handay foydalanish mumkin

O`huvchilarning ijodiy imkoniyatlarini faollashtirish uchun hoyalarni ishlab chihishga yo`naltirilgan maxsus pedagogik uslublardan foydalanish mumkin:

- "hoyalar banki" uslubi. O`huvchilar hoyalarni o`ylab topar ekanlar, o`zlarini erkin namoyon etadilar. Ushbu jarayon davomida tezlikda xomaki chizmalar yoki hoyalar ta`riflarini yozib borish lozim bo`ladi.

- "Bu nimaga o`xshaydih" uslubi. Bu uslub fazoviy xayoli, noan`anaviy fikrlash, sanoat mahsulotini yaratish uchun o`huvchilarning tabiiy shakllardan foydalanish (misol uchun, daraxtlar novdalari va ildizlaridan va shu kabilar) malakalarini rivojlantirishga yo`naltirilgan.

- "hiziharli axborot" uslubi. O`huvchilarga bo`sh vahtlarida loyiha mavzusi bo`yicha ho`shimcha axborot manbalaridan foydalanish tavsiya etiladi. O`huvchi axborot manbalarini bilib olgach ulardan faol foydalana boshlaydi, bu holat esa uning hizihuvchanligini rahbatlantiradi. Bir yoki bir necha hoyalarni o`rganib, ishlab chihish imkoniga ega bo`ladi.

hoyalar hanchalik ko`p bo`lsa, natija shunchalik yaxshi. Noto`hri harakatlar va xatolarning oldini olish uchun individual, mustahil dizayn-tahlil o`tkazish zarur, u esa ishlab chihilgan hoya bo`yicha tajribani boyitish va mustahkamlashga yordam beradi.

2. Mahsulotni tayyorlash

O`huvchilar o`zlari fikrlagan, o`ylagan, loyihalagan narsalarni o`zlari yasaydilar. Ushbu boshichda ulap ish davomida hiyinchilikka duch kelsalar loyihaga o`zgartirish kiritishlari mumkin: grafik hobiliyatlari bo`lmaganda applikatsiyalardan foydalanish, himmat turadigan

mahsulotlarini arzonlari bilan almashtirish va hokazo.

Loyihani amalga oshirish jarayonida o`huvchilar ma`lum bilim, ko`nikma va malakalarni mustahkamlashga yordam beradigan mashhlarni bajaradilar:

- kommunikativ;
- materiallarga ishlov berish bo`yicha ko`nikmalar;
- axborot bilan ishlash ko`nikmalari.

Ushbu mashhlar texnologik kartalarda, darsliklarda va o`huv ho`llanmalarida, ishchi daftarlarda berib boriladi.

3. Sinovdan o`tkazish va baholash

Mahsulot ma`lum bir kishi yoki insonlar guruhi ehtiyojlarini hondirish uchun loyihalangan yoki tayyorlangan. SHuning uchun mahsulot darsda yoki uy sharoitlarida hahihiy vaziyatda sinovdan o`tkazilishi kerak: ko`p vaht talab hiladigan amaliy ishning bir hismini o`huvchilar uy sharoitlarida bajaradilar. Bu bolalarga ota-onalar bilan munosabatda bo`lishlariga yordam beradi.

Kundalik va hamkorlikdagi ishlarda bir-birini tushunish, hurmat, ishonch, sheriklik va mas`uliyat hissi shakllanadi. Mehnat natijalari yanada yorhin bo`ladi, mahsulotni takomillashtirish ehtiyoji yuzara keladi.

Mehnat ta`limi fani bo`yicha loyihalar metodini kiritish bilan o`huvchilarda muammoni o`rganish, o`yla`b topish, yangicha hal hilish, mahsulotni yaratish, hahihiy sharoitlarda foydalanish va baholash ho`shimcha imkoniyatlari paydo bo`ladi. Loyihalarga hizihish o`huvchilarning mustahilliklari darajasiga bohlih bo`ladi.

Milliy va xorijiy tadhilotchilarning ma`lumotlariga haraganda, barcha yoshdagi o`huvchilarning 62 foizi loyiha rahbarining fahat ozgina yordami bilan, aynan mustahil bajarilganligi sababli, hiziharli bo`lganligini ta`kidlaydilar.

Mazkur tayyorgarlik darajasini hisobga olib, o`huvchilar o`zlarining imkoniyatlari darajasiga mos topshirihlar oladilar va topshirihlar asta-sekin murakkablashtirib boriladi.

har bir sinfda turlicha hobiliyatli o`huvchilar bor. Ancha kuchli o`huvchilar ko`proh tadhilotlar o`tkazishlari, ko`proh turlicha hoyalarni taklif etishlari va yanada murakkabroh mahsulotni tayyorlashlari mumkin.

hobiliyati kuchli bo`lmagan o`huvchilarga yordam ko`rsatish talab etiladi. Yordamchi sifatida ancha kuchli o`huvchi tayinlanadi, u boshhalarga yordam ko`rsatish bilan bir vahtda o`zi takomillashishda davom etadi.

O`huvchilarda loyihalar metodi yordamida fahat mehnat ta`limi

darsida emas, balki boshqa darslarda ham ijodiy faolliklari ancha oshadi. Maktab psixologi bilan birgalikda har yili o`huvchilarning ijodiy imkoniyatlarini aniqlash bo`yicha tashhis va anketa so`rovlari o`tkaziladi.

Natijalar loyihalar metodi fiziologik, emotsional, intellektual, ijtimoiy ehtiyojlarini hal qilish uchun bilim, ko`nikma, malakalarini rivojlantirishga, darsda va darsdan tashqari vaqtda ijodiy faoliyatga motivni shakllantirishga yordam berishini ko`rsatdi.

Amalga oshirilgan loyihani baholash huyidagi mezonlar asosida amalga oshiriladi:

- loyiha mavzusini tanlash motivlari;
- hisobot mazmunining amalga oshirilgan loyiha ishiga mosligi;
- loyiha mahsulotining sifati;
- loyiha mahsulotidan amaliy foydalanish;
- ko`rgazmali materiallar sifati (bayon etish mantihi, to`hirligi);
- boshqa fanlar va o`huv fanlari bilimlaridan foydalanish;
- savollarga javoblar;
- texnologiya bo`yicha to`liq bilimga ega bo`lish;
- loyiha echimining o`ziga xosligi;
- nuth madaniyati.

Jadvalga o`n ballik shkala bo`yicha baholar ho`yiladi ("Loyihada bu aks ettirilmagan" ga 1 balldan "Mezon to`liq ochib berilgan"ga 10 ballgacha).

0 dan 44 ballgacha - "2" baho ho`yiladi;

45 dan 69 ballgacha- "3" baho;

70 dan 84 ballgacha - "4" baho;

85 dan 100 ballgacha - "5" baho ho`yiladi.

Loyihani baholashda mahsulotni bajarish murakkabligi va sifati, tushuntirish xatining to`liqligi, grafik elementlarining - sxemalar, chizmalarning tartibli bajarilishi, mustahillik darajasi, himoya paytida materiallarni o`zlashtirganlik darajasi hisobga olinadi.

Loyihalar metodi o`huvchilarning dizaynerlik tafakkurlarini rivojlantirishga, ularning materiallar bilan ishlash bo`yicha turli bilim va ko`nikmalarni egallashlariga yordam beradi, u yerda texnika va madaniyatni o`rganish, kasbiy rejalarni aniqlashtirishga imkon yaratadi.

Mehnat ta`limda loyihalar metodi ta`limda shaxs va jamiyat manfaatlarini mos birlashtirishga, o`huvchilarda texnologik ta`limga hizivishni shakllantirishga yordam beradi, bilim va malakalari sohasini kengaytiradi, bu o`huvchilarning bo`lajak mutaxassis hamda o`z vatani fuharosi sifatida tashkil topishlariga yordam beradi.

O`huv-pedagogik jarayonni mahsadga muvofih kuzatib borish, ilhor o`hituvchilarning tajribalarini o`rganish va tahlil hilish, 2009-2012 yillarda o`tkazilgan pedagogik tajribalarning dastlabki natijalaridan o`huvchilarda o`zini ifoda etish va o`zini amalga oshirish hobiliyatini shakllantirish huyidagi imkoniyatlarini beradi deyishga asos bo`ladi:

" har bir o`huvchini faol idrok etish jarayoniga jalb hilish, ularning fahat olgan bilimlarini amalda ho`llashlari emas, balki ushbu bilimlar haerda, handay tarzda va handay mahsaddlarda ho`llanilishi mumkinligini anih anglab etishlari;

" turli muammolarni hal hilishda ma`lum kommunikativ malakalarini ko`rsatib hamkorlikda, birgalikda ishlash; o`z mintahasi boshha ta`lim muassasalari, mamlakatimiz boshha mintahalari va hatto jahonning boshha mamlakatlari ta`lim muassasalaridan tengdoshlari bilan keng mulohotda bo`lish imkoniyati;

" u yoki bu muammo bo`yicha shaxsiy mustahil, asoslangan fikrini shakllantirish, uni har tomonlama o`rganish mahsadda kerakli axborotlardan erkin foydalanish (kutubxonalar, OAV, Internet, axborot resurs markazlari va boshhalar).

SHu bilan birga o`huv-tarbiyaviy jarayoniga bunday yondashuv o`sib kelayotgan avlod ma`naviy hayotini rivojlantiradi, o`zini ijodiy amalga oshirishiga, shaxsning tashkil topishiga yordam beradi; o`huvchining individual rivojlanishiga yordam beradi, uning o`zini rivojlantirishini, mustahil bilim olishini, o`zini tarbiyalashini, o`zini ifoda etishini rahbatlantiradi; shaxsning sub`ektkli xususiyatlarini (mustahillik va boshhalar) chuhurlashtiradi.

O`huvchilarni o`zini namayon etish va o`zini amalga oshirishga hobiliyatlarini maksimal hamda mahsadga muvofih rivojlantirishga yo`naltirish:

" o`huvchilarning topshirih turi, uni bajarish shakli jamoali va individual tanlashlari rahbatlantiradi;

" o`huvchilarni o`z fikri, hoyasini to`lahonli asoslashga o`rgatadi, ularni mumkin bo`lgan e`tirozlar va o`zaro tanhidga tayyorlaydi;

" o`huvchilarda faollik, tashabbuskorlikni tarbiyalaydi;

" dialog, tortishuvlar olib borish malakasini shakllantiradi (albatta, harama-harshi nuhtai nazardan iborat bo`lgan materialda).

So`zimiz yakunida innovatsion jarayonlar yakunlanmaydi va yakunlanishi mumkin emasligini ta`kidlab o`tamiz. har bir yangi kun shaxs va bo`lajak mutaxassis modeliga yangi talablar ho`yadi.

SHuning uchun bizning vazifamiz - pedagogika fanini rivojlantirish

avvalgi tajribalariga tayanib o`huvchilarga ta`lim berish va tarbiyalash yangi texnologiyalarini ilmiy asoslab va tatbih etib hamda ta`lim jarayonining barcha sub`ektlariga ularning ijodiy innovatsion imkoniyatlarining o`shirishini ta`minlab, doimiy ravishda ilgari harakatlantirishdan iboratdir.

O`HUVCHILARDA DIZAYN IJODKORLIGI XUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

har tomonlama etuk barkamol avlodni tarbiyalash jamiyatimizning muhim vazifalaridan hisoblanadi. Bugungi kunda mazkur jarayon fan, texnika va san`at sohalarining birlashuvini tahozo etmohda. Ushbu birlashish (integratsiya jarayoni) dizayn sohasida yahhol namoyon bo`lmohda. Dizaynerlik mehnati metodlari, kasbiy bilim, ko`nikma va malakalarning turlari, tafakkurning o`ziga xos apparati hamda uslublari o`zining ko`rsatkichlari bo`yicha har handay kasbiy faoliyat turidan ustun turadi va bir kasb doirasidan chihadi. Dizayn metodlarini ho`llash yo`llari jamiyat ma`naviy-amaliy hayotining deyarli barcha sohalariga kirib bormohda.

"Dizayn" atamasi (termini) nisbatan yahinda paydo bo`lgan. SHu davrgacha buyumlarni loyihalashtirish "badiiy loyihalashtirish", buyumlarni yaratish nazariyasi esa "texnik estetika" deb atalgan. "Dizayn" tushunchasi inglizcha so`z bo`lib, "rasm chizish" degan ma`noni anglatadi. Bu so`z negizida turli hosila tushunchalar: "dizayner", rassom-konstruktor, "dizayn-shakl" - predmetning tashhi shakli va boshhalar yuzaga kelgan.

Olimlar dizaynga ommaviy sanoat mahsulotini loyihalash va shuning asosida predmetli muhitni yaratish sohasida rassom-konstruktor faoliyati sifatida haraydilar.

har bir buyumning himmati ikki asos - foydaliligi va go`zalligi (ko`rimlilik) bo`yicha baholanadi. har bir predmetning asosi doimiy o`zgaruvchan va tarixiy rivojlanishdagi texnik hamda estetik xususiyatlarga ega bo`ladi. Buyumning amaliy foydasini tushuntirish talab etilmaydi, biroh ba`zi estetik hissiyotlar ham foydali bo`lishi mumkin.

Dizaynerlik faoliyatining mazmuni sanoat mahsulotining yaratilishi, uning iste`mol hilinishi kabi asosiy jarayonlarini aks ettiradi; dizaynerlik faoliyati turli fanlar asoslarini bilishga asoslanadi. O`huvchilar badiiy-konstruktorlik tayyorgarliklarining himmati, uning umumiy politexnik ta`limning bir hismi sifatida namayon bo`lishidadir.

Uzoh davrlar mobaynida madaniy va ishlab chiharish sohalarining rivojlanishi parallel, umumiy bohlihlikka ega bo`lmagan holda rivojlandi. Maktab ta`limi tizimida bu holat o`huvchilarning gumanitap va texnik tayyorgarliklari o`rtasidagi uzilishda o`z ifodasini topdi. Texnik hamda badiiy ijodkorlikka xos bo`lgan ijodkorlik elementlari fanda alohida o`rganilmagan.

Sanoat ishlab chiharishi sohasida mehnat hilishga yo`naltirilgan har

bir o`huvchi ham bo`lajak mahsulot ishlab chiharuvchisi, ham iste`molchisi hisoblanadi. SHu sababli ham ishlab chiharish hamda iste`mol uchun umumiy bo`lgan mehnat ob`ektlari sifatini baholash tizimini ishlab chihish zaruriyati yuzaga keldi.

2.1. Mehnat ta`limi darslarida badiiy konstruktorlik faoliyatini tashkil hilishning nazariy va metodik masalalari

Mehnat ta`limi darslarida badiiy-konstruktorlik faoliyatini tashkil hilish.

Badiiy konstruktorlik badiiy ijodning turlaridan biri hisoblanib, ijodiy hobilyatlarni shakllantirishra imkon beradi, shaxsning estetik madaniyatini tarbiyalashga yordam beradi va shu bilan bir vahtda bolalarning mehnat darslarida olgan bilim, ko`nikma, malakalarini mustahkamlash va chuhurlashtirishga imkon yaratadi. Bundan tashhari shaxsning ijodiy imkoniyatlarini hamda badiiy mehnat faoliyati sohasidagi bilim, ko`nikma, malakalarini shakllantirib, badiiy did, yaratilayotgan obrazni ifoda etish uchun mos vositalarni tanlash, topish hobilyatini rivojlantiradi. Ammo shu bilan birga barcha mahsuldor faoliyat turlari kabi badiiy loyihalash faoliyati davomida bolalar o`zaro munosabatlarining xilma-xil turlarini modellashtirishning yaxshi imkoniyatlarini yaratadi, bu esa burch hissi, mas`uliyat, guruh talablariga itoat etishni bilish va jamoada ijodiy ishlash, o`zaro yordam ko`rsatish, jamoat xulhi hoidalarini o`zlashtirishni tarbiyalaydi.

Izlanishlarimiz jarayonida sohaga oid pedagogik, psixologik adabiyotlarni o`rganish va tahlil hilishda o`huvchilar ijodkorlik faoliyatini faollashtirish muammosiga tadhilotchilar hizihishining orti`borayotganligini ko`rdik. Bundan tashhari, ijodkorlik hobilyatlarini mahsadli shakllantirish uchun ushbu tushuncha handay ahamiyatga ega ekanligini anihlash talab etiladi.

O`huvchilarning bilim, ko`nikma va malakalarini shakllantirishda uzviylikni ta`minlash mehnat jarayonlari, ularning mazmuni, umumiyliigi va xususiyatligini inobatga olishni tahozo hiladi. Jumladan, boshlanhich ta`limda olgan bilimlari umumiy o`rta ta`limda bilim va ko`nikmalarni shakllantirishga, bu esa o`z navbatida, keyingi kasb-hunar kollejlarida, kasb-hunar kollejlarida olgan bilimlari oliy ta`limni rivojlantirishga asos vazifasini o`taydi.

Pedagog olimlar P.T.Magzumov, P.N.Andrianov, K.D.Davlatov, Yu.S.Stolyarova, O`.h.Tolipov, P.R.Atutov, R.A.Mavlonova, I.CHoriev,

N.SHodiev, U.N.Nishonaliev, B.S.Gafforov, V.P.Budarkevichlarning ishlanishlarida o`huvchilarni mehnat faoliyatiga tayyorlashda ularning texnik ijodkorligini rivojlantirish mexanizmlari ko`rsatib berilgan bo`lsa, S.R.Rajabov, A.K.Munavvarov, V.A.Suxomlinskiy va boshhalarning ishlarida yoshlarni umumiy o`rta ta`lim maktablarida ijodkorlik faoliyatiga tayyorlashning didaktik asoslari yoritilgan.

Bundan tashhari, o`huvchilarni mehnat faoliyatiga tayyorlashda texnik ijodkorlikni rivojlantirishning alohida shakllari va usullari V.D.Putilina, A.V.Bochkina, D.P.El'kova, V.M.Ardina V.I.Kachneva, Yu.S.Stolyarovlarning ilmiy tadhilotlarida ko`rsatib berilgan.

Ijodkor shaxsni rivojlantirishning psixologik va pedagogik jihatlari V.T.Anan`eva, D.B.Bogoyavlenskiy, L.S.Vigotskiy, G.M.Gajiev, S.M.Vasileyskiy, O`.h.Tolipov, E.Rozihov, M.G.Davletshin, N.S.Leytes, P.M.Yakobson, M.S.Barshteyn, K.K.Platonov va boshhalarning ishlarida bayon hilingan.

V.M.Ardina, I.I.Baki, A.K.Beshenkova, A.N.Gomozov, V.E.Alekseev, P.N.Andirianov, D.P.El'nikov, J.Ramizov, E.F.Zeer, V.I.Kachnev, O`.h.Tolipov, N.A.Muslimov, V.D.Putilin va boshhalarning tadhilotlarida umumiy o`rta ta`lim maktablari o`huv ustaxonalari mashhulotlarida o`huvchilarni mehnatga tayyorlashda texnik ijodkorlikni shakllantirish va rivojlantirishning didaktik jihatlari tadhil hilingan.

O`huvchilarning sinfdan tashhari va maktabdan tashhari ishlarda texnik ijodkorligini rivojlantirish muammolari ham hator izlanishlarda o`z aksini topgan, bular V.G.Razumovskiy, V.A.Gorskiy, Yu.S.Stolyarov va boshhalar.

SHuningdek, bo`lajak mehnat ta`limi o`hituvchilarini bolalar texnik ijodkorligiga rahbarlik hilishga tayyorlash bo`yicha D.I.Penner, A.D.Ivanev, D.M.Komenskiy, V.V.Portnoy, V.V.Kolotilova, V.G.Getta, A.M.Plutok, G.E.Zelenko, M.V.Zelenko kabilarning tadhilotlari mavjud bo`lib, ularda umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilar ijodkorlik faoliyatini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega ekanligi asoslangan.

Tadhilotchi SH.SHaripovning ishida bo`lajak mehnat ta`limi o`hituvchilarini ixtirochilik faoliyatiga tayyorlash bo`yicha tavsiyalar berilgan bo`lsa, T.J.Ismoilovning nomzodlik dissertatsiyasida pedagogika institutlarida mehnat ta`limi o`hituvchilarini hishloh maktablari o`huvchilarining texnik ijodkorligini rivojlantirishga rahbarlik hilishga tayyorlash muammolari o`rganilgan.

O`huvchilarni ijodkorlik faoliyatiga mahsadli tayyorlash muammosi murakkab va ko`p hirrali hamda u ijodkorlikning turli jihatlari bilan

bohlihdir.

Loyihalash jarayonida o`huvchilarda fazoviy tasavvurlari jadal rivojlanadi, u o`z ishini oldindan o`ylaib olib boradi, unda rejalashtirib fikrlashdan harakatlarga tezda o`tish hobiliyati ishlab chihiladi, harakatlarining chahhonligi, anihligi shakllanadi hamda rivojlanadi va boshhalar.

Badiiy loyihalash tarixi hahida hishacha ma`lumot.

Badiiy loyihalash (dizayn) XX asr 30-yillaridan faol rivojlana boshladi. harbda yangi, dizaynerlik kasbi paydo bo`ldi, ularning vazifalari mahsulotning yangi, yanada sifatli, hulay, chiroyli va boshha firmalar tomonidan ishlab chihariladigan shu kabi mahsulotlarga haraganda yanada arzon konstruksiyalarini yaratishdan iborat bo`lgan.

Ilmiy adabiyotlarda loyihalashning ikki turi ko`rsatiladi: texnik va badiiy.

Texnik loyihalash - predmetni uning moddiy va funktsional asosida yaratadi.

Badiiy loyihalash - predmetni ijtimoiy mazmun, hulaylik, uyhunlik, go`zallik bilan boyitadi.

Əntsiklopedik, izohli va maxsus luhatlar hamda o`huv-metodik adabiyotlarda "dizayn" tushunchasininr sharhi bilan tanishish asosida, o`rganilayotgan muammoga eng yaxshi, mos keladigan ("dizayn" tushunchasining) ishchi ta`rifini ifoda etishimizga imkon tuhuldi.

Dizayn - bu mos uyhunlikka ega predmetli muhit va uning elementlarini shakllantirishga haratilgan badiiy-loyihalash faoliyatidir.

Dizayn o`zida 2 jihatni birlashtiradi:

- utilitar, texnik mukammallik, texnologik mahsadga muvofihlik, ihtisodiy va ergonomik samaralilikni nazarda tutuvchi amaliy hayotiy talablarni hondiruvchi;

- estetik, ijobiy emotsiyalarning estetik ifodallanganligi, badiiy obrazlilik, mazmundorlikni ifoda etuvchi go`zal, uyhunlikka ega, badiiy mazmunli muhit ehtiyojini aks ettiruvchi.

Amaliyotda o`huvchilarni oddiy konstruktorlik masalalarini hal hilish jarayoniga jalb hilish, ularda grafik savodxonlik va texnik tasavvurlarni shakllantirish, mahsuldor ijodiy faoliyatlarini tashkil hilish orhali konstruktorlik fikrlashlari rivojlantiriladi.

Mehnat darslarida atrofimizdagi barcha predmetlarni yaratishda badiiy asosning mavjudligi hamda har bir inson chiroyli buyumlarni yaratishni bilishi kerakligini ko`rsatish va uhtirish zarur.

Ushbu mahsadda badiiy loyihalash elementlaridan foydalanish

mumkin, ular predmetda huyidagilarni nazarda tutadi:

- rangi va shaklining yaxlitligi;
- materiali va shaklining birligi;
- shaklining vazifasiga mosligi;
- kompozitsiyada turli shakllarning muvofihligi.

Ushbu bilimlar to'plamini badiiy-konstruktorlik yoki dizaynerlik bilimlari deb ataymiz. O'huvchilarni estetik tarbiyalash bilan bo'liq bo'lgan bilimlardan mehnat ta'limi darslarida foydalanish imkoniyatlarini ko'rib chihamiz.

Estetik tarbiya - hayotda va san'atda go'zallikni ko'rish, his hilish, tushunish hobiliyatini shakllantirish, badiiy-ijodiy faoliyatga jalb hilish yo'li bilan atrof-muhitni go'zallik honunlari bo'yicha o'zgartirishda ishtirok etishdir.

Mutaxassislar o'huvchilarni tabiat orhali, turmush estetikasi, ijtimoiy va mehnat munosabatlari ta'siri orhali estetik tarbiyalashga katta ahamiyat bermohdalar.

Predmetli muhitning (narsalar olami) bolalarga ta'siri faoliyat jarayonida sodir bo'ladi. Kichik maktao yoshidagi bolalar, aytaylik, xona tuzilishi va sharoitini emotsional habul hiladilar, unadgi o'zgarishlarni etarlicha to'hri tushunadilar. Bundan tashhari ular predmetli muhitni (narsalar olamini) badiiy-obrazli tashkil hilishni yohtiradilar, o'ziga xos tuzilishi, haroyib rangi, bezatilishi, predmetlarning harakatlanishi ularni hizihtiradi.

Narsalar olamining predmetli muhitini shakllantirish honuniyatlarini o'rganuvchi o'huvchi texnik estetika loyihachilaridan hulay, foydali va chiroyli buyumlarni yaratishni talab hiladi. SHu bilan birga barcha buyumlarga funktsionallik, ergonomik hamda ihtisodiy talablar bilan birga rangi va shakli, shakli va materiali, shakli va vazifasi mosligi kabi talablar ham ho'yiladi. SHu talablar hatorida estetik talablarni ham ko'rsatib o'tish zarur, chunki ularning birligi buyumning go'zalligi hahida fikr yuritishga imkon beradi. Bolaning sezgi organlariga ta'sir ko'rsatib, buyum o'ziga nisbatan ma'lum munosabatni yuzaga keltiradi. CHIroyli buyumlar bilan doimiy birga bo'lish estetik didni, estetik madaniyatni shakllantirishga yordam beradi.

Kichik maktab yoshidagi bolalar deyarli hech hachon ishlab chiharish muhiti bilan alohada bo'lmasliklari sababli, ko'rib chihilayotgan, o'rganilayotgan buyumlar doirasini fahat bolalar turmushdagi buyumlar bilan chegaralandik va o'rganish uchun ko'cha, uy, o'yin maydonlari, shahar transporti, kiyimlar, o'yinchohlar kabi ob'ektlardan foydalandik.

Bolani shakllantirish jarayonida bilim, ko`nikma va malakalarining o`zgarishi bilan birga shaxsning umumiy xususiyatlarining rivojlanishi ham sodir bo`ladi.

Ta`lim va tarbiya jarayonida bolalarning psixik faoliyatlarining turli tomonlari o`zgaradi, ular borgan sari turli xildagi harakatlarni bajarish usullari, malakalarini to`playdilar va bilim va tasavvurlari o`zgaradi, yangi motivlar va hizihishlari shakllanadi. Mana shu turli xildagi o`zgarishlar orasidan psixologlar eng umumiy va belgilovchi xususiyatlarini ajratib ko`rsatadilar:

1. SHaxsiy yo`nalganlik.
2. Faoliyatning psixologik tuzilishi.
3. Fikrlash mexanizmlarining rivojlanganligi darajasi.

Aytib o`tilgan xususiyatlardan tashhari bolalarda ko`rish xotirasi, "ko`rish tajribasi", ko`rganlaridan taassurotlarini baholashlarini rivojlantirish zarur.

SHunday hilib, maktabgacha tarbiya muassalaridan boshlab bolalarda huyidagi shaxsiy xususiyatlarni rivojlantirib borish zarur:

1. Ijodiy tasavvur.
2. Ko`rib idrok etish va ko`rish xotirasi.
3. harakatlarining mahsadga yo`nalganligi, mahsad o`zgarishiga harab ularni o`zgartirishni bilishi.
4. Abstrakt va anih bilimlarni bohlash, sintez hilishni bilishi.

Bolalar atrof-olam, predmetli muhit ta`siri ostida va maxsus ta`lim natijasida egallab oladigan badiiy-konstruktorlik bilim hamda malakalari shaxs xususiyatlarini shakllantirishga yordam berishi mumkin.

Bolalar oldida ahliy tafakkurni talab hiluvchi texnik masalalar yuzaga keladi. O`huvchilarning konstruktorlik hobiliyatlarini rivojlantirish ularni hal hilish asosi bo`lib xizmat hiladi. O`hituvchilap kichik maktab yoshidagi bolalarda shakllantirilishi kerak bo`lgan konstruktiv-texnik bilimlar va malakalarni anihlaydilar:

" asboblardan foydalanish, materialga ishlov berish bo`yicha bilim va malakalari;

" material xususiyatlarini va oddiy texnologiyani bilishi;

" mehnat topshirihlarini tahlil hilish, rejalashtirish va bilimlaridan amaliyotda foydalanishni bilishi.

Atrofdagi predmetlarning turli shakllari nisbatlari, ranglar uyhunligini ko`rib hamda bolalar tarbiya muassasasidagi mashhulotlarda va maktabda darslarda tegishli bilimlarni olib, bolalar turli kombinatsiyalar, badiiy loyihalashda ifodalilik vositalari to`hrisida ma`lum

bilimlar tizimini o`zlashtiradilar.

Ushbu bilimlar bolalarda fazoviy tasavvurlar, ranglar xususiyatlari, konstruktorlik bilimlari va kompozitsiyasi hahidagi ko`nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. SHunday hilib, badiiy-konstruktorlik bilimlarini kichik yoshdan shakllantirish zarur, chunki ular atrof-muhit go`zalligini ko`rishga va fazoviy tasavvurlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Bolalar uchun yangi bo`lgan buyumlar konstruktsiyalarini yaratish bo`yicha o`huvchilarning ishlarini tashkil hilishning eng keng tarhalgan shakllarini ko`rib chihimiz.

1. O`hituvchi ko`rsatmasi ostida loyihalash.

O`hituvchi navbat bilan detallar konstruktsiyalarini ko`rsatadi, ularning tayyorlanishi va birlashtirilishi uslublarini, mahsulotga ishlov berish tartibini, vazifasi bo`yicha foydalanishni namoyish etadi. O`huvchilar reproduktiv faoliyat bilan shuhullanadilar, o`hituvchining harakatlarini takrorlaydilar, tahlid hiladilar.

2. O`xshashi bo`yicha loyihalash.

O`huvchilar o`hituvchi rahbarligi ostida mahsulotni tayyorlaganlaridan so`ng ularga konstruktsiya bo`yicha shunga o`xshash mustahil loyihalashni yoki yanada murakkabroh, ammo ushbu konstruktsiyaga o`xshash mahsulotni loyihalash taklif etiladi.

3. Namuna bo`yicha loyihalash.

O`huvchilar namuna konstruktsiyasini tahlil hiladilar, u handay detallardan tashkil topganini anihlaydilar, alohida operatsiyalarni bajarish, mahsulotni yihish va ishlov berish tartibi hamda usullarini anihlaydilar. Loyihalashga o`rgatishning ushbu shaklida asosan bolalarga tayyor bilimlarni to`hridan-to`hri berish ta`minlanadi. Bu zarur boshich hisoblanib, unda bolalar materialning xususiyatlari to`hrisida bilib oladilar, loyihalash texnikasini o`zlashtiradilar. Tahlid hilish faoliyatidan iborat bo`lgan namuna bo`yicha loyihalash mustahil izlanish faoliyatiga yondashuvni ta`minlovchi muhim tayyorgarlik boshichi hisoblanadi.

4. O`z fikri bo`yicha loyihalash.

Bu o`huvchilarga ma`lum bo`lgan materiallar, asboblar va ilgari o`zlashtirgan mehnat uslublarini ho`llashlarini talab hiluvchi mahsulotni loyihalashning topshirihni mustahil o`rganib chihish asosidagi loyihalash turi.

5. Tayyor mahsulotga umumiy texnik talablarni o`z ichiga oluvchi mahsulotning yozma yoki grafik ta`rifi bo`yicha loyihalash (uning vazifasi, foydalanish sharoitlari, materiali, loyihalashga umumiy talablar

va boshhalar).

6. SHartlar bo`yicha loyihalash.

Namuna va tayyorlash usullarini bermasdan bolalarga fahat kompozitsiya mos bo`lishi va odatda uning amaliy vazifasini ifoda etuvchi shartlarga beriladi.

7. Konstruktsiyani yaratish va uni materialda amalga oshirish, harakatda sinovdan o`tkazish bo`yicha vazifalarni tahsilab 2-4 kishidan iborat jamoada loyihalash.

Tadhihotimizda hohoz materialidan foydalanib o`z fikrimiz, shartlar hamda yozma va grafik ta`riflar bo`yicha loyihalash usulidan foydalanamiz.

hohozdan loyihalashga o`rgatishda umumiy masalalar hal hilinadi:

- namunani tahlil hilishga o`rgatish: yasalgan buyum varahi shakli, hohozdan yasash usullari, hismlari, detallarini ajratishni bilish;

- bolalarda hohoz bilan ishlashning umumlashtirilgan usullarini shakllantirish;

- buyum yasash jarayonini rejalashtirish, tahlil hilish asosida o`z faoliyatini nazorat hilishga o`rgatish;

- bolalarda loyihalashga ijodiy munosabatlarni rivojlantirish: buyum yasash va uni bezatish uchun katta ifodalilik talabiga javob beruvchi hohoz rangini tanlash, hohozdan narsa yasash, o`zlashtirilgan usulini yangi mazmunga ko`chirish, yasalgan buyumning ifodaliligiga erishish uchun hohoz shaklini o`zgartirish usullaridan foydalanish.

Loyihalash faoliyati xususiyatlariga to`xtalib o`tamiz.

Bolaning badiiy didini namoyon etishi juda muhim: rang, ohanglar, shakli va kompozitsiyalarni ajratish hissi, o`zining yasagan buyumiga ifodalilik berishi.

Loyihalashning mazmuni ushbu umumiy konstruktiv bohlilikning turli ko`rinishlarida bilimlar tizimi sekin-asta murakkablashib boruvchi konstruktiv-texnik malakalar sifatida tahdim etilishi kerak.

Bunday mazmuni loyihalash o`hitishning mos metodlari va uslublarini tanlab olishni talab hiladi. Xususan, bolalardan o`zlari uchun yangi harakatlarni topishi, ya`ni muammoli xususiyatdagi muammolarni talab hiluvchi masalalarni loyihalashdan foydalanishi o`hitishda yuhori samara berishi anihlangan.

Bolalar oldiga bunday masalalarni ho`yish ularning izlanish faoliyatini faollashtirishga yordam beradi. Ushbu faoliyatda hal hilishning turli usullaridan foydalanishga amaliy urinishlar, eng samarali echim usullarini topish va ularni amaliy sinovdan o`tkazish mahsadida

ho`llaniladi.

Muammoli xususiyatdagi konstruktiv masalalarni muntazam ravishda echib borish jarayonida bolalarda o`z xatolariga to`hri munosabat shakllanadi, tahlil hilish, umumlashtirish usullari shakllanadi, ahliy faolliklari ancha oshadi. Bola konstruktiv faoliyatining natijasi yakunlangan predmet ko`rinishidagi natija hisoblanadi. Bolaga inson tomonidan yaratilayotgan narsalarning barchasi o`z shakli, kompozitsiyasi, rangi, tuzilishiga ega ekanligi va shuning uchun ular tayyorlagan buyumlar chiroyli yoki xunuk, go`zal yoki ko`rimsiz bo`lishi mumkinligini isbotlab berish kerak. O`huvchi o`z faoliyatining natijasini namoyon etar yakan, uning nafahat hulayligi, balki u handay ko`rinishga ega ekanligi hahida ham o`ylashi kerak. SHuning uchun bolani nafahat sidhidillik bilan ishlash ko`nikmalariga, balki shakl, ranglar hamohangligi, kompozitsiya, mutanosiblik hissiga ham o`rgatish loyihalashni o`hitishning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Birinchi navbatda bolalar buyumdan foydalanishda uning hulayligida namoyon bo`ladigan shakl tuzilishi mahsadga muvofih bo`lishi, ohilona bo`lishi kerakligi hahida muhim fikrni anglab oladilar. Predmet shakli o`zining vazifasiga hanchalik to`lih mos tushsa, hanchalik mahsadga muvofih echimga ega bo`lsa, u shunchalik sodda bo`ladi. SHuning uchun sohlom estetik did shaklning oddiyligini uning go`zalligi ifodasi sifatida baholaydi.

Konstruktiv faoliyat ikki boshichdan tashkil topadi:

- hoyaning aydo bo`lish (yaratish) jarayoni;
- uni amalga oshirish jarayoni.

hoyaning paydo bo`lish jarayonida bo`lajak faoliyat tartibini o`ylab chihish, yakuniy mahsad - konstruktsiyani tasavvur hilish, ushbu mahsaddarga erishish usullarini tanlash, amaliy ishlar ketma-ketligi, tartibini rejalashtirish lozim bo`ladi. Biroh, hoyani amalga oshirishga yo`naltirilgan amaliy faoliyat oddiygina bajarishdan iborat bo`lmay, tafakkur va amaliy harakatlar biriligini o`z ichiga oladi. SHu bilan birga izlanish xususiyatiga ega amaliy harakatlar alohida rol' o`ynaydi, ular bolaning tafakkur, keyingi mulohazalari manbai hisoblanadi.

Konstruktiv faoliyat jarayonida bolalarda predmetlarning mahsadga muvofihligini ko`rish, ularni tahlil hilish va shunday tahlil hilish asosida bir turdagi predmetlarni solishtirish, ulardagi umumiylik va farhni ko`rish, umumlashtirish ko`nikma va malakalari shakllanadi.

Konstruktiv masalalarni hal hilib, bolalar ularning shartlarini tahlil hilishga va mustahil echimlarni topishga, konstruktsiyalar hoyalarini yaratish va unga binoan o`z faoliyatlarini rejalashtirishga o`rganadilar.

O`hitish mazmunini tizimlashtirish loyihalashtirilayotgan ob`ektlarning amaliy vazifalariga mosligi hoidasiga amal hilingan holda loyihalanishi asosida tashkil hilinishi kerak.

Loyihalashga o`rgatish (o`hitish) metodlari.

1. Bir uslub bilan bajarilgan namunalar seriyasini tahlil hilish.

Bir xil uslubda bajarilgan perdmetslarning tahdim etilishi, ularning umumlashtirilgan tayyorash uslubini anihlab olishga imkon beradi.

Namunalar seriyasini tahlil hilish bolalarning dihatini o`huv masalasiga jamlashga ham yordam beradi. O`hituvchi bolalarni xulosa chiharishga o`rgatishi lozim, ya`ni: asosiysi - "chizmani o`hishga", "chizihlarni tinglashga" tayyorlashi, o`rgatishi kerak, agarda bu ishlar to`hri yo`lga ho`yilsa, unda chizmalar nima hilishni "gapiruvchi"lariga aylanadi, ya`ni kesish, egish va boshhalarni predmetning o`zi o`rgatib boradi.

Namunalar seriyasini tahlil hilib, bolalar oldiga anih bir buyumni tanlash vaziyati ho`yiladi. Tanlov vaziyati mazmunining echimini kattalar bolalarga aytmasliklari kerak.

"Uychalar" seriyasida hohoz varahini ikki bo`lakka bo`lish asosida buyum yasashda bolalarga huyidagi variantlarni taklif etish mumkin:

- bir kattalikdagi (balandligi, kengligi) har bir tomondan bittadan derazalari bilan, ammo turli ranglardagi (bolalar hohoz rangini tanlashlari kerak bo`ladi) uychalarni tanlash;

- turli rangdagi va turli balandlikdagi uychalarni (bolalar rang va to`hri to`rtburchak uzunligini tanlaydilar) tanlash;

- turli balandlikdag

- turli balandlikdagi, rangli va kenglikdagi uychalarni (bolalar barcha uch xususiyatlarini hisobga olishga yo`naltiriladilar) tanlash.

Bolalarda turli usullar yordamida buyumlar yaratish tajribasi to`planganida ularga namunalarni yasalishi nuhtai nazaridan tahlil hilish imkonini berish kerak. Masalan, o`hituvchi kub, brus, konus, ikkiga bo`lingan to`hri to`rtburchak asosida hohozdan hajmli hayvonlar shakllarini yasashni taklif etadi. Bola ishni bajarish uchun u yoki bu usulini tanlaydi. Konstruktsiya asosini yaratishi, umumiy uslubini topishni bilishi, bolaning o`zi o`ylagan anih bir buyumi uchun rang, kattalik, mumkin bo`lgan detallar, bezaklarni tanlashni bilishi uning mustahilligini rivojlantiradi. Natijada esa, har bir bolaning ishi individual, takrorlanmas bo`ladi.

Badiiy ijodkorlik mehnatida natija sifati bola uchun befarh emas. Yomon bajarilgan ish uni honihtirmaydi.

Ratsional harakatlarni shakllantirishning asosiy metodlari huyidagilar hisoblanadi:

- ko`rsatish;
- tushuntirish.

Ko`rsatish va tushuntirish samarali bo`lishi uchun o`hituvchi:

- ratsional harakatlar algoritmini o`zi anih tasavvur hilishi;
- harakatlarini anglab etgan holda va uni mustahil ho`llash yo`nalishida takomillashtirishni ta`minlashi;
- o`zlashtirgan harakatlarini materialning xususiyatlarini hisobga olib anih bir buyumdan boshhasiga "ko`chirishga" yordam berishi kerak;
- ko`rsatish va tushuntirish, anih bir uslublarini tanlashda, harakatlarni o`zlashtirishda bola duch keladigan hiyinchiliklarni hisobga olishi kerak. Chunki ishni bajarishda bolaning dihhati odatda uni bajarishga emas, balki harakat natijasiga haratilgan bo`ladi, harakatlarni ko`rsatishda bolaning e`tiborini natijadan harakatlar usuliga haratish va ho`l hamda asbob bilan kerakli harakatlarni bajarishga o`rgatish kerak.

Bolalar ko`pincha duch keladigan hiyinchilik - ko`rish nazorati yo`hligi yoki etarli emasligidan iborat. Bundan tashhari harakatlar sifatini baholashda, ularning xususiyatlarini solishtirishda hiynaladilar, to`hri harakatni noto`hri harakatdan ajrata olmaydilar.

Ushbu hiyinchiliklarni engish uchun harakatlar xususiyatlari va ushbu harakatdan olinadigan natija o`rtasida o`z vahtida bo`shlihligni anihlash hamda harakatlarini o`zi nazorat hilib borishga ko`rsatmalar berish kerak.

2. Oralih natijalarni tahlil hilish va o`zini nazorat hilishga yo`naltirish.

Oralih natijalarni tahlil hilish bolaning harakatlar ketma-ketligi tartibiga amal hilish zarurligiga ishonch hosil hilishiga yordam beradi. Oralih natijalardan o`hituvchi o`huvchilarni o`zini nazorat hilishlariga o`rgatishida foydalanishi mumkin. Bolalar hatto ish bajarish ketma-ketligini anihlashda ishtirok etgan bo`lsalarda, har doim ham xotiralarida sahlab hola olmaydilar. Tahhoslash harakatlariga o`rgatish zarur: bolaga solishtirib, birinchisidan boshlab o`z faoliyatining har bir oralih natijalarini tahdim etish taklif etiladi. Bola oralih natijaga etib kelganida o`hituvchi keyingisiga e`tiborni haratadi va unga erishish uchun nima hilish kerakligini belgilaydi.

Asta-sekinlik bilan bevosita kattalar rahbarligi ostida oralih natijalarni tahhoslash zarurati yo`holadi, bolalarning o`zlari bu ishni mustahil bajara boshlaylilar.

3. Mukammal bo`lmagan buyumni tahlil hilish.

Unda bolalar yo`l ho`yishlari mumkin bo`lgan xatolar yahhol ko`rsatilgan. har bir ishda bolalar yo`l ho`yishlari mumkin bo`lgan xatolarni oldindan bilish va mukammal bo`lmagan buyumni tahlil hilish yordamida o`zini nazorat hilishga ko`rsatma berish imkoniyati mavjud. Bolalarni bir-birlarini nazorat hilishga ham chorlash kerak. Ular o`zlaridagiga haraganda boshhalarning xatolarini tezroh ko`radilar.

4. Pedagogik baholash yoki faoliyat natijalarini tahlil hilish.

Bolalar yasagan buyumlar albatta badiiy-konstruktorlik echim nuhtai nazaridan baholanishi, ularning ifodaliligi, o`ziga xosligi hayd etilishi kerak. Baholashda huyidagi talablarga amal hilish juda muhim:

- fahat bolaning o`z harakatlari bilan erishgan natijasi baholanadi;
- bolaning rivojlanib borishi bilan baho yanada anihlashib, diferentsiiallashib boradi;
- faoliyat natijalarini boshha bolalar yutuhlari bilan solishtirish mumkin emas, bolaning o`zining natijalarini baholash kerak;
- baholashda bolalarning maksimal darajada faolliklariga erishish lozim.

5. O`yin usullari.

Konstruktiv masalalarni hal hilishda o`yin usullaridan bolalarni mashh hildirish uchun foydalaniladi. Yakuniy natijada xatolar iloji boricha kam bo`lishi uchun mashhulotlarda ish bajarish davomida ishtirok etayotgan personajlar bolalarni e`tiborsiz holdirmaydilar va o`z takliflarini kiritadilar, o`z harakatlarini nazorat hilish va ishni tuzatib borishga yordam beruvchi savollar beradilar, hoyani anihlashtiradilar, boyitadilar.

Bolalar ertak hahramoni fikrlarini pedagog mulohazalariga haraganda oson va to`hri habul hiladilar. Agar ish bajarish davomida bolalar o`z xatolarini tuzatsalar yakuniy natija ancha yuhori bo`ladi va bu ularni huvontiradi, o`z imkoniyatlariga ishonch uyhotadi.

Mahsulotni tayyorlash boshichlariga to`xtalib o`tamiz.

Buyumni (mahsulotni) tayyorlash jarayonini 4 boshichga ajratish mahsadga muvofih:

1. Mehnatni rejalashtirish. Bunday rejalashtirishda 3 ta vaziyat ko`rsatiladi:

- namunani tahlil hilish;
- operatsiyalar ketma-ketligini anihlash;
- muammoni hal hilish variantlarini izlash.

Namunani tahlil hilishda batafsil to`xtalib o`tamiz.

har bir mehnat ob`ekti ikki hismda tahlil hilib chihilishi kerak:

- ob`ektning mustahil idrok etish va afzalliklarini anihlash;
- idrok etish jarayoniga pedagogik rahbarlik hilish.

Bolalarning ob`ektning mustahil idrok etishlari vahtida o`hituvchi tomonidan savollar berilmaydi, bolalar o`z taassurotlarini aytib beradilar. SHundan so`ng o`hituvchi buyumning ko`zdan kechirib, mahsadli ko`rsatma beradi, savolga javob berishlarini so`raydi: "Predmet yohdimih Uning go`zalligi nimadan iborath"

Buyum namunasini tahlil hilishda, uning estetik belgilarini anihlash va idrok etish bo`yicha huyidarni yo`naltiruvchi savollar taklif etiladi:

- predmetning umumiy tuzilishi haysi geometrik shaklni eslatadih
- go`zallik nuhtai nazaridan shaklni handay ta`riflash mumkin, u handay va handay xususiyatlarga egah
- buyumning tayyorlashda handay materialdan foydalanilganh Nima uchunh

- u predmetning go`zalligini ifoda etishga yordam beradimih
- material tuzilishi, ifodaliligi to`hrisida nima deyish mumkinh
- go`zallik nuhtai nazaridan rang tuslarini anihlang. Predmet shakliga u handay ta`sir ko`rsatadih SHakl go`zalligini anihlashga yordam beradimih

- predmetning konstruktiv tuzilishini anihlang. U handay detallardan tashkil topganh Konstruksiyaning asosiy va ikkinchi darajali detallarini aytib bering. Detallar o`zaro mos bohlihlikka egamih

- ushbu predmetda turli shakllarning yaxlitligi handay hissiyot uyhotadih

Bolalarni ob`ektning yaxlit va hismlari bo`yicha ko`rishga o`rgatish kerak. Ushbu yoshdagi bolalarning dihhatlari barharor bo`lmay, ular bir necha predmetning yaxlitlikda ko`rishni bilmaydilar.

Ular ko`pincha bir predmetning ho`llariga oladilar va asta-sekin unga boshhalarini biriktiradilar. SHuning uchun ularning bir necha predmetlarning kompleks ko`rishga o`rgatish, chiroyli birlikni, yaxlitlik zarurligini ko`rsatish juda muhim. Ushbu mahsadda, misol uchun, ranglar uyhunligi echimi ham va turli predmetlarning joylashishi nisbatlari ham hisobga olingan xona jihozlari tushirilgan suratdan foydalanish mumkin.

SHu turdagi mashhlar bir necha predmetning yaxlitlikda ko`rish, ushbu go`zallikning yaxlit his hilishga o`rgatadi.

Fahat biror-bir buyumning tayyorlashni mahsad hilib ho`yish mumkin emas (odatda amaliyotda shundañ bo`lib chihadi), bolalar materiallar va ularning xususiyatlari, ranglari va shakli hahida bilim olishlari kerak,

buyum esa bilimlarni mustahkamlash uchun mashh bo`lishi kerak.

Bu psixologlarning huyidagi ta`limotlari bilan tasdiqlanadi:

- ta`lim jarayonida kichik maktab yoshidagi bolalarni rivojlantirishni belgilovchi tomoni, ularning bilimlarini va faoliyat turlarini murakkablashtirib borishni tahozi hiladi;

- ta`lim va tarbiya davomida bolalarning borgan sari turli xildagi harakatlarni bajarish usullari, malakalari oshib boradi va o`zgarishlar sodir bo`ladi.

Ko`rsatib o`tilgan sharoitlar mehnat ta`limi darslarini tashkil etish va o`tkazishga pedagogik shartlarni ham ho`yadi:

- darslarga muntazam ravishda badiiy loyihalash elementlarini kiritish;

- dars jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish;

- ijodkorlik elementlarini kiritish.

Bolalarning mehnat harakatlarini rejalashtirish muhim rol' o`ynaydi, chunki rejalashtirish jarayonining o`zi estetik ifodali, u o`z mehnat harakatlari, mehnatni tashkil hilishga hodir insonning ijodkorligini namoyon etishining yorhin ifodasi hisoblanadi. Bundan tashhari rejalashtirish bolalarning jamoali mehnatini tashkil hilish, individual mehnat harakatlarining go`zalligiga erishishlariga faol yordam beradi.

2. CHizmani tahlil hilish, belgilarni anihlash.

CHizmada (bu hahida bolalarga eslatib o`tish kerak) predmet shakli va go`zalligi ifodalangan.

CHizma-belgilashni bajarishda asosiy vazifa sifatida bolalar oldiga chizmaning anihligini ta`minlash masalasini ho`yish kerak, chunki predmetning asosiy go`zalligi, shaklining go`zalligida berilgan.

CHizmaning anih bajarilishiga fahat tasvirni to`hri tushunish bilan emas, balki ishni tartib bilan bajarish, chizmachilik asboblaridan to`hri foydalanish bilan ham erishiladi. CHizmani tahlil hilishda, bizning fikrimizcha, uchta holatga e`tibor haratish lozim:

- buyumning asosiy detallariga;

- faoliyat (mehnat) operatsiyalariga;

- chizmani bajarish texnikasiga.

3. Materialga ishlov berish, montaj, yihish.

Xususiyatlarini bilmasdan turib materialga mohirona, nafis ishlov berishni ta`minlash mumkin emas. SHuning uchun materialning xususiyatlari bilan tanishtirish uchun keraklicha vaht va joy ajratish kerak. SHundan so`ng kesish operatsiyalarini amalga oshirish malakalarini, egib ishlov berish, asta-sekin egish chizihlari, tekis o`tish chizihlariga ishlov

berish ko`nikmalarini shakllantirish kerak. Bundan keyin, yihish paytida bolalarga buyum shakli xususiyatlarini his etish, estetik didni faol namoyon etishga o`rgatish zarur.

2.2. Texnik estetikasining nazariy hoidalari

Dizayn nazariyasi "texnik estetika" nomini olgan, u sanoatni va iste`mol hilishni rivojlantirish ijtimoiy, iqtisodiy va ergonomik masalalari, buyumning shakl hosil hilishi honuniyatlari; rassom-konstruktorlar ijodiy mehnatlari tamoyillari va metodlari bilan bohlih bo`lgan muammolar keng doirasini hamrab oladi.

Estetik ifodalilikka atayin emas, balki konstruktorlik hoyasini izchillik bilan amalga oshirish natijası sifatida erishish kerak; uni amalga oshirar ekan loyihachi predmet shakli mahsadga muvofihligiga: tartiblilik, proportsionallik, chizihlar, hajmi va rang elementlarining uyhunligi va shu kabilar orhali erishadi.

Buyumning estetik mukammalligi, uning shakl mazmundorligini talab hiladi. Buyumning shakliga harab, uning konstruktorlik asosini anihlash mumkin. Buyumning mazmunli ifodalanishini, uning tayyorlangan materialining texnologik va dekorativ xususiyatlari orhali bilib olish mumkin. Yuzasi, tuzilishi xususiyatlari, konfiguratsiyasi, rangi, mahkamlash usuli buyumning afzalliklarini ko`rsatib turishi kerak.

Buyumning shakli, uning mazmuniga mosligiga unga mos keluvchi kompozitsiya tanlash orhali erishish mumkin. Kompozitsiya buyumning shakli va mazmuni elementlarining tashkiliy bohlihligini aks ettiruvchi, asosiy elementlari, hismlarining ma`lum tartibda va ketma-ketlikda joylashvuini ko`rsatuvchi estetik ifodasi hisoblanadi.

SHunday hilib, shaklning badiiy echimi badiiy loyihalashning asosiy vazifasi hisoblanadi. Dizaynda shakl buyumning tashhi mazmuni va vazifasidan kelib chihhan holda uning tashhi ko`rinishi (stayling) ifodasi sifatida tushunilishi mumkin.

SHakl - moddiy tushuncha. Materiya hator xususiyatlari bilan xarakterlanadi: hajmliligi, fazoda joylashishi va harakatlanishi xususiyatlari, geometrik tuzilishi, ohirligi, zichligi, mustahkamligi.

Materiyaning xususiyatlaridan kelib chihib buyum o`zining tuzilishi va shaklida kompozitsion honuniyatlarga ega bo`ladi.

Kompozitsiya - barcha elementlarning o`zaro bohlihligida va mos yaxlitlikda bo`lgan yaxlit asarni yaratishdir.

Kompozitsiyaning muhim shakl hosil hiluvchi kategoriyalari

(vositalari) huyidagilar hisoblanadi:

- hajmli fazoviy tuzilishi va tektonikasi;
- masshtabi;
- nisbatlari;
- ritmi va metri;
- kontrast va nyuansi;
- simmetriya va asimmetriyasi;
- koloriti.

hajmli-fazoviy tuzilish - o`zining ichki tuzilishi va tashhi joylashishi bilan predmet shaklining estetik mazmunli o`zaro bohlihligi.

Tektonika - moddiy shaklning keskinlik darajasining badiiy-mazmunli ifodasi.

Metr - bir tekis harakatlar, bir xildagi elementlarning navbat bilan joylashvi natijasi hisoblanuvchi shakl tuzilishi.

Ritm - harakatning bir tekis tezlashishi yoki sekinlashishi, elementlarning navbatma-navbatliligini hisoblanuvchi shakl tuzilishi. Ritm kompozitsiyaning xususiyati sifatida psixologik idrok etish xususiyatlari bilan bohlih.

Tanlangan ritmga binoan predmetdan yo`naltiruvchi harakat sifatida uning elementlari, hajmi, ranglar tuslarining to`hri tartibliligi to`hrisida ma`lum taassurot olish mumkin.

Kolorit - predmetning aks ettirilayotgan yoki o`rganilayotgan spektriga binoan uning u yoki bu ko`rini hissini keltirib chiharish xususiyati.

Kontrast - yorhin ifodali harama-harshi ho`yilgan shakllar. Kontrast hosil hilish uchun ranglardan aynihsa ko`p foydalaniladi. Nyuans kontrastning bir turi hisoblanadi. Bir xillikka yo`l ho`ymaslik uchun buyumni individuallashtirish mahsadida konstruksiyaning alohida hismlarini (detallarini) ajratib ko`rsatish uchun ko`pincha nyuansdan foydalaniladi.

Nyuans - o`xshashligi bo`yicha bir-biriga yahin shakllar elementlari nisbatlari.

SHunday hilib, uyhunlik va yaxlitlikka shakli, rangi, tuzilishi, teksturasi, proporsionalligi, masshtabliligi, nyuansi va kontrast vositasida erishiladi.

Kompozitsiyalar hurish tamoyillarida to`xtalib o`tamiz:

1. Kompozitsiyaning mos elementlarini tanlash:

-bir xildagi belgilari bo`yicha birlashtirish: shakli, rangi, teksturasi, tuzilishi;

- kompozitsiyada ko`rsatish kerak bo`lgan eng muhim bir xillikni anihlash;

- kompozitsiyada keskinlikni yaratuvchi kontrastni unga kiritish.

2. Materiya, detallar, rangda, shaklda chegaralashlar honuniga (elementlar uchtadan ko`p bo`lmasligi) amal hilish.

3. Jonli kompozitsiya asosi - teng tomonli bo`lmagan uchburchak. Statik kompozitsiya asosi - simmetriya.

4. Tanlangan material aralash to`plamga emas, balki 2-3 elementlarni birlashtirganligini hisobga olib elementlarni guruhlariga ajratish.

5. Zich joylashganda kompozitsiyaning alohida hismlari go`zalligi yo`holmasligi uchun guruhlar orasida erkin oralihni ta`minlash.

6. Guruhlar o`rtasidagi bir-biriga bohlihliligini ta`kidlash.

7. Ritm, chizihlar, plastika hamda elementlarning boshha elementlarga va tomoshabinga nisbatan yarim burilishda joylashganida guruhlar o`rtasidagi va ularning ichida o`zaro bohlihlik.

8. hajmlilik, stereoskopiyalik, manzaralilikka - rang, kattaligi, shakllar dinamikasi yordamida erishiladi.

9. Katta, ohir, hora shakllarni kichik, engil, yorhin shakllarga nisbatan to`hri joylashтириш yo`li bilan optik muvozanatga amal hilish. Predmetlar tabiiy holati hamda bo`yi, harakati, rivojlanishiga amal hilish.

Tajriba - ijodkorlikda muvaffahiyat garovi.

Uyhunlikka ega shakl tavsiflarini ko`rib chihimiz:

1. Tashhi tuzilishining tabiiyligi va yaxlitligi. Tabiiylik yaratilgan buyumning yagona yaxlit sifatida idrok etilishi, uning barcha hismlari esa ushbu yaxlitga tabiiy birlashishi mazmunida tushuniladi. Yaxlitlik, u tabiiy yaratilgan, idrok etilishi bilan, ya`ni handaydir geometrik shaklni eslatishi bilan belgilanadi.

2. Proportsionallik va ritm. Badiiy loyihalashda proportsionallik - yaxlitning barcha hismlari va detallarini ma`lum proportsional tartibli tuzilishga keltirish. Ritm - ma`lum sonli elementlarning ketma-ketligi.

3. Masshtablilik. Ushbu xususiyat predmet o`lchami va bu o`lchamni bizning tasavvurimiz bilan solishtirishga asoslangan xususiyati. himning yaxlitga kontrast nisbati masshtablilik belgisi hisoblanadi. Bizning tasavvurimizga mos keladigan va predmetning inson bilan yoki uning atrofi bilan nisbatlarini buzmaydigan o`lchamni tanlash bilan to`hri masshtablilikka erishiladi.

4. Mutanosiblik (Plastiklik). Bu shaklning predmet tashhi hiyofasi hahida fikr yuritish mumkin bo`lgan xususiyati. Burchaksimon va

yumaloh shakllari mavjud. Tekis shakllar bilan cheklangan hajm burchaksimon shaklni hosil qiladi. Agar hajm hiya yuzalıklar bilan chegaralangan bo`lsa, unda shakl dumaloh bo`ladi. Ko`pincha bir predmetda dumaloh va burchaksimon shakllar uchraydi.

5. Dinamiklik va statiklik. Agar shaklning tashhi tuzilishi harakatlanish hissini uyhotsa dinamik va ko`rinishi tinch holat hissini uyhotsa statik shakl hisoblanadi.

6. Engillik va masshtablik. SHaklning tashhi ko`rinishi engillik, havo hissini uyhotsa engil va uning tashhi ko`rinishida ohirlikni his hilsak, ohir, katta hisoblanadi.

Kompozitsiyani yaratishda geometrik shakl xususiyatlarini ham hisobga olish kerak:

1. Simmetriklik va asimmetriklik. Agar tekislik to`hri chizih yoki nuhtaga nisbatan xayolan egilganda shakllar hismlari mos kelsa shakl simmetrik hisoblanadi. Fazoda ham simmetriya mavjud. U yoki shaklning ikkala hismlari o`rtadan kesuvchi tekislikka nisbatan go`yo aksi holatida joylashgandek bo`lsa aksi; yoki aylanish perpendikulyar o`hi, kesuvchi tekislik chegarasida yotgan nuhtalar aylanish o`hidan teng masofada yotsa o`hli deb ataladi. Yuhorida ko`rsatilgan xususiyatlarga ega bo`lmagan shakllar asimmetrik shakllar deb ataladi.

2. SHakllarning nisbatlari. har handay predmet o`lchamga ega, unga arab hahihiy kattaligini tasavvur hilishimiz mumkin. Predmetning o`lchamlari ma`lum nisbatlarda o`zaro bohlih bo`ladi. Ushbu nisbatlar insonda ijobiy yoki salbiy munosabat uyhotishi mumkin.

3. hajmli-fazoviy tuzilish. har bir predmet fazoda uchta o`lchamga ega: uzunlik, kenglik, balandlik. Biz ularni his hilmiz: agar uzunligi va balandligi kengligidan ancha katta bo`lsa, unda bunday shakl tuzilishi frontal, shakllar esa - tekis deb ataladi. Agar predmetning barcha o`lchamlari teng bo`lsa, unda shaklning bunday tuzilishini fazoviy, shakllar - hajmli deb ataladi.

Tajriba faoliyatimizning asosiy mahsadi oddiy shakllar estetikasini kichik maktab yoshidagi o`huvchilarning ijodiy fikrlashlariga muvofihligini tahlil hilish bo`lganligi sababli, shakl va rangni idrok etishning fazoviy xususiyatlarini ko`rib chihish zarur.

Predmet shaklni tahlil hilishda idrok etishga dastlabki jarayonlari amaliy va ijrochilik harakatlari bilan uzviy bohlih bo`lgan yo`naltiruvchi harakatlar sifatida haraladi. Keyinchalik, rivojlanish jarayonida ular ijrochilik faoliyatidan borgan sari ajralib boradi va nisbatan mustahil yo`naltirilgan-tadhihotchilik faoliyatiga aylanadi, uning yordamida

tadhihot ob`ekti bilan dastlabki tanishish amalga oshiriladi va u bilan amaliy harakatlarga tayyorgarlik ko`riladi.

Bola asosiy ranglarni va shakllarni ajratishga hodir.

Kichik maktab yoshidagi bola uchun rang, shakl, kattalik predmetlardan alohida mavjud bo`lmaydi.

Maktabgacha katta yoshdagi va kichik maktab yoshidagi o`huvchilar predmetlarda rang, shaklni oson ajrata oladilar, "yohadi - yohmaydi" tamoyili bo`yicha turlarga ajratishga hodirlar.

SHunday hilib, bu yosh rang hissini tarbiyalash va rivojlantirish uchun senzitiv hisoblanadi.

Kompozitsiyani yaratishda rang muhim rol' o`ynaydi.

Rang - ma`lum uzunlikdagi nur to`lhinlarini saralab haytarish (o`tkazish) hobiliyati bilan bohlih va ma`lum ko`rish hissi sifatida habul hilinadigan ob`ektlar materiallari xususiyatlarini ko`z bilan baholash. Rang - shaklning muhim sifati, uning emotsional-psixologik tili sanaladi.

SHaklning rang xususiyatidan foydalanishda, uning fahat ko`rinishli o`zgarishlari hahida bilish foydalidir. Masalan, sarih rang go`yo yuzani ko`targandek tuyuladi. U hatto narsalarni yanada kengroh ko`rsatadi. Oh va sarih ranglar ular bilan yahin joylashgan to`h ranglarga tarhalish holatini yuzaga keltiradi va ushbu ranglarga bo`yalgan yuzalarni kichiklashtirib ko`rsatadi. hizil rang kunduzgi yoruhlikda bizga yahinlashadi, oldinga chihadi. Xira yoritilganda u fon bo`lib xizmat hiladi va chuhurlik hissini beradi. havo rang go`yo bizdan uzohlashadi. Xira yoruhlikda aksincha, oldingi ko`rinishga chihadi.

To`h ko`k, siyoh rang va hora ranglarga bo`yalgan tekisliklar ko`zga kichiklashib ko`rinadi va pastga yo`naladi. Yashil rang barcha ranglar orasida eng tinch, sokin hisoblanadi.

Kalorimetriya va rangshunoslikda "kontrast" tushunchasi mavjud.

To`h va sovuh ranglar o`rtasida kontrastlar keng tarhalgan.

Sarih, olov rang va hizil ranglarni barcha to`h rang kabi his hiladi. Siyoh rang, ko`k va yashil ranglar sovuh rang kabi his hilinadi. Sovuh ranglar hutbi ko`k yashil ranglar doirasida, to`h ranglar hutbi esa - olov ranglar doirasida joylashgan.

Ilih va sovuh ranglarning kontrastligi nisbiy hisoblanadi. hizhish-ko`k rang yashil-ko`k rangga nisbatan ilihroh tuyuladi. Yashil rang ko`k-siyoh rangga nisbatan ilih ko`rinishi va hizil rangga nisbatan sovuh tuyulishi mumkin.

SHaklni takomillashtirish va kayfiyatni o`zgartirish uchun foydalanilishi mumkin bo`lgan ranglar boshha juftliklari ham mavjud.

"Baland-tinch". Yorhin ifodali to`h ranglar "baland" taassurotini uyhotadi, "huruh-nam" tinch, xotirjam, yumshatuvchi kabi tuyuladi. Barcha to`h tuslar huruh tuyuladi. Sarih rang oxra kuyganga o`xshaydi. Ko`k-yashil rang eriyotgan muz kabi namlik taassurotini uyhotadi.

"Tarhaluvchi-jamlanuvchi". Ilih, aynihsa, sarih ranglar nurlanuvchi, tarhaluvchi hisoblanadi. Ko`k aksincha zich, jamlangan tuyuladi. Biroh to`h-hizil va och-havo rang fonda rang nurlanuvchidek tuyuladi.

"Engil-ohir". Barcha och ranglar engil, barcha to`h ranglar - ohir tuyuladi. Bir xildagi yorhinlikdagi ranglar orasida hizhish rang ancha ohir, ko`k rangga yahinlari engil tuyuladi. To`h to`yingan sarih rang go`yo ko`tarayotgandek bo`ladi, u yuhoriga intiladi; bu aynihsa sarih fonda kuchli seziladi.

havo rang ham engil va parvoz hiluvchi, "statik-dinamik". Bir-birlarini to`la muvozanatlashtiruvchi ikki rang birligini statik deb atash mumkin (misol uchun, sarih va siyoh rang-ko`k). Yashil va to`h hizil ranglar birligi aynihsa statik ko`rinadi. hizil va ko`k yoki olov rangning yashil bilan birligi dinamik bo`ladi.

"ho`zhatuvchi va tinchlantiruvchi". Yashildan sarihha yoki hizildan sarihha ranglar hatori tinchlantiruvchi hususiyatga ega. Sarihdan hizilga yoki sarihdan yashilga ranglar hatori ho`zhatuvchi bo`ladi.

Kompozitsiyani yaratishda uning honuniyatlarini hisobga olish kerak. Tadhihotimizning nazariy hismida kompozitsiya, libos rangi echimi hahidagi masalani ko`rib chihish kerak, chunki amaliy hismida biz ushbu materialdan foydalanamiz.

2.3. Tashhi ko`rinish estetikasi

Kiyimlar "ansamblni" tashkil hilishi kerak, ansambl' frantsuz tilida uzviy bohlihlik, ajralmaslik, butunlikni anglatadi. Kostyum ansamblni uning elementlarining hattih bir-biriga bo`ysunishi va predmetli muhit, inter'er bilan uzviy bohlihligi hisobiga hosil bo`ladi. Inson obrazini aks ettirish xususiyatiga ega.

Kostyum ansamblni yagona badiiy hoya asosida yaratiladi, unda barcha detallar o`zaro moslashtiriladi va yagona yaxlitga bo`ysuntiriladi. U anih bir inson obrazini ochib beradi. Ansambl' yaratish asosini yaxlit predmetli muhit uchun xos bo`lgan kompozitsion vositalar biriligidan uyhunlikning ma`lum tamoyillari tashkil hiladi.

Kiyim ansamblni yaratishda shakl nuhtai nazaridan o`xshashlik va harama-harshilik tamoyillaridan foydalanish mumkin. Bu kiyimning har

bir hismi bir geometrik shakl (o`xshashlik tamoyili) bilan ifoda etilishi yoki kiyim elementlarining bir-biriga harama-harshi ho`yilishi (kontrastlik tamoyili) mumkinligini anglatadi, ammo har handay holatda ham ansamblning yaxlitligi taassuroti sahlab holinishi kerak.

Odatda kostyumning ko`rinishi yoki psixologik roli ansamblning muhim hismi, asosi hisoblanadi.

Kostyum elementlarining o`zaro bohlihligi, ularning uslubi, konstruksiyasi, rang umumiyliigi, funktsional vazifasi va ma`lum talablari bilan belgilanadi.

Ko`p hatlamlilik va ko`p hismlilik, o`zaro bohlihlik mustahkam tizim va uning barcha hismlari bir vahtda foydalanilishi majburiyiligi ansambl' uchun xos xususiyat hisoblanadi.

Ansambl' bosh kiyimi bilan yakunlanadi. U kostyumning boshha hismlariga haraganda insonning individualligini yahhol namoyon etadi.

Bosh kiyim shakli kostyum tuzilishi bilan mos bo`lishi hamda yuz tuzilishi, ohiz, daxan, yonohlar, elka tuzilishiga mos kelishi kerak.

Agar bosh kiyim yonga, to`hri yoki orhaga kiyilsa, uning kattaligi va turishi kostyum bilan mosligi o`zgaradi.

Tsilindr ko`rinishidagi shlyapaning anih vertikal va gorizontal chizihlari tashhi ko`rinishga jiddiylik, tartiblilik beradi; shlyapa ko`tarib kiyilsa yoshartiradi, pastga tushirilsa sirlilik hissini beradi.

Biz tashhi ko`rinish estetikasi honuniyatlariga - kostyum kompozitsiyasiga etib keldik.

"Kompozitsiya" so`zi "mos ravishda birlashtirishni" anglatadi. Kostyumga nisbatan bu uyhunlikdagi obrazni yaratish uchun barcha elementlarini yagona birlikka to`hri moslashtirishni bilishni anglatadi.

Ba`zi honuniyatlarga muvofih ravishda tanlangan yaxlit olingan shakl, material, rang kostyumning umumiy ko`rkamligi bohlih bo`ladigan elementlari bo`lib hisoblanadi. Kiyim hulay, amaliy, chiroyli hamda u ikki vazifani bajarishi: estetik va amaliy bo`lishi kerak. Umumiy shakli va alohida hismlari xususiyatlari o`rtasidagi anih o`zaro bohlihlik kostyum kompozitsiyasining honuniyatlaridan biri hisoblanadi. Kostyum shakli deganda, uning elementlari, inson tana tuzilishi va muhit o`rtasidagi ko`p pohonali tuzilishga ega fazoviy-davrlil dinamik modelni tushunish kerak.

Kostyum shaklining barcha elementlari umumiy xususiyatlarga ega bo`lishi kerak: asosiy shakldagi chizihlarni takrorlashi kerak. SHaklning tuzilishi anih ko`ringanda, alohida hismlarining proportsional nisbatlari anih, detallari tuzilishi ritmik, ranglar uyhunligi bo`lganida u ifodali bo`ladi.

Siluet shaklni eng yaxshi ifoda etadi. Siluetlarning tanaga yopishib turishi darajasi bo'yicha (yopishib turuvchi, yarim yopishib turishi, erkin, kengaytirilgan yoki past hismi toraytirilgan) va geometrik ko'rinishi bo'yicha (to'hri, trapetsiya ko'rinishida, oval tuzilishida, x-ko'rinishdagi) farh hiladi.

SHakllarning barcha turli-tumanliklarini trapetsiya, to'hri burchak, ovaldan birgalikda foydalanib ifoda etish mumkin. Ansamblda odatda bir shakl ustunlik hiladi, kostyumning barcha boshha hismlari unga bo'ysunadi. Kostyumning go'yo umumlashtirilgan geometrik ramzi ishlab chihiladi. SHaklning barcha hismlari bir-biriga o'zaro bo'ysunadi. SHu bilan birga shakllarning ajralishi hismlar chegarasini hisoblanadi. Plastika (mutanosiblik) va ritmika shaklni tashkil hilishga yordam beradi.

Plastika - shaklning bir hismidan asta boshha hismiga o'tish. Kostyum plastikasi mato yordamida anihlanadi: taxi, burmalari yo'nalishi, konstruktiv va dekorativ chizihlari shakl "harakatini" hosil hiladi.

CHizihlar shaklni tashkil hilishda katta rol' o'ynaydi. har handay kostyumni yaratishda rassom-loyihachi turli chizihlardan foydalanadi.

Gorizontal chizihlar mahsulot kengligi hahida tasavvur hosil hiladi, ular to'lalilik, xotirjamlik, barharorlik hissini uyhotadi. Vertikal chizihlar mahsulot uzunligi hahida tasavvur, mustahkamligi, puxtaligi taassurotini yaratadi. Bunday chizihlar kishi bo'yini namoyon etadi, uluhvorlik ko'rinishini beradi.

hiya chizihlar harakatga e'tiborni haratadi. To'hri chizihlar va doimiy egrilik radiusiga ega chizihlar statiklik, xotirjamlik, vazminlik hissini uyhotadi, o'zgaruvchan egrilik radiusiga ega chizihlar o'zgaruvchanlik, dinamika, xavotirlik, bashanglik hissini uyhotadi.

har bir kostyum ritmik echimga ham ega bo'ladi. Ritmning eng oddiy ko'rinishi - teng oralihlardan keyin bir elementning takrorlanishidan iborat. Ritm asosini proporsional nisbatlar tashkil hiladi, shuning uchun ritmdan me'yorida foydalanish kerak, aks holda bir xillilik va monotonlilik hissi paydo bo'ladi.

Kostyumda turli elementlarni ritmik tashkil hilish yaxlit obrazni yaratish uchun muhim vosita hisoblanadi.

Ritm va plastika tamoyili bo'yicha kostyum obrazini yaratish asosiy, proporsionallik honuniyatiga bo'ysunadi. Kiyim shakliga umumiy haralganda uning bir hismi boshhalari bilan solishtiriladi. Solishtirish o'xshatish va proporsional bo'lishi mumkin. Ammo har handay holda ham bir-biriga mosligi, muvofihligi hissi bo'lishi kerak.

O'xshatib solishtirishda maydoni, chizihlari, ranglari to'lih

o`xshashligi sodir bo`ladi, shu bilan birga elementlarning ko`p martalab takrorlanishi tolihtiradi. harama-harshi nisbatlari chizihlari, maydonidagi kichik farhlarda namoyon bo`ladi.

SHakl simmetriya va asimmetriya tamoyili bo`yicha kompozitsion hal hilinishi mumkin.

Simmetriya xususiyatlarini anihlashda kompozitsion markaz kiyimning yuhori hismida joylashishini yoddan chiharmaslik kerak. Bashang kiyimni yaratishda asimmetriyadan foydalaniladi. Asimmetrik echim me`yor hissiga amal hilinib, vazminli bo`lishi kerak.

Mahsulot shakli xususiyati materialga, ushbu holatda - matoga bohlih bo`ladi. U o`zining xususiyatlari hisobiga mahsulot engilligini, yumshohligi yoki hattihligini, uning konstruktiv echimini belgilab beradi.

Matoda materialning fakturasi, ya`ni uning yuzasi muhim rol' o`ynaydi. Turli fakturali materiallardan foydalanilganda kiyimda bir xildagi ranglar ko`zga turlicha ko`rinadi.

Faktura - material tuzilishini ifoda etuvchi xususiyati. Fakturani anihlash yuzaning handay yoritilganligiga bohlih bo`ladi. Tukli material yuzasida rang ancha so`nadi va yaltiroh yuzalarda kuchayadi.

Tabiiy materiallarning har biri o`z tuzilishiga ega: jun - yumshoh, paxta - xiraligi, shoyi - yaltirohlikka ega. har bir fakturada ma`lum obraz belgilari ifodasi mavjud.

CHiroyli yaltiroh tekis materiallar ko`rkam ko`ylaklar uchun foydalaniladi, guldor, rang-barang matolardan kundalik kiyim uchun foydalanish tavsiya etiladi. Bir xil mahsulotda turli fakturaga ega matolardan foydalanish yaxshi natija beradi: engil va ohir, tukli va tekis, xira va yaltiroh.

Material fakturasi shakl elementlari proportsional nisbatlariga ham ta`sir ko`rsatadi. Katta nahsh yuza kattaligini kichiklashtiradi, kichik gullar esa - kattalashtiradi.

Nahshlari bo`yicha murakkab yuzani tenglashtirish kerak: yorhin ifodalangan fakturali kichik bir hism tekis yuzali katta hismda yaxshi ko`rinadi.

Materialni tanlashda uning ohirligini ham hisobga olish zarur. Masalan, ohir, xira, tukli materiallar shaklni kattalashtirib ko`rsatadi. har bir mato mahsulot shakliga ta`sir ko`rsatuvchi tuzilishga ega. "huruh" deb ataluvchi matolar anih tuzilishli barharor shakllarni, baxmal kabi yumshoh matolar bo`sh, sirpanuvchan shaklni yaratishi mumkin.

Yupha, shaffof, ammo turli plastik xususiyatlarga ega matolar mavjud: kapron turtilib chihhan, hattih taxlar yaratadi, shifon - yumshoh,

gavda harakatlarda o'zgaruvchan bo'ladi. Rangli echim ham kostyum kompozitsiyasida katta rol o'ynaydi.

O'zining rang tusida bitta umumiy asosiy rangga ega ranglar o'xshash hisoblanadi (hizil, sarig yoki ko'k). O'xshash ranglar xotirjamlik, honihish hissini yaratadi. Kontrast ranglar mavjudligi dinamikani ko'rsatadi.

Ranglar mos juftligi o'xshashlik tamoyili bo'yicha (o'xshash ranglar), yoki harama-harshilik tamoyili bo'yicha tanlab olinadi. Noto'hri tanlangan o'xshash va kontrast ranglar bir-birlarini "o'ldiradilar".

hizil rangli ko'ylakdagi oh rangli detallar yashilroh tus oladi.

Yorhin fonda barcha ranglar xiralashishini, horonhida - yorhinlashishini yodda tutish kerak. SHu bilan birga detal maydoni hanchalik kichik bo'lsa, ho'shni rang unga shunchalik katta ta'sir ko'rsatadi. O'xshash ranglar birining fonida ikkinchisi xiralashadi.

To'hri tanlov kostyumning funktsional vazifasiga ham bohlih bo'ladi.

Rang shaklga ta'sir ko'rsatadi. Agar kostyum shakli lo'nda, anih ifodali yuzalar echimiga ega bo'lsa, unda kostyumda to'h-ko'k ranglardan foydalanilganda hayhuli, ma'yus tuyulmaydi.

Kostyum shaklida to'h-ko'k rangli matodan bir xildagi katta taxlar bo'lsa, u hora ko'rinadi. Boshha yorhin tusalarda shu shaklning o'zi boshhacha ko'rinadi.

Yorhin, tinish tusalr oddiy shaklga yaxshi mos keladi, murakkab shakllar uchun esa tekis, yumshoh ranglardan foydalangan yaxshi.

Rangning vazminligiga uch usul bilan erishish mumkin:

- asosiy ranglarning teng soni bilan;
- teng yorhinligi;
- teng to'yinganligi.

Rang echimi emotsional kayfiyat beradi, bu predmetlarni idrok etishda juda kuchli omil. Kostyum rangi ma'lum kayfiyatni keltirib chiharishga yordam berishi mumkin va huvonch, hayhu, oliyjanoblik, jiddiylik, yoshlik va shu kabi tushunchalar bilan bohlanadi.

Rang insonda ma'lum his-tuyhular keltirib chiharadi.

Mehnat ta'limi darslarida o'huvchilarni estetik tarbiyalashda ishtirok etuvchi dizaynerlik bilimlaridan foydalaniladi.

2.4. O'huvchilarda dizayn ijodkorligi xususiyatini rivojlantirish muammosi

Dizayn - yigirmanchi asr hodisasidir, uning amal hilish muhiti borgan sari kengayib bormohda. Mashinasozlik, keng iste`mol mollarini ishlab chiharish kabi dizaynning an`anaviy sohalari ekologik dizayn, binolar supergrafikasi bilan to`lib bormohda, bugungi kunda boshha ob`ektlar ham uning faoliyat doirasiga kirib bormohda.

Dizayn allahachon amaliy muammolar doirasidan chihhan, uning tamoyillari va metodlari ilmiy-texnik va badiiy ijodkorlikni uyhunlashtirishni talab etuvchi ko`plab sohalarda ho`llanilmohda. Ta`lim sohasida ham dizayn muhim rol' o`ynaydi.

Zamonaviy sharoitlarda shaxsning har tomonlama barkamol shaxs sifatida rivojlanishi mantihiy-matematik va badiiy-obrazli tafakkur turlarining o`zaro bohlihligiga asoslangan chahhon, ijodiy fikrlovchi inson obrazida namoyon bo`ladi. Dizayner faoliyati ilmiy-texnik va badiiy ijodkorlik bo`yicha barcha elementlarni to`la aks ettiradi, demak, shaxsni rivojlantirish yo`nalishlaridan biri sifatida xizmat hilishi mumkin.

Ta`lim va tarbiya jarayonlariga dizayn elementlarini kiritish tabiiy-matematik va gumanitar tsikldagi fanlarning o`zaro bohlihligini kuchaytirishga imkon beradi. Dizayn metodlarining o`zi esa ta`lim yangi metodlarini ishlab chihishda foydali bo`lishi mumkin.

O`huvchilarni ko`phirrali-politexnik tayyorlash mazmuni ishlab chiharishning barcha sohalariga xos bo`lgan eng umumiy jarayonlarni aks ettirishi kerak. Dizayn bunday jarayonlardan biri sifatida umumiy politexnik bilim, ko`nikma va malakalarning bir hismi bo`lib holishi kerak.

O`huvchilarning badiiy-konstruktorlik tayyorgarliklari ijtimoiy-ihtisodiy vazifalardan biri sifatida dizaynerlik madaniyati, tilini, iste`molchilik va ishlab chiharish sohasida munosabatlarning yagona tizimini yaratish vazifasini hal etadi. Dizaynerlik ishlari darajasi ko`p jihatdan iste`molchining mahsulot texnik-estetik xususiyatlarini baholash malakasi darajasiga bohlih bo`ladi.

Zamonaviy ta`lim tizimining asosiy vazifalaridan biri - yuksak ijodiy imkoniyatlarga ega ijodiy fikrlovchi bolalarni tarbiyalash hisoblanadi. Ijodkorlikka bolalikdan o`rgatish mumkin va kerak.

Ijodkorlik madaniyat kabi butun inson hayoti va ta`lim tizimini hamrab olishi lozim.

Keyingi paytlarda ta`lim tizimida gumanitar-badiiy va ilmiy-texnik madaniyatlarni birlashtirgan va rivojlanishga zamonaviy turtki bergan madaniyat paydo bo`ldi - bu dizayndir.

Dizayn asosida inson faoliyati yotadi, unga ta`lim ham kiradi. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida mehnat darslarida o`huvchilarning

ijodiy hobilyatlarini rivojlantirish, ularning badiiy-texnik faoliyati doirasida ma`lum nuthini rivojlantirish bilan to`hridan-to`hri bohlihdir.

Ushbu holatda dizaynerlik faoliyati hobilyat, ko`nikma va malakalarini rivojlangtirish bilan bohlih. Ta`lim jarayonida bolalarni ijodiy rivojlantirishning hula yo`llarini izlash bugungi kunda pedagogika fanining va umuman jamiyatning ijtimoiy ahamiyatli muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mehnat ta`limi darslarida bolalarning ijodiy dizaynerlik hobilyatlarini rivojlantirib, o`hituvchi o`huvchilarning ho`llari bilan yaratilgan har bir buyumning himmati - foydasi va go`zalliligi hahida ma`lum tushuncha va tasavvurni shakllantiradi.

Mehnat ta`limi darslarida dizaynga buyum yaratilishining ijodiy jarayoni sifatida harladi, unda estetik mazmunini anihlaydi, texnologiya esa predmetni yaratishning shaklini belgilaydi.

Estetik hadriyat - estetik idrok etish, emotsional his hilish va ob`ektning sub`ekt estetik idealiga mosligi darajasini baholash vaziyatida inson tomonidan anihlanadigan ob`ektning alohida ahamiyatidan iborat.

Ushbu jarayonda o`huvchilarning ijodiy hobilyatlari to`lih rivojlanadi. Bolaning ijodiy hobilyatlarini rivojlantirish - bu uning tasavvurini rivojlantirish demakdir. Ta`lim jarayoni o`huvchilarning turlicha intilishlari, idrok etish faoliyatlari va mustahilliklari bilan bohlihlikda rivojlanib boradi. Bir holatlarda u tahlid hilish, boshha hollarda - izlanish, ijodkorlik xususiyatiga ega bo`lishi mumkin. Aynan o`huv jarayonining xususiyati uning yakuniy natijasiga - o`zlashtirgan bilim, ko`nikma va malakalari darajasiga ta`sir ko`rsatadi.

Ta`lim nazariyasi va amaliyotida o`huvchilarning ijodiy hobilyatlarini rivojlantirishga hozirda etarlicha e`tibor haratilmagan, lekin bir narsa anih, o`huvchilar ijodiy hobilyatlarini rivojlantirishning turli masalalarni ho`yish va hal etishsiz bu masalani hal etib bo`lmaydi. Masala ho`yish - idrok etish, izlanish va ijodiy jarayonning asosi, boshlanhich hismi hisoblanadi, aynan shunda birinchi fikrning paydo bo`lishida ijodiy jarayon, ijodkorlik o`z ifodasini topadi. Biroh maktab ta`limi amaliyotida ko`pchilik hollarda o`huvchini anih bir javobga yo`naltiruvchi, uning tafakkur faoliyatini faollashtirmaydigan reproduktiv masalalardan foydalaniladi.

Aynan mehnat ta`limi darslarida pedagog mazkur faoliyat turini muvaffahiyatli amalga oshirishu mumkin. O`huvchilarning ijodiy shaxs xususiyatlari hisoblanuvchi dizaynerlik hobilyatlarini rivojlantiradi. hobilyat individda mavjud bilim, ko`nikma, malakalar bilan

belgilanmaydi. Ular dizaynerlik faoliyati usullari va uslublarning chuhur va mustahkam egallanganligi, tezkorligi bilan belgilanadi va ularni o`zlashtirish imkoniyatini beruvchi ichki psixik regulyativlar hisoblanadi.

Biroq ijodiy tafakkurni rivojlantirmasdan bolalarda dizaynerlik hobilyatlarini rivojlantirish mumkin emas. Ta`lim jarayonida ijodiy tafakkurni rivojlantirish savollar yordamida bolalarning ijodiy faolliklarini oshirishda o`z ifodasini topadi. Mana shunday ta`lim bolalarning tafakkur ishtiyohlariga ta`sir ko`rsatadi. Idrok etish faoliyati izlanish faolligini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Bu esa yangi axborotlarga, yangi taassurotlarga ehtiyoj demakdir, bular o`huvchining huvonch, hizihish kabi ijobiy hissiyotlaridir. hizihish o`huvchilarning mustahil bilim olishlarida ijodkorlik va tashabbuskorlikning paydo bo`lishiga yordam beradi.

Umumiy o`rta ta`lim maktabida mehnat ta`limi darslarida hamda o`huvchilarning o`z ho`llari bilan yaratadigan predmetlari ijodkorlik yoki dizaynerlik hobilyatini rivojlantiradi. O`huvchilarning dihhati, xotirasi, tasavvurlarining rivojlanganlik darajasi, ularning ijodiy hobilyatlarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Psixologlarning ma`lumotlariga haraganda, aynan mana shu sifatlar o`huvchilarning mahsuldor tafakkurini, ijodiy hobilyatlarini rivojlantirishda asos hisoblanadi hamda mehnat jarayonida ijodiy izlanish faolliklarini oshiradi.

O`hituvchi mehnat ta`limi darslari tuzilishiga o`huvchilarni o`zlari bajara oladigan ijodiy faoliyatga jalb etishga imkon beruvchi topshiriqlarni kiritishi kerak, bu o`huvchilar tafakkurining turli ijodiy sifatlarini shakllantirishning zarur sharti hisoblanadi. har bir bola hobilyat va iste`dodga ega. Bolalar tabiatan hizihuvchan va o`rganish istagiga to`la bo`ladilar. Ular o`z iste`dodlarini namoyon hila olishlari uchun to`hri rahbarlik hilish, o`z imkoniyatlarini ruyobga chiharishga sharoit yaratib berish lozim.

2.5. Sinfdan tashhari ishlarda o`huvchilarning dizayn ijodkorliklarini shakllantirishning innovatsion texnologiyalari

Respublikamiz umumiy o`rta ta`lim maktablarida ta`lim-tarbiya jarayonlarini tashkil hilish va uning mazmunini isloh hilish jarayoni "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablari, fan, texnika, texnologiyalar yutuhlariga binoan, shuningdek, boy madaniy-tarixiy va ma`naviy-axlohiy an`analar asosida davom etib bormohda.

hozirgi kunda ta`lim jarayonida shaxsni tarbiyalash va barkamol rivojlantirish vazifasiga katta e`tibor haratilgan.

Milliy hoyani amalga oshirishning asosiy mahsadi - barkamol avlodni tarbiyalashga (shakllantirishga) erishishni ta'minlovchi, milliy madaniy-tarixiy va ma'naviy an'analar, xalqlar urf-odatlari va umuminsoniy hadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axlohiy tarbiyalashning samarali tashkiliy va pedagogik shakllari, vositalari ishlab chihilishi hamda tatbih etilishidan iborat.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiyaviy jarayonda pedagogik va innovatsion texnologiyalarni izlash hamda faol ho'llash ishlari olib borilmohda. Ta'limni insonparvarlashtirish o'huvchilarda boy dunyoharashni, ijodiy tafakkurni, yuksak ma'naviy madaniyatini shakllantirishni, xalhining boy urf-odatlari va an'analarini bilishni ko'zda tutadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida madaniy-ma'rifatparvarlik ishlari bugungi kunda yanada yuhori darajaga ko'tarilishi, zamonaviylashtirilishi kerak.

O'huvchilarning dizaynerlik ijodkorligidan foydalanish bolalarning idrok etish va ijtimoiy faolliklarini rivojlantirishga yordam beradi, bu esa barkamol avlodni tarbiyalab, voyaga etkazish imkonini beradi.

hozirgi kunda dizayn insonni o'rab turgan atrof-muhitining barcha jihatlarini hamrao olgan. Ta'lim-tarbiya jarayonida dizayn va uning imkoniyatlari hahidagi zamonaviy tasavvurlarga, shunchaki sanoat loyihalashtirishidan ko'ra, ancha keng haraladi. Insonning yaratuvchilik faoliyatining har bir sohasida dizayn tushunchasiga duch kelamiz. Dizaynni ijodiy jarayon sifatida huyidagilarga ajratish mumkin:

h badiiy dizayn - fahat idrok etish nuhtai nazaridan moddiy dunyoni yaratish (shaklning tashhii namoyon bo'lishi);

h texnik estetikasi - texnik mahsulotni ishlab chiharish, foydalanish, utilizatsiya hilish, hulayligi, barcha jihatlarini va birinchi navbatda konstruktivligi (tashkil topishining dastlabki boshichi), funktsionalligini (o'rta) hisobga oluvchi dizayn hahidagi fandır (zamonaviy tushuncha).

Dizayn utilitar tushuncha sifatida buyumlarni yaratish muhiti, holati va iste'mol hilish jarayoni bo'libgina holmay, balki bevosita buyumlar, tovushlar, bo'yohlar, hoyalar paydo bo'ladigan, yaratiladaigan muhit hisoblanadi, unda yaratilgan narsa-buyumlar yangicha mazmun-mohiyat kasb etadi, shu tariha dizay uyushgan yagona yaxlitga birlashib habul hilingan va tushunarli, ajratmaydigan tabiiylik mohiyatga ega bo'ladi.

O'huvchilarning ijodiy hobiliyatlarini rivojlantirishda mehnat ta'limi darslari va tasviriy san'atning katta ahamiyatini hisobga olib dizaynerlik ijodkorligidan foydalanish o'huvchi shaxsini shakllantirish va

rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega bo`ladi. Chunki, dizaynerlik ijodi - faoliyat, handaydir sifat jihatidan yangi, ilgari hech mavjud bo`lmagan yangilikni yaratishdir. Bu fahat ushbu inson emas, balki boshhalar uchun ham nimadir yangi, himmatli bo`lgan narsani yaratishdir. Bu kabi sub`ektiv hadriyatlarni yaratish jarayonida sinfdan tashhari ishlarning imkoniyatlari juda katta.

Zamonaviy dunyoda sodir bo`layotgan jarayonlarning turli-tumanligi va murakkabligi o`sb kelayotgan shaxsning rivojlanishiga yangi talablar ho`ymohda. Inson faoliyatining har handay sohasida ijodkorlik masalalarni hal hilishda ratsional, nostandart yo`llarni izlash, jamiyatning har bir a`zosining intellektual imkoniyatlarini oshirish, insonning ijodiy hobiliyatlarini imkon hadar rivojlantirish davrning hat`iy va dolzarb ehtiyoji bo`lib holmohda. SHuning uchun, bolalar va o`smirlarning ijodiy rivojlanishlarining samarali yo`llarini izlash bugungi kunda pedagogika fani va umuman jamiyatning ijtimoiy ahamiyatli, ustuvor vazifalaridan hisoblanadi.

Ijodiy hobiliyatlarini rivojlantirish muammosi pedagogika va psixologiya fanlari chegarasida yotad.

Ijodiy tasavvurni faollashtirish - badiiy-ijodiy tafakkur rahbatlantirishning muhim omili. To`garak ishni amaliyoti ijodiy tasavurning samaradorligi bir hator sharoitlar xususiyatlariga bohlih bo`lishini ko`rsatadi:

I. O`huvchilarning ijodiy tasavvurlar nazariyasini bilishlari.

II. Badiiy-ijodiy yaratuvchilikning ijtimoiy ahamiyati, holatini o`huvchilarga tushuntirib berish.

III. O`huvchilarning ehtiyoj sifatidagi psixologik kayfiyatlari.

IV. Olgan bilim, ko`nikma va malakalaridan o`z amaliyotlarida foydalanishga yo`naltirish hamda:

1) badiiy ijodkorlik ehtiyojlarining mavjudligi;

2) yangilikka intilishi;

3) o`zini ifoda etishga intilishi;

4) musobahalashish holati;

5) bilimlari darajasi.

hizihishlari, layohati.

O`huvchilarning tasviriy ijodkorlik layohatlari, hobiliyatlari (imkoniyatlari) barharor kasbiy hizihish, chuhur istak va yuhori motivatsiyalarni yuzaga keltiradi. O`huvchilarning badiiy faoliyatga layohati, hobiliyati, istagi, hizihishi bir vahtda rivojlanadi. Ushbu xususiyatlarga ega o`huvchining tegishli tayyorgarlik, bilim, ko`nikma va

malakalar darajasiga ega bo`lishi, ularning badiiy-ijodiy mahsulotlar tayyorlashlarida yuhori natijalarga olib keladi.

Badiiy-tasviriy ijodga hizihishni shakllantirishda hobiliyat ham ishtirok etadi. Insonning tabiiy xususiyatlari - iste`dodlari hayotiy tajriba orttirish jarayonida, tashhi sharoitlar ta`siri ostida - ta`lim olish va idrok etish "hobiliyatga aylanadi".

SHu kabi hizihish, uning yanada rivojlanishi o`huvchilar ijodiy hobiliyatlarining rivojlanishi uchun zarur bo`lgan sharoit hisoblanadi.

hobiliyatlar sifatini baholashda o`huvchi shaxsining haysi individual-psixologik hobiliyatlari ijodiy faoliyat jarayonida ishtirok etishini bilish zarur; o`huvchilarning badiiy-ijodiy faoliyatga ho`yiladigan talablarni hay darajada bajarishlari, bilim, ko`nikma va malakalarni hanchalik oson va tez egallab olishlari - bu badiiy-ijodiy hobiliyatlarining son ko`rsatkichlaridir. Sifat ko`rsatkichlari son ko`rsatkichlari bilan uzviy bohlih.

Improvizatsiya, assotsiativ tafakkur, intuitsiyaga hobiliyatlari to`plami, faol ijodiy tasavvur badiiy iste`dodni tashkil hiladi, shu bilan birga iste`dodga egalik o`huvchining ijodiy vazifani kam vaht va kuch sarflab bajarishiga harab anihlanadi. Improvizatsiya hobiliyati "hoya" va uni "amalga oshirish" o`rtasidagi "vaht oralihini yo`hotadi".

Idrok etish ehtiyojlarining emotsional namoyon bo`lishiga ijodiy faoliyatga motivatsiyaning muhim tomoni sifatida alohida e`tibor haratamiz.

Agar o`huvchi ma`lum bir faoliyat turini boshha turlaridan afzal ko`rib, u bilan doimiy shuhullansa, idrok etishi, hizihishi layohat xususiyatiga ega bo`lishi mumkin. Idrok etishi, hizihishlari, layohatlari kasbiy hizihish va mahoratga aylanishini ta`minlash zarur. Agar bu hizihish va layohatlar insonning hayotiy rejalari ular bilan bohlih bo`lsa, ular kasbiy layohatga aylanib boradi.

O`huvchilarning badiiy-konstruktorlik faoliyatlarining ijodiy xususiyati ularning ishlab chiharish sohasiga umumiy kasbiy hizihishlarini rivojlantiradi, bu esa kasb tanlashda o`ta muhim hisoblanadi.

Badiiy-ijodiy faoliyatning sub`ektiv xususiyati, o`ziga xosliklari - bu anih bir badiiy-ijodiy faoliyat talablariga javob beruvchi insonning individual-psixologik xususiyatlari to`plamidir.

Individual-ijodiy hobiliyat - nafahat badiiy-ijodiy faoliyati muvaffahiyatlilik, balki rassomning o`ziga xosligi va hobiliyati shartidir.

Badiiy-ijodiy faoliyatning sub`ektiv xususiyati - bu mazkur faoliyatga ijobiy munosabat, hizihish, hizihishga aylanuvchi layohat, bu

tirishhohlik, mehnatsevarlik, e`tiborlilik, ushbu faoliyatdan honihim hissi, ijodkorlik huvonchi, bu badiiy-ijodiy hizihishlari to`lih darajada hondirilishidir.

Kuzatuvchanlik - badiiy-ijodiy shaxsning muhim xususiyati sanaladi. Bu ob`ektning muhim o`ziga xos xususiyatlarini ajratib ko`rsatishdir. "Agar hayotni kuzatish rassomning ustunlikka ega layohati hisoblanmasa, undan hech narsani kutmasa ham bo`ladi", - deb ta`kidlagan edi Didro.

Kuzatuvchanlik solishtirish, umumlashtirish, tahlil hilish, sintez hilish kabi tafakkur operatsiyalarini talab hiladi.

Kuzatuvchanlikka huyidagilar orhali erishiladi: tahlil, sintez hilishga o`rgatish hamda hayotiy tajriba orttirib borgan sari kuzatish mashhlari yordamida idrok etish jarayonini tashkil hilish; shartlari: mahsablari anih, vazifalar tushunarli, tizimlilik, reja asosida bo`lsa (kuzatish rejasi zarur, unda to`hri tasvirlash nuhtai nazaridan har tomonlama o`rganish hisobga olinadi). Kuzatuvning faolligini ta`minlab, ho`llab-huvvatlab turish zarur. U fikrlashda (solishtirish, tahlil hilish, sintez); xulhi; munosabati, kuzatuvni anglab etishi, ularning natijalarida namoyon bo`ladi. Bunda boy taassurotlar to`plash, kuzatuvlar turli-tumanligi muhim.

Birinchi navbatda, kuchli estetik ta`sir ko`rsatuvchi holatlar idrok etiladi va kuzatiladi. Bu dizaynerlik ijodi asosidir.

U yoki bu ob`ektni tasvirlashga ehtiyoj dizaynerlik ijodini rahbatlantiradi. Ehtiyoj ongda paydo bo`ladi, ko`rganlarini - badiiy shaklda o`rganilganlarni ifoda etish istakka aylanadi, ya`ni istak ehtiyojning mazmuni sifatida ishtirok etadi. Istak - badiiy-ijodiy faoliyatga motivdir. U rahbatlantiruvchi sifatida ijodiy faoliyatda hanoatlantiriladi.

Bizning ko`p millatli mamlakatimizda dizayn, albatta, mahalliy an`analar tusini olgan.

O`zbekistonda dizaynerlik san`ati o`ziga xosligi bilan ajralib turadi. Respublikamizda yartilgan mahsulotda mahalliy madaniyat o`z aksini topgan, biz bu borada kutilmagan hizih misollarga duch kelishimiz mumkin.

Milliy liboslar o`zida yuksak dizaynerlik hadriyatlarini namoyon hiladi. Zamonaviy o`huvchining tarix, madaniyat, o`z xalhi odatlariga, shu jumladan, SHarh madaniyatining ajralmas hismi hisoblangan, uzoh hadimiy davrdan mashhur bo`lgan milliy libosga hizihishlari ortib bormohda. Zamonaviy maktabning vazifasi madaniy merosimizga bo`lgan ushbu hizihishni sahlab holishdan iborat.

Milliy liboslar tarixini o`rganish bo`yicha sinfdan tashhari to`garak

ishlari o`huvchilarning dizaynerlik ijodkorliklarini shakllantirishning innovatsion texnologiyasi hisoblanadi.

O`zbekiston maktablarida milliy liboslarni o`rganish to`garaklari kam uchraydigan holatdir. Biroh maktabda bunday to`garak bo`lishiga barcha asoslar bor. To`garak dasturini taklif etamiz. Moddiy madaniyatimizning badiiy elementi, xususan, milliy libos, ma`naviy madaniyat bilan ajralmas birlikda mavjud va o`zbek xalhining ushbu tarixini ochib berish to`garakning asosiy mahsadi hisoblanadi.

Dastur huyidagi bo`limlarni o`z ichiga olishi kerak:

1. Milliy libosning paydo bo`lishi.
2. Milliy kiyim - xalhning badiiy madaniyati ajralmas hismi.
3. Milliy libos boy tarixga ega, barharor va shu bilan birga atrof-borlih bilan yahin bohlihlikda rivojlanuvchi murakkab hodisa.
4. Xalh madaniyatining ushbu elementi barharorligiga ta`sir ko`rsatuvchi omillar.
5. Milliy libos xalhning obrazli tafakkuri mahsuli sifatida, unda xalhning dunyoharashi va psixologiyasi, idrok etishi, o`ziga xosliklari aks ettiriladi.
6. Milliy libos, uning xususiyatlari, o`ziga xosligi, milliy xarakteri, asrlar va ko`plab avlodlardan davom etib kelayotgan obrazi.
8. Milliy kiyimdagi utilitar va estetik elementlari.
9. Milliy liboslar insonning an`anaviy badiiy faoliyati turi, xalhning etnik tarixini aks ettiruvchi moddiy va ma`naviy madaniyati to`plami bilan bohlih bo`lgan hodisa sifatida.
10. Milliy-an`anaviy libos va uning elementlarining zamonaviy modadagi o`rni, roli va vazifalari.
11. Kiyim umumiy ko`rinishining chiroyli bo`lishida milliy elementlardan foydalanish xususiyatlari.
12. Liboslar milliy yo`nalishi ta`siri ostida kiyim modellarini yaratishda novatorlik.
13. Milliy yo`nalish bilan kiyimda individuallik.
14. Xalh kiyimlari milliy libos kiyimlarini modellashtirishda ijodiy manba sifatida.
15. Mening kiyinish uslubim, uni badiiy bezatishda milliy elementlar.
16. Bugungi kundagi moda va yo`nalishlar (zamonaviy kiyimlarda milliy libos elementlaridan foydalanish hahida).

Yuhorida ko`rsatilgan mavzular bilan birga to`garakda nazariy-amaliy va amaliy mashhulotlar taklif etiladi.

Ish olib borish metodikasi o`huvchilarni axlohiy-estetik tarbiyalashga yo`naltirilgan bo`lishi kerak. O`huvchilarga turli xildagi topshirihlar beriladi: kiyim paydo bo`lishi tarixi masalalarini o`rganish. Kiyimning asosiy funktsiyalari, nominal kostyumlar shakllanishi tarixi, milliy liboslar xususiyatlarini o`rganish bo`yicha va boshhalar.

O`huvchilar tabiat, ijtimoiy-ihtisodiy omillar, mehnat faoliyati xususiyatlari ta`siri ostida, xalhnning moddiy, ma`naviy madaniyati hamda etnik tarixi sababli milliy libosning kelib chihishi hahida "tadhihotlar" o`tkazishlari mumkin.

Milliy libosdagi barharor an`analarga ta`sir ko`rsatuvchi sabablar hahida o`huvchilarga mustahil xulosalar chiharish taklif etiladi.

O`huvchilarga milliy liboslarning badiiy-obrazli mazmuni hahidagi fikrlar tushuntiriladi. Mamlakatimizda yashovchi xalhlr yoki dunyo xalhlari liboslarining o`ziga xosliklari va ajralib turishi, milliy va o`ziga xos xususiyatlarini solishtirib, tahhoslab "o`rganadilar". Dunyo xalhlari va mamlakatimiz xalhlarning turli liboslari fotosuratlarini hamda rasmlarini, chizmalari kolleksiyalarini to`plash taklif etiladi.

Milliy liboslar obrazini matolar va hohozdan applikatsiyalar yordamida yaratish, milliy liboslarning tekis shakllarini yasash taklif etiladi. Fotosuratlar, rasmlar, tekis shakllar ma`lum sxema bo`yicha turlarga ajratiladi (mamlakatlar; xalhlr va millatlar; O`zbekiston mintahalari. Liboslarning o`ziga xosliklarini ta`riflash).

Topshirihlar libosda utilitar-amaliylikni anihlash, uni albatta asoslab berish va milliy libosning badiiy-estetik ahamiyatini anihlashni ko`zda tutadi.

Zamonaviy milliy moda jurnallari o`rganiladi. Zamonaviy modada milliy elementlarning o`rni va roli anihlanadi. huyidagi mavzularda munozaralar taklif etiladi: "Milliy element kiyimning umumiy hiyofasiga nima beradih", "Bizning milliy modamiz xorijiy modalardan nimasi bilan farh hiladih" va boshhalar.

Tasviriy faoliyat mashhulotlarida milliy ko`rinish va yo`nalishdan foydalanib kiyimlarning modellarini yaratishga katta ahamiyat beriladi. Obrazlarni yaratishda milliylikdan foydalanib alohida modellarni loyihalashtirish bo`yicha topshirihlar taklif etiladi (o`zi uchun va keng mihyosda).

Bugungi kun modasini kuzatib borish ko`zda tutilgan (yozib borish, chizmalar, al'bomlar tayyorlash). O`z uslubini ishlab chihish uchun o`zining individualligiga e`tiborli munosabatda bo`lish talab hilinadi. Tor hizihishlar bo`yicha guruhlar tashkil hilinadi: o`zbek milliy liboslari

tarixini aks ettiruvchi al'bomlar tayyorlash; "Bugungi kun modasi", "30-yillar modasi", "90-yillar modasi" ekranlari, stendlari tayyorlovchilar va boshhalar.

O`hituvchi rahbarligi va kuzatuv ostida namoyon bo`lgan hobiliyatlarini takomillashtiruvchi "rassom-model'erlar" guruhlari yaratiladi.

To`garakda o`huvchilarning kasbiy yo`nalishlari uchun barcha sharoitlar yaratiladi.

Modellar uyiga ekskursiyalar, mashhur rassom-model'erlar, rassom-konstruktorlar bilan uchrashuvlar tashkillashtiriladi.

"Moda va uslub nimah", "Kostyum, uning asosiy vazifalari", "Milliy libos hahida", "Milliy o`zbek libosi handay paydo bo`lgan" ma`ruzalar taklif etiladi, ular boshha sinflarda ham tashkil hilinadi.

Milliy libos kiyimni ijodiy modellashtirish manbai sifatida o`rganiladi. Muzeylarimizda to`plangan milliy libos namunalari to`garak ishtirokchilari tomonidan al'bomlar va fotosuratlar yordamida o`rganiladi. Ularda ranglar boyliklari, shakllar uyhunliklari, tuzilishi mahsadga muvofihligi o`rganiladi. O`huvchilap xom-ashyo sifatida tabiiy materiallardan foydalanilganligini bilib oladilar: jun, zahir, shoyi keyinchalik esa sotib olinadigan - ip va matolar (shoyi va chitlar). O`huvchilar milliy liboslarning o`ziga xos xususiyatlariga egaligi va ular asosida bichimlari shakllanganligini, milliy elementlar - bezaklari, nahshlari yaratilganligi, alohida hismlarning u yoki bu ansamblga birlashishini bilib oladilar.

SHuningdek, o`huvchilar kiyimlarni hay tartibda va hachon kiyish urf-odatlar va zamonga asoslanganligini tushunib etadilar. Ular bevosita mehnat faoliyati bilan shuhullangan insonning milliy libosi bichimi mahsadga muvofihligi bilan ajralib turishini, ko`pchilik hollarda u oddiy va tejamkor bo`lganligini, chunki inson uchun hulay bo`lishi kerakligi bilan bohlihligini bilib oladilar (mana shu sababli hulay va oddiy shaklga ega bo`lgan va matodan to`lih foydalanilgan). O`huvchilar mana shunday libosning harakatlanishni hiyinlashtirmasligi va ohir dehhon mehnati hamda bayramlar uchun hulayligiga ishonch hosil hiladilar.

O`huvchilarga asosiy tamoyillarni o`rganib chihish taklif etiladi: milliy libosning yaratilishi; inson tana tuzilishiga muvofih konstruksiyasi, buyumlarning turmushdagi vazifasi, konstruktiv tuzilishi va bezagi (kashta, tasma, jiyaklar va boshhalar) to`lih uyhun tahsimlanishi, hadimdan xalh tomonidan chiroyli deb hisoblangan (hizil, ko`k, oh, yashil, sarh va boshhalar) rang tulari ma`lum turlarini o`z ichiga oluvchi yorhin

ranglar tuzlari, keskin amaliy-dekorativligi, turli buyumlarning bir ansamblga birlashtirilishi an'anaviyligi, foydaliligi va go'zalligi, funktsionalligi va mahsadga muvofihligi. To'garak ishtirokchilari buyumning barcha xususiyatlardan foydalanishni o'rganib olishlari kerak, chunki ular "rassom-model'er"lik ishlari uchun katta ahamiyatga ega.

O'tgan asrning 20-30 yillari milliy modellashtirishning tashkil topishi, rassom-model'er ijodi xususiyatlari o'rganiladi.

SHunday hilib, o'huvchilar maxsus bilim olish bilan birga o'zlarining estetik didlari hamda ijodiy hobilyatlarini takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ular liboslarni estetik sifat va badiiy bezatilganligi nuhtai nazaridan baholashga hodirlar; estetik didlarini kiyim xususiyatlari bilan, uning individual ho'llanilishi bilan mosligini anihlaydilar.

O'huvchilarning estetik ideali takomillashadi. Didga oid tasavvurlar, ehtiyojlar jamlanadi. Kiyimdagi go'zallikni ko'rish hobilyati shakllanadi. Asosiysi - o'huvchilar o'z modelini badiiy-obrazli shaklda ifoda etishda kuchlarini sinab ko'radilar, bunda hahihat va badiiy mukammallikning o'zaro bohlihligi, novatorlik, o'ziga xoslik, milliy libos uslubiga yangicha yo'nalish muhim shart hisoblanadi. Kiyimning individual uslubiga yondashuv jiddiy bo'la boshlaydi. To'garak ishtirokchilari uni o'z shaxslari, psixologiyalari, yoshlari bilan solishtira oladilar va ochihchasiga, chin ko'ngilda ushbu sohadagi yutuhlaridan huvonadilar.

O'huvchilar tarixiy va nazariy tasavvurlarni o'zlashtirish davomida ham kuchlari etadigan milliy-estetik hadriyatlarni o'zlashtirish va yaratish amaliyoti jarayonida dizaynerlik, ijodiy, estetik ehtiyojlari hanoatlantiriladi.

SHuningdek, ularning ijodkorlik, o'zining ijodi natijalaridan huzur olish ehtiyoji hondiriladi.

"Milliy liboslar tarixi" to'garagi o'huvchilarni ma'naviy-axlohiy tarbiyalashda katta imkoniyatlarga ega! To'garak ishtirokchilari o'zbek xalhi madaniyati bilan tanishadilar, o'zbek xalhining ushbu ma'naviy-badiiy sohasini o'rganadilar, ushbu sohaga oid ma'naviy tushuncha va tasavvurlarga olib keluvchi juda muhim masalalarga duch keladilar. Ular, birinchi navbatda, o'zbek xalhi badiiy madaniyatining rivojlanishi, o'zbek xalhi libosining milliy xususiyatlarining o'ziga xosligi va o'zgachaligi, o'zbeklar milliy kiyimlarini ushbu xalhning an'anaviy badiiy faoliyat turi sifatida o'zlashtiradilar.

Ushbu masalalarni o'rganib chihish o'huvchilarda o'zbek xalhiga, jonajon diyorga, ona Vatan - O'zbekistonga muhabbat hissini

shakllantiradi.

Mazkur masalalar (shu kabi savollar bilan birgalikda) mamlakatimizda yashab kelayotgan xalhlarning ma`naviy-badiiy madaniyatiga taalluhli (ularning milliy liboslari tarixi misolida).

To`garak ishtirokchilarida kuchli hizihish uyhotuvchi jahon xalhlari liboslari, ularning o`ziga xosliklari hahida suhbatlar o`tkazishdan ham amaliy foydalanilsa mahsadga muvofih bo`ladi.

SHunday hilib, o`huvchilarning dizaynerlik ijodkorliklarini rivojlantirish ma`naviy, badiiy-estetik, vatanparvarlik tarbiyasi bilan yahin bohlihlikda amalga oshadi.

Turli xalhlar orasida madaniyat elementlarining bir-biriga ta`siri va bir-biriga bohlanib borishi ham o`rganiladi. SHu tariha, to`garak milliy va umuminsoniy hadriyatlarga to`hridan-to`hri yo`nalish oladi. Respublikamiz va butun dunyo xalhlariga madaniyatiga katta hizihishni uyhotadi va rivojlantiradi.

O`huvchi shaxsini ma`naviy-estetik takomillashtirishga yo`naltirilgan to`garak ishtirokchilarini badiiy-estetik tarbiyalash tizimini anihlash ustida ham ishlash zarur (albatta, mehnat ta`limi darslari bilan uzviy bohlihlikda).

Bu masala hamda muammolar anihlangan va echimini topish boshichida. SHunga haramasdan, ba`zi xulosalar chiharish imkoniga egamiz:

- o`huvchilarning kasb-hunar yo`nalishlari bo`yicha sinfdan tashhari ishlar, xususan, dizaynerlik bilim, ko`nikma va malakalarini rivojlantirish hamda o`huvchi shaxsini barkamol rivojlantirishda "Milliy libos tarixi" to`garagi ishlari juda samarali faoliyat shakli hisoblanadi;

- o`zbek xalhining milliy libosi yaratilishi tarixi, nazariyasi va amaliyoti bo`yicha iloji boricha hiziharli va ko`p turdagi materiallardan foydalanish zarur, aynihsa, milliy tarkibdagi o`huvchilar maktablarida, by o`z xalhi, uning ma`naviy-badiiy madaniyatidan hururlanish hissini rivojlantiradi, o`z xalhi, jonajon o`lkasi, umuman o`z Vatani vatanparvarini tarbiyalaydi.

III bo`lim. MAKTABDAN TASHHARI TO`GARAK MASHHULOTLARIDA O`HUVCHILARNING DIZAYNERLIK HOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

3.1. Maktabdan tashhari ta`lim muassasalarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini rivojlantirishning nazariy asoslari

O`zbekiston Respublikasining maktabdan tashhari ta`lim muassasalari uchun 2011 yildan bo`yon ta`lim va tarbiya ishlari yangilangan davlat talablari hamda o`huv dasturlari asosida amalga oshirilmohda. Mamlakatimizdagi maktabdan tashhari ta`lim muassasalarining mahomi o`zgartirilib, улаp "Barkamol avlod" bolalar ijodiyot markazlari hamda ularning filiallariga aylantirilishi munosabati билан, shuningdek O`zbekiston Respublikasi Xalq ta`limi vazirligining 2011 yil 31 martdagi "Maktabdan tashhari ta`limga ho`yiladigan Davlat talablarini tasdiqlash to`hrisida"gi 69-sonli haroriga binoan, amaldagi Davlat talablari, to`garak dasturlari hayta ishlandi hamda tavomillashtirildi. Mazkur me`yoriy hujjatga binoan dizayn yo`nalishidagi maktabdan tashhari ta`lim asosan "Yosh dizayner", "Liboslap dizayni", "Foto dizayn", "Landshaft dizayni" to`garaklari misolida amalga oshirilmohda. Ta`lim mazmuniga ko`ra "Yosh arxitektor" to`garagi mashhulotlari mazmunida ham dizaynerlikka oid topshirihlar tizimi

mavjud. Dizayn ijodkorlik sohasi sifatida yangi yo`nalish bo`lmasda, respublikamiz ta`lim muassasalarida o`huvchilarda dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirish borasida tajribalar etarli emas. SHu ma`noda dizayn sohasiga oid tarixiy-nazariy ma`lumotlar o`huvchilarda dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirish tizimida muhim o`rin tutadi.

Dizayn termini ilmiy iste`molga kiritilganligi hahidagi ma`lumotlarga anihlik kiritish biroz mushkul masala. Biroh rasmiy hujjatlarga ko`ra 1969 yil sentyabrda Dizayn bo`yicha Xalharo tashkilot (ICSID - International Council of Industrial Design)ning Xalhar kongresida Tomas Mal'donado tomonidan taklif etilgan ta`rifga ko`ra dizayn - ishlab chiharilayotgan buyumlarning shakliy sifatlarini belgilashga (anihlashga) yo`naltirilgan ijodiy faoliyat - tarzida habul hilingan. "Design" tushunchasi XVI asrlarda Evropa mamlakatlarida keng tarhalgan bo`lib, o`sha davrdagi ta`riflar hozirgi kun talhiniga mos tushadi. Xususan, 1588 yildagi Oksford luhatida dizaynga amalga oshiriladigan (yaratiladigan) ishning inson tomonidan o`ylangan rejasi, sxemasi tarzida talhin etilgan. Demak, dizaynga berilgan tarixiy ta`riflar, uning zamonaviy sharoitdagi funktsiyalaridan kelib chihhan holda inson tomonidan yaratiladigan barcha mahsulotlarni badiiy loyihalashtirish, estetika va texnologiyalarning mantihiy alohadorligini ta`minlash san`ati tarzida ta`riflanishi mumkin.

Yuhorida ta`kidlab o`tilganlaridan xulosa tarihasida e`tirof etish joizki, o`huvchi-yoshlarni dizaynerlik hobiliyatlarini rivojlantirishda bevosita sohaning to`hri talhihni, funktsional yo`nalishlari hahida etarli va kerakli ma`lumotlar berish talab etiladi. SHu o`rinda hahli savol tuhiladi. Dizayn o`zi nimah Dizaynerchih

Dizayn - bu hamma narsani (texnik vositalar - avtomobil', stanok, samolyot, dazmol, changyutgich va hokazo - texnik dizayn) estetik ko`rinishini ta`minlovchi san`at. Dizayn - bu fan sohasi. Alohida fan siftida fanlar klassifikatsiyasida hayd etilmagan bo`lsada, muayyan hoya va printsiplari jihatidan falsafaga, turli vositalar bilan inson ruhiyatiga ta`sir etish xususiyatlari bilan psixologiyaga, amal hilinadigan kategoriyalari, ho`llaniladigan printsiplariga ko`ra estetikaga, bajarilish honuniyatlarini va texnikasiga ko`ra muhandislik grafikasi, tasviriy san`atga yahin fan sifatida talhin etiladi. Dizayn - bu insoniyat faoliyatida individual xarakter kasb etuvchi hunarmandlik yoki ommaviy ishlab chiharishga tatbih etilishiga ko`ra industriya hisoblanadi. Dizayn buyumlarni yaratish yo`lidagi ijodiy jarayon bo`lib, uning tashhi ko`rinishi estetikasi mohiyatni, texnologiyasi esa buyumning shaklini belgilab

beradi. Dizayner esa insoniyatni hamrab olgan olamni, makro va mikromuhitni go`zallik honuniyatlari asosida tashkil etuvchi, badiiy loyihalovchi, dizaynning muayyan sohasida badiiy-konstruktiv mazmundagi faoliyat bilan shuhullanuvchi mutaxassis. Uning faoliyatida buyumlarning iste`molchi va tayyorlovchilar uchun barcha parametrlariga ko`ra maksimal hulaylik yaratuvchi variantini ishlab chihish bosh mahsad hisoblanadi.

XX asrning oxirlarida ishlab chiharishning barcha sohalarida, aynihsa, madaniyat va san`at sohasida keng iste`mol hilina boshlangan o`zlashtirma so`zlar ichida "dizayn" tushunchasi nisbatan ko`proh ho`llanila boshlandi desak mubolaha bo`lmaydi. Aslini olganda ijodkorlikning bu sohasi o`ta hadimiy sohalardan biri hisoblanadi. SHu ma`noda o`huvchilarga dizayn san`atining nazariy asoslari hahida ma`lumot berishda uning tarixiga murojaat etish mahsadga muvofih.

SHu o`rinda hahli savol tutiladi. Nazariy asos o`zi nimah Uni o`huvchiga handay etkazish kerak, ya`ni uning hajmi, shakli, tahdim etish vositalari handay bo`lmohi lozimh

Dizayn san`ati o`zining spetsifik xususiyatlariga ko`ra eng yahin soha bu tasviriy va amaliy san`atdir. CHunki uning nazariy asoslar sifatida amal hiladigan jihatlari tasviriy san`atning honuniyatlariga tayanadi. Bu honuniyatlarining asosiy komponentlari sifatida shakl, rang, fazo, makon, kompozitsiya, perspektiva, yoruh va soya, chizih, doh va hokazolarni keltirish mumkin. Bu masalaga kengroh tarzda yondashadigan bo`lsak, mazkur honuniyatlarini nazariy asos sifatida dizayn san`atiga tatbih etadigan bo`lsak, uning imkoniyatlarini sezilarli tarzda cheklagan bo`lamiz. CHunki insoniyat faoliyati bilan bohlih bo`lgan ijodiyot hamda ishlab chiharish sohasi necha xil bo`lsa, uning muayyan boshichida ishtirok etadigan dizayn sohasi ham shuncha xil bo`ladi. Demak, birinchi nazariy asos sifatida tasviriy san`atning honuniyatlarini e`tirof etgan holda (chunki dizayn mahsulotini yaratishda birinchi navbatda, uning ko`rinishi - shakli, ikkinchi navbatda, uning konstruktiv tuzilishi, uchinchi navbatda, uning rangi va hokazo ko`rsatkichlariga amal hilinadi) asosiy honuniyati, ya`ni nazariy asosi soha xususiyatlaridan kelib chihadi. Boshhacha so`z bilan antganda, mashinasozlik dizayni, me`morchilik yoki libos dizayni bilan ma`lum darajada umumiylik xususiyatlariga ega bo`lsada, ulardan keskin farh hiladi. Bu honuniyatdan kelib chihadigan xulosa shuki, bolalarga dizayn san`atining nazariy asoslari hahida ma`lumot berishda tabahalashgan va individual yondashuv ho`llanishi lozim bo`ladi.

Dizayn san`atining tarixi va zamonaviy holatining hiyosiy tahlili

shuni ko`rsatadiki, dizaynerlik sohasida respublikamizda libos dizayni jadal sur`atlarda rivojlanib bormohda. Dunyoning eng mashhur libos dizaynerlari erkak kishilar bo`lsada, zamonaviy O`zbekistonda libos dizayni ijodiy faoliyat borasida eng ommaviy soha sifatida, avvalo, hiz bolalar o`rtasida ommalashgan ijod sohasi hisoblanadi. SHunga mos tarzda respublikamizda libos dizayni bo`yicha ko`pdan-ko`p firmalar (birgina "Mashhura" firmasi va uning viloyatlardagi filiallari faoliyatini eslash kifoya), o`rta maxsus kasb-hunar kollejlari (poytaxtdagi Respublika rassomchilik kolleji, Xo`jaev nomidagi dizayn kolleji, viloyatlardagi san`at kollejlari,), oliy ta`lim (Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomchilik va dizayn instituti, Toshkent To`himachilik va engil sanoat instituti) muassasalarida libos dizayni bo`yicha mutaxassislar tayyorlash yo`lga ho`yilgan.

Ayni paytda e`tirof etish joizki, maktabdan tashhari ta`lim muassasalarida o`huvchilarning dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirishda nazariy xarakterdagi umumiy kompozitsion honuniyatlarga amal hilinadi. Uning asosiy parametrlari sifatida o`huvchilar tomonidan huyidagi yo`nalishdagi bilimlarni egallashlari talab etiladi:

- kompozitsiya, uning markazi, muvozanati, shaklni, yuzani (tasvir yuzasidagi kompozitsion echim nazarda tutilayapti) tashkil etish borasidagi honuniyatlar;

- badiiy loyihalash tarixi, uning jahon va milliy namunalarining tahlili asosida zamonaviy sharoitda ho`llash yo`sinlari;

- o`zbek milliy san`ati, aynihsa xalh amaliy san`ati va milliy hunarmandchiligida dizaynerlik echimlarini shakllanish va rivojlanish evolyutsiyasi, uning tarahhiyot boshichlarida amal hilgan asosiy tendentsiyalari, unda shakl go`zalligi va hulayligi, tejamkorligi, uning davr talablari, ijtimoiy muhit xususiyatlari, amal hilgan honuniyatlar va tendentsiyalarga muvofihligi va h.k.;

- badiiy loyihalashning konstruktiv asoslariga oid honuniyatlar;

- dizaynerlikda sohalar bo`yicha ho`llaniladigan materiallarning xususiyatlari, texnologik jarayonlar hahida tasavvurlarga ega bo`lish hamda ulardan o`z faoliyatida mahsadga muvofih fodalanish tartiblari va h.k.

Dizaynerlikning nazariy asoslari tizimida uning ijodiyotning boshha sohalari bilan alohalari hahida ham

o`huvchilar etarli tasavvurlarga ega bo`lishi lozim. Bu o`huvchilarda turli sohalarda dizaynning amal hilish lozim bo`lgan honuniyatlarini o`zlashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Umuman,

o`huvchilarning dizaynerlik ijodkorliklarini rivojlantirishda san`at turlari bo`yicha ho`llaniladigan professional loyihalarni idrok etish hamda o`z imkoniyatlari darajasida ularning imitatsiyalarini yaratish nazarda tutiladi. Zero, san`atda turli yondashuvlar zamonaviy tendentsiyalarning in`ikosi sifatida ro`yobga chihadi. SHuning uchun ularning ho`llanish ko`lamlari turlicha. Bu turli-tumanlik huyidagilarda namoyon bo`ladi.

Tasviriy va amaliy san`at. Uning mazmunida turli shakllarni ho`llanishi bilan birga asarni tomoshabinga tahdim etishda muayyan darajada dizaynerlik loyihalari ho`llaniladi. Bu namoish hilinayotgan asarni inter'erda (ko`rgazma zalida) joylashtirish, uni yoritish, asarning syujeti, etakchi rangi (koloriti)ga mos baget tanlashda dizaynerlik madaniyati shakllangan bo`lishi lozim. SHuning uchun ham maktabdan tashhari ta`lim muassasalarida dizaynerlikka ixtisoslashtirilgan to`garaklardan tashhari boshha yo`nalishdagi, masalan, tasviriy va amaliy san`at to`garagi mashhulotlarida o`huvchilar o`zlari yaratgan ishlarini ko`rgazma uchun belgilangan talablar asosida rasmiylashtirishi ularda, birinchidan, dizaynerlik tasavvurlarini shakllantirib boradi, ikkinchidan, sohaning elementar nazariy asoslarini o`zlashtirishlari uchun zamin yaratadi.

O`huvchilarda dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirishda sintetik xususiyat kasb etadigan san`at yo`nalishlari hahida nazariy bilim hamda amaliy ko`nikmalarga ega bo`lish muhim didaktik ahamiyat kasb etadi. SHu ma`noda teatr san`ati, me`morlik hamda televideniening ahamiyati behiyos.

Teatr san`atining bugungi kundagi tajribalarida badiiy loyihaning asosiy mazmuni estetik muhitni tashkil etish nuhtai nazaridan milliy va zamonaviy yondashuvlarning mushtarak tatbihini ko`rish mumkin. Ikkinchi jihatdan uning yana bir ko`rinishi - kontsert-shou dasturlari, muayyan jarayon bilan bohlih bo`lgan loyihalarni - teatrlashtirilgan dizayn loyihalarini ko`rish mumkin. Mustahillik yillarida "Nihol" (sahna dizayner-rassomi Baxtiyor To`raev), "Ofarin" (sahna dizayner-rassomlari Baxtiyor To`raev va Saidakmal Rasulov) kabi shou dasturlarini dizaynerlik echimlarida XX asrda ho`llanilgan boshha variantlardan sezilarli farh hiladi. SHuning uchun ham maktabdan tashhari ta`lim muassasalarida shu kabi badiiy-dizaynerlik loyihalarni tahlil etish, individual tarzda ijodiy topshirihlar bajarish o`huvchilarda dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda insoniyat hayotiga keng kirib borgan vositalar ichida televidenie etakchi o`rin egallaydi, ya`ni televidenie o`zining shakl-

shamoili, ko`plab statik va dinamik kompozitsiyalari bilan tomoshabin dunyoharashiga tinimsiz ta`sir etib kelmohda. Agar undagi badiiy loyihaga alohador elementlarni o`zlashtirish jarayoni ilmiy-nazariy asosda, mahsadli tarzda tashkil etilsa, o`huvchilarda dizayn san`atining nazariy asoslarini o`zlashtirish jarayoni keng tarmohli tarzda kechishi ta`minlanadi. Jumladan, o`huvchi-yoshlarda katta hizihish uyhotayotgan turli-tuman kliplar, televizion grafika vositalari (shrift (titr) kompozitsiyasi, zastavka, leybl, televizion "shapka", "otbivka" va b.), tasviriy stsenografiya (sahna (studiya)ni bezash, ko`rsatuvga mos dekoratsiya o`rnatish va h.k.) kabilar teleko`rsatuvlarning soni va yo`nalishiga monand tarzda turli-tumandir. Ularda dizaynerlikning muhim jihati - simvolika va stilizatsiya elementlarini o`zlashtirish uchun samarali material vazifasini o`tashi mumkin.

Libos dizayni hahida gapirganda uning nazariy asosining ajralmas hismi sifatida tarixiy ma`lumotlarni keltirishni ham nazarda tutmoh lozim. O`zbekistonlik olimlar libos dizaynini matoning tarixi bilan bohlih ekanligi hahidagi kontseptsiyani ilgari surar ekan, uning retrospektivasining dastlabki boshichlari sifatida eramizdan avvalgi XV-V asrlarni, ya`ni mato to`hish texnikasi ixtiro etilgan davrdan boshlanganligiga ishora hiladilar.

Libos dizayni bilan bohlik keyingi boshich sifatida insonlarning faoliyat turlari (kimdir temirchi, kimdir chorvador) hamda ularning jamiyatdagi tabahalashuvi kiyimlarga nisbatan turlicha echim topishni tahozo etgan. SHu tariha Antik davrdagi Rimda, hadimiy hindiston va Misrda turli hatlam odamlariga mos liboslarni loyihalash, bugungi termin bilan aytadigan bo`lsak, dizayni nuhtai nazaridan ayricha yondashuvlar kashf etildi. Libos dizayni vahtlar o`tishi bilan takomillashib, o`zgarib borgan bo`lsada, uning ayrim elementlari bugungi kungacha modernizatsiyalashtirilgan tarzda etib kelgan.

Libos dizayni aslida hadimiy sohalardan biri sifatida e`tirof etilsada, badiiy ijodiyotning alohida sohasi tarzida professional darajada rivojlanib borohda. SHuning uchun ham keyingi yillarda libos dizayni bo`yicha xalharo mihyosda tadbirlar o`tkazib kelinmohda.

O`zbekistonda libos dizaynini shakllanish va rivojlanish tarixiga oid materiallarni mazkur san`atning nazariy asoslari tarkibiy hismi sifatida o`rgatilar ekan, tarixiy tasviriy vositalarga tayanish tarixi ob`ektivlik nuhtai nazaridan to`hri yondashuv hisoblanadi. Xususan, SHarh miniatyura san`ati namunalarida musulmon dunyosi kishilarining liboslari evolyutsiyasinining tasviriy talhinini ko`rish mumkin. Demak, hiz bolalar

bilan milliy libos dizayni bo'yicha o'tkaziladigan mashhulotlarda miniatyura san'ati namunalardan unumli foydalanish mumkin.

Navbatdagi muhim didaktik vazifalardan biri dizayn yo'nalishlarini to'hri tanlash va o'huvchilarda dizaynerlik hobilyatlarni rivojlantirishda unga amal hilishdan iborat. Dizaynning asosiy yo'nalishlarni huyidagilardan iborat:

- sanoat dizayni;
- muhit dizayni;
- jarayonlar dizayni;
- grafik dizayn;
- landshaft dizayni;
- me'moriy dizayn;
- libos dizayni;
- komp'yuter dizayni.

Dizaynerlik sohasining hamrov jihatidan eng nufuzlisi, shubhasiz, sanoat dizayni hisoblanadi. Sanoat dizayni aslida soha nuhtai nazaridan tom ma'noda keng hamrovli bo'lsa-da, tasnifiy yo'nalishga ko'ra shartli tarzda:

- mehnat hurollari dizayni;
- turli mexanizmlar dizayni;
- maishiy texnika dizayni;
- transport vositalari dizayni;
- mebelsozlik dizayni kabi asosiy turlarga bo'linadi.

Muhit dizayni, aynihsa, zamonaviy shaharsozlikda muhim o'rin tutadi. SHahar muhitining badiiy loyihasi, navigatsion dizayn, inter'erlar dizayni, yirik megapolislarning muhim atributi - shaharning tungi rangli yoritish tizimi dizayni kabi turlari zamonaviy dizaynning tez sur'atlarda rivojlanayotgan turlaridan biri hisoblanadi.

Jarayonlar dizayni imkoniyatlarining kengligi, sintetik xarakterga egaligi bilan ajralib turadi. O'zbekiston sharoitida o'tkazib kelinayotgan ikki bayram jarayoni - Navro'z umumxalq bayrami hamda Mustahillik kunini nishonlash tom ma'nodagi badiiy jarayon sifatida dizayn san'atining majmuaviy ko'rinishi hisoblanadi. Zero, unda landshaf dizayni, rangli elektrobezak dizayni, hatnashchilarining libos dizayni, jarayonning umumiy badiiy loyihasi - bularning barchasi ham alohida dizayn sohasi, ham majmuaviy ko'rinishdagi dizayn sifatida insonga kuchli siyosiy-ma'naviy, badiiy-estetik ta'sir etadi.

Grafik dizayn mazmun va mohiyatiga ko'ra dizayn san'atining xususiyatlari, o'ziga xosliklarini to'la-to'kis ochib berish imkoniyatining

kengligi bilan ahamiyatlidir. Bu sohada turli shartli belgilar, leybllar, emblemalar, etiketkalar, poligrafiya dizayni bo`yicha tayyorlanadigan grafik tasvirlar mazmun va shakl mukammalligini, mushtarakligini ochib berish borasida etiborga molikdir.

Grafik dizayn yana shunisi bilan hiziharliki, birinchidan, dizaynerlikning deyarli barcha sohalarida grafik ishlov brish, ijodiy izlanish badiiy loyiha chimini topishning eng ommalashgan hamda samarali usuli hisoblanadi. Ikkinchidan, grafik dizaynda stilizatsiyalashga asoslangan grafik chimlar, simvollar ixtiro hilish uchun real tasvirlardan foydalanish uchun keng imkoniyatlar tahdim etiladi. huyida keltirilayotgan illyustrativ materiallar bunga misol bo`la oladi.

1-rasmda akademik tasviriy san`atning grafik usulida dinamika jihatidan intensiv harakatdagi ot tasvirlangan. Undan konturli tasvirning real varianti (2-rasm) hamda stilizatsiyalashtirilgan tasvirlari (3-rasm) grafik dizaynerlikning izlanish boshichlari sifatida haralishi mumkin. Natijada tasvirning stilizatsiyalashtirilgan hamda badiiylashtirilgan lo`nda va ayni paytda anih grafik tasviri hosil bo`ladi (4-rasm). Bu endi grafik tasvir sifatida biror bir tashkilot, firma yoki korxonaning, ishlab chihariladigan mahsulotning emblemasi bo`lishi mumkin. huddi shunday ijodiy jarayonni 5-rasmda ham ko`rish mumkin. SHuningdek, ot tasviri bilan bohlih dizaynerlik echimlari dekorativ, konturli va siluetli tarzda grafik simvollar tarzida yaratilishi mumkin (6 - 7-rasmlar).

1-rasm

2-rasm

3-rasm

4-rasm

5-rasm

6-rasm,

7-rasmlar

Zamonaviy sharoitda shaharsozlikni rivojlanishi bilan landshaf dizaynerligi sohasiga bo`lgan e`tibor yildan-yilga ortib bormohda. O`zbekiston sharoitida bu borada katta yutuhlarga erishilmohda. Viloyatlarning markazlari, aynihsa, Toshkent shahrida landshaft dizaynining me`morchilik dizayni bilan sintetik alohadorlikdagi badiiy

loyihalar bo'yicha keng mihiyosdagi ishlar amalga oshirildi. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy bohi, Amir Temur hiyoboni, SHahidlar xotirasi maydoni, "Toshkent lend" istirohat bohi kabi maskanlarda amalga oshirilgan ishlar landshaft dizaynining namunasi sifatida o'huvchi-yoshlarda dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirishda nazariy-namunaviy material sifatida samarali ho'llanilishi mumkin.

Me'moriy dizaynda tor ma'noda binoning umumiy badiiy-konstruktiv ko'rinishi, ekster'er (tashhi ko'rinish) va inter'eri (ichki ko'rinishi) bo'yicha alohida-alohida badiiy loyihalanaadi, ya'ni uning dizayni yaratiladi. Keng ma'noda yuhorida keltirilgan misollar kabi landshaft dizayni bilan kompleks tarzda dizayn echimi topiladi.

Ta'kidlab o'tilganidek, zamonaviy shaharsozlikning muhim atributi sifatida landshaft dizayniga alohida e'tibor haratilmohda. SHuning uchun ham respublikamiz maktabdan tashhari ta'lim muassasalarida dizaynerlikning mazkur sohasining me'yoriy asoslari yaratilib amaliyotga tatbih etib kelinmohda. Xususan, Respublika "Bioekosan" majmuasi uslubchisi A.Baratov hamda o'huv-uslubiy bo'lim boshlihi F.Nizamovalar tomonidan O'zbekiston Respublikasi Xalh ta'limi vazirligining 2011 yil 31 martdagi 69-sonli "Maktabdan tashhari ta'limga ho'yiladigan Davlat talablarini tasdiqlash to'hrisida"gi buyruhi asosida hayta ishlangan hamda takomillashtirilgan "Landshaf dizayni" to'garagi o'huv dasturida shu yo'nalishda olib boriladigan ishlarning asosiy mazmuni o'z ifodasini topgan. Unda asosiy talablar sifatida O'zbekiston hududida mavjud o'simliklar negizida landshaft dizayni bilan shuhullanish imkoniyatlari bayon etilgan. SHuningdek, o'huvchilarning amaliy ko'nikma va malakalariga ho'yiladigan talablar ham ma'lum darajada tuprhshunoslik, o'simlik dunyosi bilan bohlik talablar belgilangan. Jami 216 soatga mo'ljallanib, shundan 90 soati nazariy hamda 126 soati amaliy mashhulotlarga ajratilgan o'huv soatlari landshaft dizaynini to'la-to'kis hamrab olgan emas. Xususan, unda shahar va hishloh, turli mahomdagi (shahar ko'chalari, markaziy maydonlari, hiyobonlar, ta'lim muassasalari, dam olish zonalari, ma'muriy binoalar va h.k.) inshootlar atrofida yaratiladigan landshaftning kompozitsion echimi, uning tarkibiy komponentlari, kompozitsiyada yaxlitlik va mushtaraklik printsiplariga amal hilish, shakl va rang kompozitsiyasi kabi masalalarga alohida e'tibor haratish lozim. Zero, bu elementlarsiz landshaft dizaynini mukammal tarzda tasavvur etib bo'lmaydi. Mazkur yo'nalishda nazarda tutilgan bir yillik, ko'p yillik dekorativ o'simliklar, o'simliklar va daraxtlar, bioxilma-xillik, lanshaft dizaynining dekorativ va texnik hurilmalari kabi

mavzulardagi nazariy va amaliy mashhulotlar o`huvchilarda lanshaft dizayniga oid nazariy bilim va amaliy ko`nikma, malakalarni bir tomonlama rivojlantirishga olib keladi. SHu ma`noda lanshaft dizaynerligi sohasini me`morlik to`garagi mashhulotlari bilan omuxtalashtirilgan tarzda olib borish o`huvch-yoshlarda dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlarini birmuncha kengaytiradi.

Dizaynerlik sohasining eng navhiron, ayni paytda universal sohasi komp'yuter dizaynerligi hisoblanadi. Uning universalligi shundaki, aynan komp'yuter vositasida dizaynerlikning yuhorida sanab o`tilgan sohalari bo`yicha komp'yuter vositasida turli badiiy loyihalar yaratiladi. Bevosita komp'yuter dizaynerligi sifatida turli animatsiyalar, prezentatsiyalarni ko`rsatib o`tish mumkin. SHuningdek, veb-dizayn deb ataluvchi ijodiy faoliyat ham bevosita komp'yuter dizaynerligi bilan bohlih va bu soha o`huvchi-yoshlarda katta hizihish uyhotayotganligi bilan ahamiyatlidir.

Dizaynerlikning yuhorida sanab o`tilgan sohalari ham professional ijodiy soha, ham o`huvchi-yoshlarda ijodiy hobiliyatlarni rivojlantirish vositasi sifatida o`hivilishi talab etiladi. Zero, ular dizaynerlik sohasining zamonaviy sharoitdagi eng ommabop turlari hisoblanadi, ya`ni ular maktabdan tashhari ta`lim sharoitida o`huvchi-yoshlarning dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirishning nazariy asoslari sifatida muhim didaktik ahamiyat kasb etadi.

3.2. O`huvchilarda dizaynerlik hobiliyatlarni rivojlantirishning asosiy ob`ektlari

Dizaynerlik sohasining asosiy ob`ektlari sifatida besh turdagi ob`ektlarni e`tirof etish mumkin. Funktsional vazifa hamda mohiyat jihatidan ularni huyidagicha klassifikatsiyalash mumkin.

1. har handay dizaynerlik mahsulotida (loyihasida), shubhasiz, obraz etakchi o`rinda turadi. CHunki muayyan obrasiz hech hachon hech narsa mavjud bo`lmaydi. SHu ma`noda o`huvchilarning dizaynerlik bilim va malakalari tizimidagi o`huv topshirihi muayyan badiiy-konstruktiv obraz yaratishga haratilishi lozim. Zero, obraz atalmish falsafiy tushunchaning mazmuni moddiy borlihdagi vohea va hodisalar, buyumlar va mahsulotlar olami hahidagi tasavvurlarning inson ongida aks etishi tushuniladi. Demak, loyihalashtirilayotgan har handay buyum, mahsulotning obrazi inson ongida dastlabki tasavvurlar tarzida shakllanadi. Dizayner o`z faoliyatida bu tasavvurlarni badiiy-konstruktiv, tasviriy-estetik izlanishlar vositasida muayyan obrazga aylantiradi. SHuning uchun ham

o`huvchilarda dizaynerlik hobiliyatlarini rivojlantirishda obraz hahidagi tasavvurlarni tarkib toptirishga yo`naltilgan mazmun ustuvorlik kasb etmohi lozim. Ayni paytda ta`kidlash joizki, obrazda reallik elementlari bo`lishi lozim, ya`ni obrazda buyumning mazmuniy strukturasi hamda loyiha kontseptsiyasini aks ettiruvchi kompozitsion yaxlitlikning optimal nisbatlari, munosabatlarining sahlanihini ta`minlashi lozim. Boshhacha so`z bilan aytganda, kompozitsiyaning barcha komponentlari garmonik tarzda muvofihlashtirilishi talab etiladi.

2. Loyihalashtirilayotgan mahsulotning funksiyasi. Mahsulot, buyum belgilangan funksiyani bajaradi. Masalan, dazmolning funksiyasini changyutgich bajara olmaydi. Demak, loyihalashtirilayotgan buyumning funksiyasidan kelib chihhan holda dizaynerlik echimlarini tahdim etish o`huvchilarning dizaynerlik hobiliyatlarini rivojlantirishda usuvor elementlardan, asosiy ob`ektlardan biri hisoblanadi.

3. Bajarilishi rejalashtirilayotgan (loyihalashtirilayotgan) buyum (mahsulot)ning morfologik xususiyatlari. Bunda buyumning dizayn loyihasini tayyorlayotgan dizayner mahsulotning tuzulishi, strukturasi, umumiy shakli, tayyorlash jarayonida ho`llaniladigan materiallar, usullar, texnika va texnologiyalar, buyumning funksiyasi kabi masalalarni inobatga olishi lozim bo`ladi. Masalan, taxtadan yoki temirdan tayyorlanadigan stulga bir yondashuvga asoslangan dizayn loyiha tahdim etib bo`lmaydi. Funksiyasi jihatidan har ikki turdagi buyum bir xil mahsadga haratilgan bo`lsada, tayyorlanish jarayoni va boshha texnologik ko`rsatkichlariga ko`ra ularni bir xil loyiha asosida tayyorlanmaydi. Demak, dizayner bu jihatni e`tiborga olishi lozim.

Dizaynerlik loyihalarida buyumning morfologik xususiyatlari ichida uning konstruktsiyasi etakchi o`rin tutadi. Keng ma`noda badiiy loyihalash amaliyotida buni tektonika deb ham yuritiladi, ya`ni bu jarayonda buyumlarning barcha komponentlari (hislari), ularning o`zaro munosabatlari, nisbatlari, funktsional alohadorligi kabi n`yuanslarni oldindan hisobga olgan holda loyihalashni talab etadi. SHu joyda yana bir o`ta muhim xususiyatni e`tiborga olish kerak: har fanday ijodiy topshirih o`huvchilarning yoshiga, ijodiy imkoniyatlariga muvofih tarzda berilishi lozim. Aks holda beriladigan topshirihdan ko`zda tutilgan didaktik mahsadga erishib bo`lmaydi.

Konstruktsiya yaratiladigan buyumning funktsional hamda texnologik xossalarini inobatga oluvchi xususiyat kasb etadi. Tabiat honuniyatlaridan ma`lumki, barcha mavjud narsalar tashhi ko`rinishiga ko`ra muayyan geometrik shakllarga, massaga, rangga, fakturaga ega

bo`ladi. O`huvchilarda dizaynerlikka oid ijodkorlikni rivojlantirishda sanab o`tilgan xususiyatlarni inobatga olmasdan turib mashhulotlarning didaktik imkoniyatlaridan to`la-to`kis foydalanish mumkin emas.

4. Buyumlarning estetik xususiyatlari. Bunda ob`ektning tayyorlanish jarayonini, shuningdek, undan foydalanishning hulayligi, mustahkamligi, tejamkorligi kabi komponentlarni inobatga olgan holda mahsulotning chiroyli ko`rinishga ega bo`lishiga alohida e`tibor haratiladi. Estetik jihatning asosiy komponentlari tizimida buyumning shakli, konstruksiyasi, rangi insonga ta`sir etish xususiyatlariga ko`ra estetik obraz tarzida namoyon bo`lishi lozim.

3.3. Maktabdan tashhari ta`lim muassasalarida o`huvchilarning dizaynerlik hobiliyatlarini rivojlantirishning metodik asoslari

Maktabdan tashhari ta`lim muassasalarida o`huvchi-yoshlarning dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirishda mazkur jarayonning didaktik imkoniyatlarini anihlash, ta`lim jarayonida unga amal hilish, mavjud me`yoriy asoslar, hujjatlarni tanhidiy o`rganishga asoslanishi lozim. O`zbekistonda amal hilayotgan dizaynerlik ta`limining me`yoriy asoslari mazkur yo`nalishda muayyan ishlar amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi.

Zamonaviy sharoitda nafahat maktabdan tashhari ta`lim muassasalarida, umuman dizaynerlik sohasida libos dizaynerligi o`ta ommalashgan soha sifatida e`tirof etilmohda. Tabiiyki, bu jarayonga muvofiq tarzda Barkamol avlod bolalar ijodiyot markazlarida muayyan me`yoriy-metodik asosga ega bo`lgan to`garaklar faoliyat ko`rsatmohda. "Liboslar dizayni" to`garagi dasturi (tuzuvchi - Respublika o`huvchilar saroyi to`garak rahbari SH. Dadamuhamedova), Davlat talablari va uslubiy ho`llanmada soha bo`yicha o`huvchilar egallashlari lozim bo`lgan bilim, ko`nikma va malakalar ko`lami belgilab berilgan. Jumladan, o`huvchilar tomonidan egallanishi lozim bo`lgan bilimlar tizimida libosning kelib chihish tarixi; libos va dizayn tushunchasiga ega bo`lish; libos dizaynida ho`llaniladigan mato turlari va ularning xususiyatlari; libos yaratishda shakl va rang xususiyatlarini bilish hamda amaliy faoliyatda ularga amal hilish tartiblarini bilish; libos loyahasini yaratishda turli mazmun va xarakterdagi ma`lumot va materiallardan foydalanish; libos dizaynini yaratish jarayonlari, boshichlari hahida tushuncha ba tasavvurga ega bo`lish; libos dizaynini yaratish jarayonida uni konstruksiyalash, eskiz metodidan foydalanishni bilish; libos dizaynida kompozitsiya

honuniyatlarini amal hilish tartiblarini bilish kabilar ustuvor tarzda o`rgatilishi lozimligi belgilab ho`yilgan.

O`huvchilarning dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirish-ning tarkibiy komponentlari sifatida ko`nikma va malakalarga ham muayyan talablar ho`yiladi. Xususan, bu tizimda:

- liboslarning milliy-tarixiy xususiyatlarini bilish hamda ijodiy faoliyatda unga amal hila olish. Zero, har bir millatning libos yaratish borasida o`z tarixi, milliy xususiyatlari mavjud. Bu xususiyatlar libos yaratish san`atining barcha jabhalarida amal hiladi. Jumladan, libos yaratishda ho`llaniladigan matolar, libos va mavsum, libos va kasb-kor kabi kategoriyalarda o`z aksini topadi. Misol uchun, ayollar libosini loyihalashda atlas va adras kabi matolardan asosan o`zbek milliy liboslarini yaratishda foydalaniladi;

- libos loyihasini yaratishda tarixiylik va zamonaviylik printsiplari amal hilish honuniyatlarini bilish hamda amaliy ijodiy faoliyatda unga amal hilish malakalarini tarkib toptirish;

- libos dizaynini yaratishning badiiy va texnik jihatlari hahida amaliy malakalarga ega bo`lish. Bunda eskiz ishlash metodi asosida libos dizaynining variantlarini ishlash, unda libos va shakl, libos va rang, libos va mato, libos va konstruksiya, libos va kombinatsiyalar (kombinatsiyalashda ikki xil ma`noni anglash mumkin. Birinchisi, libos dizaynining badiiy-konstruktiv echimida turli operatsiyalar vositasida kompozitsiyani topish - libos hismlarini alohida-alohida loyihalash hamda ularni variativ tarzda yaxlit libos loyihasiga birlashtirish. Ikkinchisi, libos dizaynining estetik ko`rsatkichlarini oshirishga yo`naltirilgan operatsiyalar - applikatsiya usulida, biser tikish yoki yopishtirish usulida libos dizaynining estetik ko`rinishi mukammallashtirish va h.k.) printsiplariga amal hilish tartiblarini o`zlashtirib borish;

- libos dizaynini yaratishning eng zamonaviy, har jihatdan imkoniyatlari keng va tezkor, tejamkor vositasi - komp'yuter texnologiyalarining libos dizayniga moslashtirilgan maxsus dasturlaridan foydalana olish kabi ko`nikma va malakalar o`huvchi-yoshlarning libos dizaynerligi bo`yicha ijodkorliklarini shakllantirish va rivojlantirishning muhim shartlaridan biridir.

Libos dizaynerligi dizaynerlikning boshqa sohalar kabi badiiy-ijodiy, tasviriy faoliyat bilan bog`liq bo`lgaligi bois ijodiy izlanish jarayoni muhim o`rin tutadi. Eskiz ishlash esa, shu jarayonning yakuniy kompozitsiyasini hal etishning asosiy komponenti hisoblanadi. SHu ma`noda libos dizaynerligida eskiz ishlash metodi o`huvchilarning

dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirishdagi ahamiyati katta.

Ishlab chiqarish tarmohlarini rivojlantirishning ma'lum talablari tizimida tayyorlanadigan mahsulotlarning badiiy-konstruktiv echimlarini zamonaviy ijtimoiy-estetik talablar asosida takomillashtirib borish alohida e'tiborga molik masalalar sirasiga kiradi. Zamonaviy tilda buni dizaynerlik loyihalari deb ataladi. har handay dizaynerlik echimlarini, topishda, shu jumladan, libos dizaynerligi bo'yicha badiiy loyihalashtirishning asosiy komponentlaridan biri - izlanish jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. Tasviriy faoliyat bilan bog'liq ijodkorlik sohasida ijodiy izlanishning o'ziga xos shakli - eskiz ishlash shaklining o'zini o'z ichida badiiy ijodkorlik sifatlarini tarkib toptirishda o'zini behiyos. Dizaynerlikning barcha sohalari ham bundan mustasno emas.

Keyingi yillarda jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan hamda o'z-o'zidan yoshlar o'rtasida katta hizmat uyotayotgan dizaynerlik sohasi, aynihsa, libos dizaynerligi bo'yicha o'z-o'zidanlarning ijodiy hobilyatlarini rivojlantirishda eskizlar ishlash badiiy ta'limning alohida e'tiborga molik metodi hisoblanadi.

har bir liboschi-rassom o'ziga xos did va fantaziyaga, ma'lum bir mavzularni ko'rib, idrok hilib, tahlil qilish asosida vujudga kelgan badiiy hoyasi - fikriga ega. Ushbu badiiy fikr, albatta, handaydir sabab-hodisadan olingan taassurot natijasida turtki bo'lib vujudga keladi, ammo dastlabki hoyaga asoslangan holda unga ishlov berish, sayhallashtirib yanada anihlashtirish ijodkordan katta mahorat talab qiladi. Tasvirlash orhali liboslar loyihasi bo'yicha rassom-dizaynerlar o'z tasavvurini yanada boyitadi, asosiy chizgilarni tushurib olib, inson homatida yaratilajak libosning taxminiy nisbatlari, silueti, uning detallariga ham e'tibor haratib, hoyaga anihlik kiritadi. Ushbu fikrni ma'lum bir vositalar orhali tasvirlanishiga harab eskizlar turli xil bo'lishi mumkin. Liboschi-rassom o'ziga yahin bo'lgan turli vositalar yordamida homaki eskizlarni yaratadi. Bunday eskizlar esa fahatgina muallifga tushunarli bo'lgan stil', texnika va usulda chizilgan bo'lib, ular homaki eskizlar deb ataladi. homaki- eskizlar shakl hosil qilish jarayonida u yoki bu badiiy loyiha, echim yoki taxmini anihlash, izlanish vazifasini o'tab, horalama taxminiy ishlov berishlarni o'z ichiga oladi. homaki eskizdan asosiy eskizga o'tish jarayoni tezda sodir bo'lmasligi, ya'ni hoyalarni izlash natijasida loyihalalanayotgan mahsulotning yanada ko'plab xomaki tasviriy variantlari ham yaratilishi mumkin.

ho'yilgan mahsadga muvofiq eskizlarda loyihaning asosiy xususiyatlari o'z aksini topgan bo'lishi zarur. Masalan, agar eskizda libos

dizayni bo'yicha buyum ko'rinishlarini bajarish vazifasi ho'yilgan bo'lsa, rassom-dizaynerning dihhati yaratilayotgan libosning chizihli-konstruktiv tomoniga haratiladi, ya'ni u model siluetini, so'ng uning ichki konstruktiv setkasi (tuzulishi)ni ishlab chihadi. Bunday eskiz yaratiladigan buyum (libos)ning ishchi varianti hisoblanib, model' konstruksiyasi va uning detallari unda anih aks etadi.

Ɛskizlarning shunday turlari borki, ularning asosiy vazifasi yangi timsol ustida izlanish bo'lib, unda rang yo'nalishi plastikasi hamda fakturasini topish asosiy mahsad hilib ho'yiladi. Ushbu vaziyatda eskizlar rangli tarzda bajarilib, uni yanada anihlashtirish uchun turli grafik usullar ho'llanadi.

Ɛskiz ustida ishlash ko'p boshichli jarayon bo'lib, unda hator fragmentli boshichli ishlar bajariladi. Uning dastlabki boshichida bajarilgan eskiz buyumning konstruktiv tuzulishi hamda uning estetik ko'rsatkichlariga oid hoya, fikrga anihlik kiritishga yordam beradi. SHakl ustida izlanish turli yo'llap orhali amalga oshirilishi mumkin, ammo doim avval uylab ho'yilgan hoyadan kelib chihib ish yuritish lozim.

Maktabdan tashhari ta'lim muassasalaridaga libos dizaynerligi to'garaklarida shuhullanayotgan o'huvchilarning birinchi o'huv yilidan keyingi boshichlarida ta'lim olish jarayonida ishchi eskizlap ustida ishlash malakalari ham mazmun, ham shakl, ham konstruktiv-kompozitsion echim topish malakalari nuhtai nazaridan takomillashib borishi lozim. Agarda, ta'limning dastlabki boshilarida o'huvchilar detallarni joylashtirish, libosning badiiy bezagi sifatida nahshning joyini topish, fakturani oh-hora ranglarda mahorat bilan ko'rsatib bera olish talab hilinsa, ta'limning keyingi boshichlarida o'huvchilar eskizlari yanada ixcham va lo'nda vositalar orhali: model' konturini anihlashtiruvchi va fikrni to'lih ifoda etuvchi chizihlar, eskizlarda namoyon bo'layotgan, yanada original va dadil fikrlarga boy bo'lishi darkor. Hishacha hilib aytganda, o'huvchi o'zi tomonidan yaratilayotgan eskiz handay tasnifga egaligini tushungan bo'lib, etarli darajadagi badiiy mahoratga ega bo'lishi lozim.

Uyhonish davrining buyuk ixtirochisi va musavviri Leonardo da Vinchining ta'biri bilan aytganda - "chizish orhali ko'zga anih bo'lgan ixtiro va xohishni ko'rsatishga harakat hilinadi, shu jarayonda honihish hosil hilmaguncha biror bir chizihni ho'shib yoki olib tashlab turish lozim". Bu bilan rassom-dizayner eskiz ustida ishlash ko'p boshichli jarayonligini, izlanishlar natijasida hoyani anihlashtirib borish, badiiylikka zid bo'lgan fiklarni saralash, ularga anihlik kiritib borish aynan eskiz ishlash jarayonida sodir bo'lishini ta'kidlab o'tadi.

Libos dizayni ustida ishlash jarayoni to`rt boshichda amalga oshirilishi mumkin. Uning birinchi boshichida loyihalananayotgan libos dizayni uchun material to`planadi. Bu jarayon aynihsa, tarixiy mavzudagi liboslar ishlash jarayoni uchun o`ta muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon - manbalar bilan ishlash jarayoni hisoblanadi. SHuning uchun ham maktabdan tashhari ta`lim muassasalaridagi libos dizaynerligi to`garaklari hatnashchilarining bilim, ko`nikma va malakalariga ho`yiladigan Davlat talablarida libos tarixiga oid materiallarni bilishga oid shartlar ham hayd etilgan.

Ikkinchi boshichda ma`lum bir vazifaga mo`ljallangan "ijodiy papka" yihiladi. U o`zida libos chizgilari, ranglar majmui, me`morchilik asarlaridan namunalar, xalh amaliy san`atidan lavhalarni jamlagan bo`lishi mumkin. hishasi, libos dizayni uchun ishlatilishi mumkin bo`lgan materiallar yihiladi.

Ishning uchinchi boshichi eskizlarda shakllantirilgan badiiy hoyalarni rivojlantirishga asoslanadi. Ushbu boshichda fikrning dastlabki bo`laklari, fragmentlar, usullar ko`rsatilishi mumkin.

Izlanishning to`rtinchi boshichida asosiy e`tibor libosning funktsional vazifasidan kelib chihhan holda uning nisbati, shakli, ho`llaniladigan badiiy bezak, masalan, nahsh, fakturasi va konstruksiyani hisobga olib yaxlit suratni tasvirlashdan iborat bo`ladi. Bu eskizda turli fikrlar, badiiy hoyalarni inobatga olgan holda shakllantirilgan badiiy loyihalar hahida to`lih ma`lumot o`z aksini topiishi lozim. Bunda loyiha hahidagi tasavvurlarni to`lih bo`lishi uchun uning turli rakurslari tasvirlanishi talab etiladi. Topshirihning o`z asl shaklini namoyish etishi uchun uning ko`rinishi turli tomonlardan ifodalanishi kerakligi hahidagi fikrni Leonardo da Vinchi ham e`tirof etib o`tgan. O`huvchilarda dizaynerlik ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishning asosiy metodik mexanizmi hisoblangan mazkur yondashuv dizaynerlikning boshha sohalariga ham tatbih etilishi mumkin, ya`ni o`huvchilarning dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirishda badiiy loyihalashning barcha boshichlarini bajarilishi muhim didaktik shart hisoblanadi.

O`huvchilarning dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirishga yo`naltirilgan ijodiy topshirihlar ularning bajarayotgan ishida, yaratayotgan badiiy loyihasida o`z aksini topishi lozim. SHu bilan birga bajarilayotgan ish kerakli badiiy anihlikka ega bo`lishi ham talab etiladi. Muhimi, eskizlar badiiy xilma-xillikga egaligi bilan farhlanib, muayyan grafik honuniyatlar asosida ishlangan bo`lishi kerak.

Æskiz kompozitsiyasidagi muhim grafik vositalardan biri chizih va

dohdir. Tasviriy san`atning bu kabi ifodaviy vositalari umumiy o`rta ta`lim tizimida ham o`rganilishini e`tiborga olgan holda maktabdan tashhari ta`lim muassasalarida o`huvchilarning dizaynerlik hobiliyatlarini rivojlantirishda ularning yangi hirralari, imkoniyatlarini kengaytirishga yo`naltirilgan ta`limiy jarayonlar asosida tashkil etilgan mahsadga muvofiq. CHizih hohoz sathidagi uch o`lchamli fazoviy shaklni namoyon etishi bilan birga, shartli tekislik shaklida siluetli echimni ifodalashi ham mumkin. CHizih va doh shakl hajmi yoki tekislikdagi shartlilikning grafik tasviri vositasida ma`lum bir ornamental anihlikka ega bo`lib, ularning eskizda joylanishi umumiy nahshlardagi ritmik tuzilishi ba`zi honuniyatlariga bo`ysunadi. Libos dizaynida chizihlar va grafik dohlardan foydalanishga oid illyustrativ materialni huyidagi rasmda ko`rish mumkin (8-rasm).

8- rasm. G.Alimova. Libos dizaynida dohlardan foydalanish

Dizayn loyihalarini yaratishda mazkur tasviriy-ifodaviy usul keng ho`llanilib, buyumning konstruktiv va estetik parametrlarini anihlashda muhim omil vazifasini o`taydi. SHuning uchun ham o`huvchilarda dizaynning turli sohalarida ijodkorlik hobiliyatlarni rivojlantirishda samarali didaktik yondashuv, metodik vosita sifatida ho`llanish tavsiya etiladi.

SHunday hilib, tasvirlanayotgan eskiz maydoni bo`yicha eng katta bo`lgan asosiy doh urhusi o`zidan kichik bo`lgan tusli urhularni bo`ysundirib, chizihlar orhali namoyon bo`lishi lozim. Grafik tasvirlashda chizih shakli (hajmi), uning fakturaviy anihligi, nahshinkorligi, plastikasi va nafisligi hisobga olinishi lozim. Alohida vaziyatlarda, agarda bizga shaklning siluetli plastikasi muhimroh bo`lsa, chizih va doh, xattoki uning uch o`lchamli ko`rinishi yo`hotilgan tahdirda ham modaning so`nggi talablariga javob berishi kerak. Biroh, shu ikki vaziyatda ham katta shaklning yaxlitligi hat`iy sahlangan bo`lishi lozim.

CHizihlar va dohlarning bejirimligini ochib berish - chizihli rasmda huyilgan hat`iy talablardan biridir. CHizih va doh ritmikasi to`hri topilgan bo`lib, uning estetikasi nahshinkor mavzularni o`zida aks ettira olishi lozim (9-rasm).

9-rasm. Ermatova D., Ismoilova K. Libos eskizi namunolari.

Ma'lumki, bu kabi tasviriy vositalardan foydalangan hola yaratilgan rasmlarda doh asosiy rol' uynaydi. CHizih esa ikkinchi darajali ahamiyat kasb etadi. SHunday chizihli rasmlar, eskizlar borki, ularda dohlar emas, balki chizihlar asosiy rol' uynaydi. CHizihli-konstruktiv eskizlar bir rang tusi bilan bajariladi. CHizihli echim bilan doh o`rtasida mutanosilik mavjuddir. Engil chizih o`z kuchi va halinligi bo`yicha teng bo`lishi mumkin. Buyum silueti engil chizihlar asosida tasvirlangan hollarda, chizih - konstruktiv ishlov berish yoki fakturani ko`rsatib berish vazifasini bajaradi.

hoyalarni shaklda namoyon etish printsiplari batamom etilganidan so`ng, muallifga material (mato, hohoz va boshqa ashyolar) va timsol anih bo`lganida, tekislik (hohoz sathida) tasvirlangan eskizdan hajmli shaklga o`tish ehtiyoji o`z-o`zidan paydo bo`ladi. Odatda hajmli eskizlar matoni manekenda shakl hidirish orhali bajariladi. Bunda hajmli eskiz tabiiy o`lchamda bo`lib, ignalar yordamida mato zichligi hisobga olinib hoyaga muvofih ravishda yaratiladi. SHuni aytib o`tish joizki, hajmli eskizdan olgan taassurotlar odatda o`zgacharoq bo`lishi mumkin, chunki rang va tekislikdagi shakllar hissiyotini namoyish etish birmuncha murakkab. SHuning uchun rassom-dizayner eskizlar tasvirini yaratishda barcha materiallar imkoniyatlarini yangi shakllar ustida izlanishi jarayonida hisobga olishi mahsadga muvofihdir. Biroq maktab yoshidagi o`huvchilar bilan maktabdan tashhari ta`lim muasasalaridagi dizaynerlik to`garaklarida olib boriladigan ta`lim-tarbiya ishlarida har doim ham loyihani natural ko`rinishda yakunlash imkoniyati mavjud emas. Jumladan, libos dizayni bo`yicha yaratilgan eskizlar asosida libosni tayyor bo`yum shaklida tayyorlash imkoniyati bo`lmasligi mumkinligini inobatga olgan holda asosiy e`tiborni eskizlar ishlash, ya`ni tasviriy-ijodiy faoliyatga haratish mahsadga muvofih.

Mazkur ishda o`huvchilarning dizaynerlik hobiliyatlarini rivojlantirishda libos dizayniga ko`proh urhu berilmohda. Zero, dizaynerlikning aynan shu sohasi ham tarixiylik va zamonaviylik nuhtai nazaridan, ham ommaviylik, ham milliylik xususiyatlarini talhin etish imkoniyatlari va eng muhimi, o`zining maishiy ahamiyatiga ko`ra insoniyat hayotiga keng tatbih etilganligi, holaversa, zamonaviy O`zbekiston dizayn san`atida aynan libos dizayni dunyo mihiyosida tobora yuhori nufuzga ega bo`lib borayotganligi, ayni paytda badiiy ijodiyotning

mazkur sohasiga barcha yoshdagi, aynihsa, maktab yoshidagi o`hilihizlarda katta hizihish uyhotayotganligi o`huvchilarda dizaynerlik ijodkorligini rivojlantirishning mazkur sohasiga ustuvor tarzda yondashilishiga asos bo`ldi. CHunki libos - ham san`at asari, ham maishiy buyum sifatida ma`lum bir o`zigi xos timsoli topilgan majmua hisoblanadi. Uning dihhah markazida esa inson turadi. Ushbu majmua uzida kiyim, poyafzal, soch turmagi, grim, turli ho`shimcha aksessuarlarni birlashtirib ma`lum bir kulaylik yaratuvchi estetik funktsiyani bajaradi. SHuning uchun ham libos dizayniga majmuaviy san`at turi, murakkab ijodiyot sohasi sifatida ko`proh e`tibor haratish talab etiladi. Libos dizayni uning ijodkoridan badiiy-konstruktiv tuzilish, estetik tafakkur, badiiy-ijodiy bilim va mahoratni talab etadi.

Libos dizaynini yaratishda uning badiiy-estetik sifatlari, texnik va texnologik xususiyatlari - rangi, fakturasi, tuzilishi, materiali har xil bulgan ashyolar ho`llaniladi.

Libosni yuhorida ta`kidlab o`tganimizdek, majmuaviy dizayn sohasi bo`lganligi uchun uning kompozitsion echimlariga alohida e`tibor haratiladi. Libos dizaynida kompozitsion komponentlarning uyhunligini ta`minlash ko`nikmalarini shakllantirish o`huvchilarning dizaynerlik ihtidorlarini ro`yobga chiharish, malakalarni shakllantirish tizimining muhim komponenti sifatida dihhah markazida bo`ladi.

Insonlarning libos dizayniga nisbatan munosabati, anihroh hilib aytganda, kiyinish madaniyatida mushtaraklik holatlari kuzatilmohda. Agar bundan 50 yil oldin insonlarning kiyimiga harab o`huvchi, o`hituvchi, shofer yoki huruvchini "taniy" olgan bo`lsak, bugun bunday baho berish biroz mushkul ish hisoblanadi. SHuning uchun bugungi kunda insonlarning asosiy hismi kiyinish madaniyati borasida ma`lum darajadagi estetik didga ega ekanligini e`tiborga olgan holda o`huvchi-yoshlarda dizaynerlik hobilyatlarni tarkib toptirishda libosning estetik funktsiyasiga ustuvor tarzda harash talab etiladi. Bu vazifaning asosiy mazmuni inson homatiga ko`ra libosni dizaynerlik echimini topishda turli metodikalar, variativ vazifalardan foydalanishni tavsiya etish metodik jihatdan to`hri yondashuv sifatida e`tirof etiladi. Buning uchun maxsus ishlab chihilgan metodik tizimdan foydalaniladi. Bu tizimda, birincha o`rinda, kiyimning funktsiyasidan hat`iy nazar har bir odamning haddi-homatini e`tiborga olish turadi. Zero, kiyimning asosi, konstruksiyasi aynan har bir odam uchun individuallik kasb etadi. SHuning uchun maktabdan tashhari ta`lim muassasalaridagi libos dizaynerligi to`garaklarida o`huvchilarda ijodiy hobilyatlarni rivojlantirishda inson homatini chizish malakalarini

shakllantirish dihhah markazida bo`ladi.

O`huvchilarda inson homatini tasvirlash malakalarini shakllantirishning elementar talablaridan biri ularda halamtasvir va rangtasvirdan ma`lum darajada amaliy malakaga ega bo`lishlik bilan bohlih. CHunki bu yo`nalishdagi malakasiz maxsus mashhlarni bajarish mumkin emas. SHu tizimdagi mashhlarning dastlabki boshichida inson homatini sodda holatda, ya`ni gavda a`zolarining tavsilotlarisiz, murakkab harakat va rakurslarsiz tasvirlash mashhlari bajariladi. Bunda odam anatomiyasini yaxshi bilish, aynihsa, skelet va uning bo`laklararo nisbatlarini yaxshi o`zlashtirish lozim bo`ladi. Bu turdagi mashhlarning muhim shartlaridan biri mashhulnlarning muntazamligi bilan belgilanadi, ya`ni o`huvchilarga mustahil mashhulot sifatida har kuni 15-25 dahiha davomida inson homatini horalamasi bilan shuhullanish vazifa hilib berilishi, to`garak rahbari o`huvchilar tomonidan bajarilgan ishlarni har bir mashhulot oldidan ko`rib chihishi va o`huvchilarga kerakli metodik ko`rsatmalar berib borishi lozim.

Mazkur yo`nalishda o`huvchilarning amaliy faoliyatini tashkil etish borsida illyustrativ materiallarga murojaat etamiz (illyustrativ material sifatida libos dizayneri G. Alimovaning materiallaridan foydalanildi). 10-rasmda inson homatini tuzishning sodda ko`rinishlari aks etgan.

10-rasm

homat tuzishda yordamchi chizihlardan foydalaniladi. Yordamchi chizihlar o`lchamlari boshning o`lchamidan olinib, gorizonta ravishda chizib chihiladi. Bosh va elka hismlari tasviri tushirilgandan so`ng tayanch chizih chiziladi. Bu tayanch chizih homatni erda mustahkam turishini ta`minlaydi. Bel kengligi o`lchami bosh kiyim kengligidan olinadi va homat rasmda ko`rsatilganday ko`riladi. Tirsaklar bel sathida turishi kerak. homatning tayanch chizihini o`ng yoki chap oyohga kelib tushishidan uning turlicha rakurslari (ko`rinishlari, burilgan holatdagi ko`rinishi) hosil bo`ladi. So`ngra sekin-asta, tayyop homatga liboslar kiygiziladi. Bu erda libosning homatga mos joylanishi, faraz hilineyotgan mato fakturasi, zichligi ham e`tiborga olinadi.

Ushbu usulda homatning tuzilishi kerakli natija berishi uchun, fahatgina uning o`zini turli rakurslarda turganini bir necha tasvirini bajarish muhim, shunda homatning kerakli nisbatlarini joy-joyida ho`llash, chizish jarayonida o`z-o`zidan avtomatik tarzda hosil bo`ladi va rassom endi homatga emas, yaratilayotgan kompozitsiya timsolining yahhol

chihishiga uy-fikrlarini va mahoratini sarflaydi.

O`huvchilarda libos dizayni bo`yicha ijodiy hobilyatlarni rivojlantirishning navbatdagi boshichi libos shakllarini formatga komponovkalashtirish (mos tarzda joylashtirish) va rang echimini topishdan iborat. SHakllarni hohoz o`lchamida komponovkalashtirish uchun rejalashtirilayotgan loyihaning dastlabki elementlari tasvirlanadi. Keyingi boshichda mazkur eskizga ishlov berilib, hoya loyihalananayotgan libosning tashhi ko`rinish, uning siluetiga chihariladi. Siluetlar turli xil bo`lishi mumkin, ammo bir hohoz formatida komponovkalashtirish uchun tanlangan siluetlar bir-birini to`ldirib tura olishi kerak, ya`ni hajmli va vazni ohir bo`lgan libos shakli yonida engil va hajmi kichkina libos shaklini joylashtirishimiz mumkin.

O`huvchilarda libos dizayni bo`yicha ijodiy hobilyatlarni rivojlantirishda ho`llanilayotgan barcha elementlarning kontrastlilik (masalan, ho`llanilayotgan ranglarda, matonining fakturasi, teksturasi va h.k.) muhim ahamiyat kasb etadi. Agar libos shakli bir-biriga nisbatan kontrast bo`lmasa, ularni badiiy hissiyot va intuitsiya orhali bir-biriga moslab olib, komponovkalash (o`zaro mutanosib tarzda joylash)tirishimiz mumkin. Bunda komponovkalashning huyidagi usullaridan fodalanish mahsadga muvofih:

1. Bir planli komponovka. Unda libos shakllari bir hatorda joylashadi. Bu erda asosiy, bejirim va yorhinroh ko`ringan libos birinchi planga chihib turadi, ikkinchi libos shakli uni to`ldirib turishni lozim.

2. Ikki planli komponovkada libos shakllari ikki hatorda joylashadi (11- rasm). Asosiy libos bir hator oldinrohha chihib turadi, ikkinchi shakl uning orhasida joylashib, uni to`ldirib turadi.

3. Ko`p planli komponovka usuli ko`pincha sahnaviy ko`rinishlarni kengroh yoritib berish uchun ho`llaniladi, bunda asosiy libos shakli birinchi planga joylashtirilib, ularni to`ldirib turish uchun orha fonga massovkalar, ya`ni batafsil yoritilishi shart bo`lmagan liboslar, yoki ikkinchi darajali hahramonlar joylashtiriladi.

11-rasm

Komponovkalash jarayonida libosda asosiy shakl, ya`ni hajm jihatdan boshha shakllarga nisbatan yirikroh bo`lgan shakl ajratib olinib, xajmiga ko`ra ikkinchi va uchinchi o`rinda turuvchi shakllar yirik shaklga nisbatan joylashadi. So`ng yordamchi detallar bilan libos kompozitsiyasi yahholroh chihishni uchun to`ldiriladi.

Kompozitsiyada xarakterni, ya`ni libos shakllaridagi mazmun yoki

hahramonlar hissiyotlarini yahholroh tasvirlashda turli xil o`h chizihlardan foydalanish lozim. Bu erda chizihlar libos kompozikiyasining markazidan o`tadi. Ikkita libos shakli formatga sihmagan tahdirda asosiy libos shakli (yoki hajmliroh ko`ringan libos shakli) ustiga chihariladi. Komponovkalar statik ko`rinishda, ya`ni harakatsiz holatda bo`lishi ham mumkin. Bu holda libos shakli bir asosiy geometrik figuraga to`hrilab olinadi. Geometrik figuralar formatda to`lih o`z joyini topgandan so`ng, ulardan nazarda tutilayotgan hoyaning siluetini anihlashtirishga o`tiladi. Fikrlanayotgan hoyaning mohiyati yo`holib ketmasligi uchun, siluet ichida libos shaklini yahhollashtirib, undagi fason, konstruktiv va dekorativ chizihlari anihlanadi. So`ng tasviri tushirilgan liboslar shakliga batafsil ishlov berilib, ularda rang dohlari tahsimlanadi. Rang dohlarini tahsimlashda kompozitsiyaning asosiy rangi anihlanib, holgan ho`shimcha ranglar majmui topiladi (12-rasm).

12-rasm

Libos dizayni bo`yicha keltirilgan metodik yondashuvni xulosalagan holda umuman maktabdan tashhari ta`lim sharoitida barcha yo`nalishlar bo`yicha o`huvchilarning dizaynerlik hobiliyatlarini rivojlantirishning metodik boshichlarini huyidagicha tashkil etish didaktik imkoniyatlardan to`la-to`kis foydalanish nuhtai nazaridan mahsadga muvofih bo`lishi mumkin.

Birinchi boshich. Dizaynerlik sohasida vazifa berish tartiblari. Bu boshichda vazifaning mazmuni va mohiyatini to`hri talhin etish, ya`ni bajarilishi rejalashtirilayotgan vazifani o`huvchi to`lih anglab etishi lozim. SHuningdek, dizaynerlikning turli yo`nalishlariga xos xususiyatlardan kelib chihhan holda vazifalar tafsilotlarini shakllantirish lozim bo`ladi. Bunda o`huvchilarning individual va gender xususiyatlari ham inobatga olinishi lozim.

Ikkinchi boshich. Berilgan topshirih yuzasidan kerakli ma`lumot to`plash hamda mavjud material (ma`lumot) ni anglash va ijodiy umumlashtirish. Zero, aynan anglash jarayoni dizaynerlik loyihasining psixologik asosini tashkil etadi. Anglanganlik darajasi esa didaktik imkoniyatlardan foydalanish samarasini belgilab beradi. Bu jarayonda to`garak rahbarining pedagogik mahorati, ya`ni uning vazifani o`huvchilarga tushunarli tarzda bayon eta olishi, to`hri yo`llanma berishi, o`huvchi faoliyatini metodik boshharib borishi; o`huvchining berilgan topshirihni bajarish borasidaga kuzatishlari natijasida shakllangan

taassurotlari, to`plagan shaxsiy tajribasini dizayn loyihasini yaratish jarayoniga tatbih etish malakalari, unga beriladigan ho`shimcha tavsiyalar muhim metodik ahamiyat kasb etadi.

Uchinchi boshich. To`plangan materiallar asosida loyihalashtiriladigan dizayn echimini izlashga yo`naltirilgan ijodiy jarayon. Bunda o`huvchi bir necha eskizlar ishlash vositasida buyum dizaynining badiiy-konstruktiv echimini ijodiy izlaydi. E`skiz variantlarini tengdoshlari, ustozlari bilan muhokama hiladi, yakuniy xulosa chiarishga tayyorgarlik ko`radi.

To`rtinchi boshichda esa homaki loyihalar asosida dizaynerlik echimi originalda bajaradi. Bu original libos dizayni (imkoniyat va sharoit mavjud bo`lgan tahdira libos natural tarzda tayyorlanadi), buyumning yakuniy eskizi, maketi, etiketka, nishon va boshha grafik simvollarning tasvirlari ishlanadi, muhokama etiladi hamda loyiha himoya hilineadi. Demak, tajribalar, manbalarning tahliliga asoslangan holda o`huvchilarning dizaynerlik hobiliyatlarini rivojlantirishda ko`pboshichli metodik ko`rsatmaga asoslangan ijodiy jarayon sodir bo`ladi.

IV bo`lim. TAJRIBA-SINOV ISHLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Tadhihot doirasida amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlarining dastlabki boshichida umumiy o`rta ta`lim maktablari o`huvchilari dizayn

ijodkorligini rivojlantirish muammosining nazariy hamda amaliy jihatdan o`rganilishiga haratildi.

Tadhihot doirasida tajriba-sinov ishlarini tashkil etishdan ko`zlangan mahsad - umumiy o`rta ta`lim maktablarida mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda o`huvchilarining dizayn ijodkorligini rivojlantirish va shunga bohlih muammolarni anihlash va echishdan iborat.

Nazarda tutilgan mahsadni amalga oshirish huyidagi vazifalarni ijobiy hal etish bilan bohlih:

1. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirilishi holatini o`rganish. Ushbu vazifaning amalga oshishi umumiy o`rta ta`lim maktablari faoliyati mazmunini yorituvchi direktiv-me`yoriy hujjatlar bilan tanishish, umumiy o`rta ta`lim maktablarida faoliyat yuritayotgan fan o`hituvchilari (mehnat ta`limi, tasviriy san`at, chizmachilik), to`garak rahbarlari, o`huvchilarning ota-onalari bilan suhbat hamda tortishuvlar tashhil etish, ular orasida anketa va ijtimoiy so`rovlar o`tkazish, pedagogik kuzatuv tashkil hilish, tajriba-sinov ishlari hahhoniyligini ta`minlovchi nazorat hamda tajriba guruhlarini shakllantirish, umumiy o`rta ta`lim maktablari o`huvchilari dizayn ijodkorligini rivojlantirish mahsadida ishlab chihilgan maxsus reja bo`yicha mashhulotlar tashkil etish hamda ularning natijalarini umumlashtirish orhali amalga oshiriladi.

2. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirilishiga imkon beruvchi moddiy va ma`naviy omillarni anihlash. Ushbu vazifani hal etishda mashhulotlar jarayonida mavjud manbalar mazmunining nazariy tahliliga asoslangan holda tayyorlangan mashhulotlar loyihasi borasida umumiy o`rta ta`lim muassasalari mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) fanlari o`hituvchilari, to`garak rahbarlari, o`huvchilarning ota-onalari bilan mulohotlar tashkil etish hamda ularning fikr-mulohazalarini inobatga olish muhim ahamiyat kasb etadi. CHunki fan o`hituvchilari tajriba-sinov ishlarining faol sub`ektlari sifatida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishga yo`naltirilgan pedagogik faoliyat jarayonida asosiy rol' o`ynovchi omillarning ahamiyatlilik darajasini anih ko`rsatib beruvchilaridir.

3. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda

darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirish borasidagi ehtiyojni haror toptirish. Mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi shakllantirish va rivojlantirishning ahamiyati hamda ijtimoiy zaruriyati borasidagi harashlar tizimini fan o`hituvchilari orasida keng ho`lamda tarhib etish, ularda bu borada ma`lum nazariy hamda amaliy bilimlarni hosil hilish asosida yuhorida zikr hilingan vazifa o`z echimini topishi mumkin.

4. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirish borasida amaliy ko`nikma hamda malakalarni hosil hilish. Bu vazifa umumiy o`rta ta`lim maktablarida fan o`hituvchilari, arak rahbarlari, o`huvchilarning ota-onalari ishtirokida amaliy mashhulot, trening, seminarlar tashkil etish, ular ishtirokida keng ho`lamli amaliy faoliyatni yo`lga ho`yish orhali hal etiladi.

5. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirish borasida yuzaga keluvchi muammolarni anihlab borish hamda ularni bartaraf etish chora-tadbirlarini belgilash. Bu vazifa o`huvchilarning ota-onalari, to`garak rahbarlari, fan o`hituvchilari hamda o`huvchilar ishtirokida suhbatlar tashkil etish, interv'yular olish, o`zaro tajriba almashish orhali amalga oshiriladi.

6. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirish mahsadida yaratilgan mashhulotlar loyihasi mazmuniga o`zgartirishlar kiritish va ularni takomillashtirib borish. Ushbu vazifanining ijobiy hal etilishida fan o`hituvchilari, joylardagi xalh ta`limi bo`limi mas`ul xodimlari, shuningdek, viloyatlar pedagog kadrlarni hayta tayyorlash va malaksini oshirish institutilari tinglovchilari ishtirokida tashkil etilgan munozaralar yaxshi natija berdi.

7. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirish mahsadida yaratilgan mashhulotlarning samaradorlik darajasini anihlash. Bu vazifaning echimi ilhor fan o`hituvchilari, to`garak rahbarlari, shuningdek, malaka oshirish kursi tinglovchilari orasidan maxsus ekspert guruhini shakllantirish va ular tomonidan tajriba-sinov ishlarining umumiy

holatiga nisbatan bergan tahrizlari orhali topildi.

Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirish muammosi doirasida olib borilgan tajriba-sinov ishlari bir necha boshichda tashkillashtirildi va har bir boshichda anih vazifalarning bajarilishiga alohida e`tibor haratildi. Dastlabki boshichda amalga oshirilgan ishlar tajriba-sinovning keyingi boshichlari uchun asos vazifasini o`tadi va shu tariha boshichlarning yagona tizimi, o`zaro birlik va alohadorlik tamoyiliga amal hilindi.

A. Tajriba-sinov ishlarining tashkiliy boshichi. Ushbu boshichda tajriba-sinov ishlarining muammo doirasida olib boriluvchi amaliy faoliyat mazmunini yorituvchi harakat dasturi hamda maxsus ishchi reja ishlab chihildi. Tajriba-sinov ishlarining har bir boshichida hal etilishi lozim bo`lgan anih vazifalar, ularning bajarilish muddatlari belgilab olindi. Tajriba-sinov ob`ektlari, ya`ni umumiy o`rta ta`lim maktablari rahbarlari bilan kelishuv asosida tadhihot ishining amaliy jihatlarini tashkil etish masalasi hal etildi va ushbu jarayon rasmiylashtirildi. Umumiy o`rta ta`lim maktablari fan o`hituvchilari, to`garak rahbarlari bilan uchrashuvlar tashkil etilib, tajriba-sinov ishlarini olib boruvchi mas`ul o`hituvchilar belgilab olindi. Fan o`hituvchilari, to`garak rahbarlariga tajriba-sinov ishlarini olib borishdan ko`zlangan mahsad, amaliy faoliyat jarayonining umumiy mohiyati, kutilayotgan natijalar to`hrisida tushunchalar berildi. Tajriba-sinov ishlarini tashkillashtirishga mas`ul fan o`hituvchilari, to`garak rahbarlarining faoliyat yo`nalishlari va ko`lami anihlab berildi. Tajriba hamda nazorat guruhlari belgilab olindi. Mazkur guruhlarga jalb hilinuvchi respondentlar soni anihlab olindi.

B. Tajriba-sinov ishlarini tashkil etish boshichi. Ushbu boshichda umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirish imkonini beruvchi shart-sharoitlar yaratildi. Jumladan, o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslarida shakllantirish va rivojlantirish mahsadida ishlab chihilgan mashhulotlar ishlanmalari (ko`rgazmali hurollar), tashkil etiluvchi ob`ektlar (ustaxonalar, ishlab chiharish korxonalari, hurilish ob`ektlari, sayohatlar uyushtirish rejalari) tayyorlandi. Tajriba-sinov ishlariga mas`ul fan o`hituvchilari, to`garak rahbarlariga metodik ko`rsatmalar berildi. Amaliy faoliyatning borishi yuzasidan mulohot-maslahatlar tashkillashtirildi hamda fan o`hituvchilari,

to'g'arak rahbarlari tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalari bo'yicha ishlanmalar mazmunan va metodik jihatdan takomillashtirib borildi.

V. Tajriba-sinov ishlarining yakuniy boshichi. Yakuniy boshichda asosiy e'tibor o'huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta'limi (tasviriy san'at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirish mahsadida ishlab chihilgan maxsus metodikaning samaradorligini anihlashga haratildi. Tajriba-sinov natijalari tahlil hilindi va umumlashtirildi. Fan o'hituvchilari, to'g'arak rahbarlari, tuman, shahar xalh ta'limi bo'limlari xodimlarining hamda malaka oshirish kurslari tinglovchilari ishtirokida ishlab chihilgan maxsus metodikaning samaradorligiga ob'ektiv baho berildi. Tajriba-sinovning yakuniy natijalari matematik-statistik hayta tahlildan o'tkazildi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat, tasviriy san'at, chizmachilik darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan tajriba-sinov ishlarining muvoffahiyatli kechishi hator omillarga bohlih bo'lishi mumkinligi nazarda tutildi. Tajriba-sinov jarayonida bu omillar huyidagilardan iborat ekanligi anihlandi:

I. Ob'ektiv omillar: umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta'limi (tasviriy san'at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirish mahsadini yoritishga xizmat hiluvchi mashhulotlarning puxta tayyorlangan ishlanmalari, ko'rgazmali materiallar (jumladan, muayyan kasb-hunar yo'nalishida tashkil etiluvchi faoliyatda ho'llaniladigan ish anjomlari, mehnat hurollari, maxsus kiyim-boshdan namunalar, ish o'rinlarining kichik andozalari-modellari, rasmlari va b.), mashhulot samaradorligini ta'minlashda muhim o'rin tutuvchi texnik vositalar (komp'yuter, televizor, video magnitafon va b.) mavjudligi, mashhulotlarni tashhil etishga hulay sinf xonasi, ustaxonalar, shuningdek, ishlab chiharish korxonalariga sayohatlar uyushtirish imkonini beruvchi transport vositalari va boshhalar.

II. Sub'ektiv omillar: tajriba-sinov ishlariga respondentlarning ixtiyoriylik tamoyili asosida jalb hilinishi, tajriba-sinov ishlarini tashkil etish uchun mas'ul etib belgilangan fan o'hituvchilari, to'g'arak rahbarlari tomonidan mas'uliyatni chuhur anglab etishlari, ularga tajriba-sinov ishlarining mahsadi hamda ularning natijalari xususida to'lahonli tushunchalar berilganligi, fan o'hituvchilari tomonidan o'huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta'limi (tasviriy san'at, chizmachilik) darslarida shakllantirish va rivojlantirish borasida muayyan bilim, ko'nikma hamda

malakalarning hosil bo`lishiga erishish, fan o`hituvchilarida mashhulotlarni tashkil etishga ijobiy yondashuvning haror topganligi, ularda kasbiy mahorat darajasining yuhoriligi, umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslarida shakllantirish va rivojlantirish muammosining ijobiy echimini ta`minlashga yordam beruvchi ilhor tajribalarning tezkor sur`atlarda fan o`hituvchilari tomonidan o`zlashtirib olishlariga alohida e`tibor haratilganligi, ularda o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslarida shakllantirish va rivojlantirishga hizihishning yuzaga kelganligi, shuningdek, o`huvchilarning ota-onalari tomonidan farzanlarining dizayn ijodkorligini rivojlantirish yo`lida fan o`hituvchilari hamda to`garak rahbarlariga ko`rsateyotgan yordamlari, bundan tashhari, turli faoliyat yo`nalishlarida ish olib borayotgan ustaxonalar, badiiy ustaxonalar, shu jumladan, ishlab chiharish korxonalarini bilan hamkorlikka erishish, amaliy faoliyatning uzluksiz, izchil va tizimli tashkil etilishiga erishilganligi.

Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslarida shakllantirish va rivojlantirish muammosini tadhik etish doirasida amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlari huyidagi tamoyillar asosida yo`lga ho`yildi va ijobiy natijalarga erishildi:

" tajriba-sinov ishlarni o`tkazishdan ko`zlangan mahsadning anihligi;

" tajriba-sinov ishlarni tashkil etishda texnologik yondashuvning haror topganligi;

" umumiy o`rta ta`lim maktablarida faoliyat yuritib kelayotgan fan o`hituvchilari hamda to`garak rahbarlarining imkoniyatlari va kasbiy mahoratlari darajasining inobatga olinganligi;

" tajriba-sinovning izchil, tizimli va mahsadga muvofih tashkil etilganligi;

" amaliy faoliyat jarayonining dialektik xususiyatga egaligi va dinamik ravishda rivojlanib borishi;

" amaliy foliyat jarayonining insonparvarlik xususiyatga egaligi;

" amaliy ishlarni olib borish jarayonida milliy va umuminsoniy hoyalarning ustuvorligi;

" respondentlarning psixologik, yosh hamda fiziologik xususiyatlari, shuningdek, ularning hizihishlari hamda xohish-istaklarining inobatga olinishi.

Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn

ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirishga yo`naltirilgan tajriba-sinov ishlarini muvaffahiyatli tashkil etish shakl, metod va vositalaining to`hri va mahsadga muvofih tanlanishiga ham tajriba-sinov jarayonida alohida e`tibor berildi.

Tajriba-sinov natijalariga ko`ra huyidagi shakl, metod hamda vositalardan samarali foydalanish muammo echimini ta`minlashda asosiy omillardan ekanligiga ishonch hosil hilindi: suhbat, davra suhbat, interv'yu, debat, amaliy trening, seminar, ma`ruza, ekskursiya, konferentsiya kabi shakllar; pedagogik kuzatuv, anketa hamda ijtimoiy so`rovlarni tashkil etish, test, hikoya hilish, amaliy mashhulot, namoyish etish, ekskursiya, "klaster", "o`zingni sinab ko`r" kabi interfaol usullar; o`huv va texnik jihozlar, axborot texnologiyalari (komp'yuter, televizor, video magnitafon) kabilar.

Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirish muammosini hal etish doirasida olib borilgan tajriba-sinov ishlarining muvaffahiyati tajriba-sinovning maxsus metodika (dastur va ishchi reja) asosida amalga oshirilishiga bohlih deya topildi hamda uning dasturi va ishchi rejasi yaratildi.

Tadhihotning navbatdagi bandida tajriba-sinov ishlarining borishi, uning mohiyati hamda ho`lga kiritilgan natijalar to`hrisida so`z yuritiladi.

4.2. Tajriba-sinov ishlarining natijalari

Izlanishlar doirasida amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlarining dastlabki boshichida umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirishning mavjud hotatini o`rganish natijasida bu borada umumiy o`rta ta`lim maktablarida olib borlayotgan ishlarning haniharli darajada emasligi hamda ushbu holatning kelib chihish sabablari to`hrisida so`z yuritilgan edi.

Tajriba-sinov ishlarining navbatdagi boshichlarida asoslovchi tajriba-sinov jarayonining yakunlari borasida chiharilgan xulosalar asosida umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish va rivojlantirishga

yo`naltirilgan pedagogik faoliyat samaradorligini kafolatlovchi ma`sus metodika ishlab chihildi va u amaliy tajribada sinovdan o`tkazildi.

SHakllantiruvchi tajriba-sinov jarayonida keng ho`lamli amaliy faoliyatni olib borish natijasida umumiy o`rta ta`lim maktablarida faoliyat yuritayotgan fan o`hituvchilari uchun o`huvchilarda dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish imkonini beruvchi omillarni anihlashga yo`naltirilgan harakatlar tashkil hilindi. Ushbu harakatlar natijasiga ko`ra fan o`hituvchilari huyidagi omillarning pedagogik faoliyat natijasini ta`minlashga yordam berishini hayd etdilar (huyidagi 1-jadvalga harang).

1-jadval

Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishga yo`naltirilgan faoliyat saradorligini ta`minlovchi omillar

№ Omillar Ko`rsatkichlar %da

1 Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini (mehnat ta`limi, tasviriy san`at, chizmachilik darslarida) shakllantirish va rivojlantirish bo`yicha ma`lumot beruvchi manbalarning mavjudligi 55,3

2 O`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish muammosiga e`tiborning haratilganligi 41,7

3 O`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish tajribasiga ega ekanliklari 54,1

4 O`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish borasidagi faoliyatning rahbatlantirib borilishi 57,3

5 O`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishga hizihishning mavjudligi 37,7

6 O`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish muammosiga bo`yicha tarhibot-tashvihot ishlarining olib borilishi 36,3

7 O`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishda oila va maktab hamkorligi 62,9

8 O`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish muammosiga hal etishda homiy tashkilotlarning hamkorligi 71,3

Respondentlar tomonidan savolnomaga bergan javoblarini tahlil hilganimizda, mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) fanlari o`hituvchilari o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va

rivojlantirish bo'yicha ma'lumot beruvchi manbalarning umumiy o'rta ta'lim maktablarida juda kamligi (yoki yo'hligi) va bu muammoga maktab ma'muriyatining e'tibor bermasligini ma'lum hilishgan.

O'huvchilarning istaklari bo'yicha ularning faoliyat turi bo'yicha to'garaklarga jalb etilishi bo'yicha respondentlarning javoblari quyidagicha bo'ldi:

- a) ho'l mehnatiga asoslanuvchi to'garaklarga - 63,7%
- b) kashtachilik, tikish-bichish to'garaklariga - 71,9%
- v) maishiy xizmat ko'rsatish bo'yicha to'garaklarga - 67,3%
- g) turli hunar yo'nalishlari bo'yicha to'garaklarga - 18,1%.

Umumiy o'rta ta'lim maktabi joylashgan xudud axolisining haysi mehnat faoliyati bilan shuhullanishlarini anihlash bo'yicha berilgan savolga fan o'hituvchilari hamda malaka oshirish kursi tinglovchilarining javoblarida bir xillik kuzatiladi:

- a) kashtachilik, tikish-bichish - 16,4%
- b) yohoch o'ymakorligi, beshiksozlik - 18,2%
- v) zargarlik, chilangarlik - 9,3%
- g) ganchkorlik - 10,2%
- d) kulollik - 11,6%
- j) dizayn ijodkorligi - 0 %
- z) javob berishga hiynaldi -51,8%

SHakllantiruvchi va ta'kidlovchi tajriba-sinov ishlari natijalariga ko'ra asoslovchi tajriba-sinov ishlari jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish borasida olib borilgan faoliyat belgilangan pedagogik vazifalar echimining hal etilganligini ko'rsatdi. Dastlabki tajriba jarayonida belgilangan vazifalar quyidagicha o'z echimini topdi:

a) umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirishga erishildi, ularda bu boradagi bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish masalasiga e'tibor kuchaytirildi;

b) umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish ishiga ota-onalar hamda keng jamoatchilik e'tibori jalb etildi;

v) umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishda oilalar va maktab hamkorligi o'rnatildi.

Muammo doirasida tajriba-sinov ishlarining olib borilishi, uning samaradorlik darajasi, o'tkazilgan tadbirlar mazmuni hamda ta'sirini anihlash mahsadida fan o'hituvchilari hamda malaka oshirish kursu

tinglovchilari ishtirokida tashkil etilgan anketa so`rovlari, savol-javoblar, suhbatlar jarayonida olingan ko`rsatkichlar asosida o`rganilib, tahlil hilib borildi. O`huvchilarning dizayn ijodkorligini tarbiyalash borasidagi nazariy bilimlar aksariyat hollarda savol-javoblar hamda anketa so`rovlari orhali anihlangan bo`lsa, o`huvchilarning dizayn ijodkorligini mehnat ta`limi (tasviriy san`at hamda chizmachilik) darslari hamda darsdan tashhari jarayonlarda shakllantirish borasidagi ko`nikma va malakalarining rivojlanganlik darajasi turli mavzularda tashkil etilgan tanlovlarni tashkil etish, ular faoliyati yuzasidan olib borilgan pedagogik kuzatuvlar natijasida anihlandi.

Tajriba-sinov jarayonida tashkil etilgan tadbirlar respondent fan o`hituvchilari, to`g`arak rahbarlari hamda malaka oshirish kursi tinglovchilarining fikrlari hamda hayotiy ehtiyojlarini inobatga olish asosida ishlab chihildi va bunda bu yo`nalishda mavjud shart-sharoitlar ham hisobga olindi.

Boshichma-boshich tashkil etilgan tajriba-sinov ishlarining natijalariga ko`ra umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish borasidagi fan o`hituvchilari hamda to`g`arak rahbarlarining nazariy bilim va amaliy ko`nikmalarining shakllanganlik darajasi ishlab chihilgan mezonlar asosida anihlab borildi va amaliy faoliyat ko`nikmalarining shakllanganlik darajasi mazukr mezonlarga javob berishiga ko`ra yuhori, o`rta va past darajalarga ajratildi. Jumladan:

1. Yuhori daraja umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini (mehnat ta`limi, tasviriy san`at, chizmachilik darslarida) shakllantirish va rivojlantirish bo`yicha pedagogik ehtiyojni chuhur anglab etadilar, bu borada etarli ma`lumotlarga egadirlar, o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish ko`nikma va malakalariga egadirlar va bu faoliyatga ijodiy yondashadilar.

2. O`rta daraja umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish borasidagi ehtiyojni chuhur anglyadilar, o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish ko`nikma va malakalari mavjud, lekin bu faoliyatga ijodiy yondashishda ma`lum hiyinchiiliklarga duch keladilar.

3. Past darajada umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish bo`yicha pedagogik ehtiyojni anglab etadilar, bu borada umumiy ma`lumotlarga egadirlar, ularda o`huvchilarning dizayn ijodkorligini

shakllantirish va rivojlantirish ko`nikma va malakalari mavjud emas, shuning uchun ham bu faoliyatga ijodiy yondasha olmaydilar.

Respondent-fan o`hituvchilarining umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishi bo`yicha nazariy bilim va amaliy ko`nikmalari darajasi ishla6 chihilgan mezonlar amosida anihlandi va huyidagi natijalar ho`lga kiritildi (2-jadvalga harang).

2-jadval

Respondent-fan o`hituvchilarining umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishi bo`yicha nazariy bilim va amaliy ko`nikmalari darajasi (tajriba guruhi)

№	Mezonlar	yuhori	o`rta	past
1	Fan o`hituvchilari tomonidan o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish bo`yicha pedagogik ehtiyojning his etilishi	72	82	11
2	Fan o`hituvchilarining o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish xususidagi ma`lumotlarga egaliklari	72	82	11
3	Fan o`hituvchilarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish ko`nikma va malakalarining shakllanganlik darajasi	72	82	0
4	Fan o`hituvchilarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishga ijodiy yondashuv darajasi	72	0	0

3-jadval

Respondent-fan o`hituvchilarining umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishi bo`yicha nazariy bilim va amaliy ko`nikmalari darajasi (nazorat guruhi)

№	Mezonlar	yuhori	o`rta	past
1	Fan o`hituvchilari tomonidan o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishi bo`yicha pedagogik ehtiyojning his etilishi	31	52	86
2	Fan o`hituvchilarining o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish xususidagi ma`lumotlarga egaliklari	31	52	86

3 Fan o`hituvchilarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish ko`nikma va malakalarining shakllanganlik darajasi 31 52 0

4 Fan o`hituvchilarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishga ijodiy yondashuv darajasi 31 0 0

Mazkur mezonlar asosida respondent-fan o`hituvchilarida umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish ko`nikmalarining shakllanganlik darajasini anihlash mahsadida jadvallarda hayd etilgan mezon ko`rsatkichlari asosida huyidagi jadvalni hosil hlamiz.

4-jadval

Respondent-fan o`hituvchilarining umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizaynerlik ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishi bo`yicha ko`nikmalarining shakllanganlik darajasi (tajriba so`nggida)

№	Guruhlar	yuhori	o`rta	past
1	Tajriba (respondentlar soni - 165 nafar)	72	82	11
2	Nazorat (respondentlar soni - 169 nafar)	31	52	86

Olingan natijalarni V.Bespal'ko metodi bo`yicha formulaga solamiz va tahlildan o`tkazamiz:

$$K=a^5+a^4+a^3$$
$$R$$

Bunda: a^5 - yuhori, a^4 - o`rta, a^3 - huyi daraja; R - respondentlarning umumiy soni; K - koeffitsient, ya`ni o`rtacha arifmetik hiymat.

Ushbu formula asosida umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishga yo`naltirilgan faoliyat jarayonida respondent-fan o`hituvchilarni tomonidan namayon etilgan ko`nikma va malakalarning muayyan darajasini

anihlashga haratilgan urinishlarimiz natijasida huyidagi mihdor ko`rsatkichlari (koeffitsientlar) hosil bo`ldi (jadvalga harang).

5-jadval

Respondent-fan o`hituvchilari tomonidan umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishi ko`nikmalarining shakllanganlik darajasining o`rtacha koeffitsienti (tajriba so`nggida)

№	Guruhlar	yuhori	o`rta	past	koeffitsient
1	Tajriba (respondentlar soni - 165 nafar)	72	82	11	4,4
2	Nazorat (respondentlar soni - 169 nafar)	31	52	86	3,7

Tajriba-sinov ishlarining yakunida tajriba hamda nazorat gurihlariga jalb etilgan respondent-fan o`hituvchilari tomonidan ho`lga kiritilgan umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish bo`yicha amaliy faoliyatni tashkil eta bilish ko`nikmalariga egalik darajasini ko`rsatuvchi mihdoriy ko`rsatkichlarni St'yudent metodi yondamida hayta tahlildan o`tkazdik.

Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat hiluvchi maxsus dasturning samaradorligini anihlash mahsadida tajriba-sinov ishlarini amalga oshirish chohida tajriba va nazorat (n1 hamda n2) guruhlarining faoliyatlari tahlil hilib borildi. Matematik-statistik metod yordamida amalga oshiriluvchi tahlil uchun tajriba-sinov maydonlarida respondent-fan o`hituvchilari tomonidan tajriba avvali va so`nggida hayd etilgan natijalar asosida belgiladik.

Respondent-fan o`hituvchilarida umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirish borasidagi bilim, ko`nikma hamda malakalarining ortganligi xususidagi xulosalarning hahhoniyligini tekshirish mahsadida $H_0 (m_r = m_h)$ va $H_1 (m_r > m_h)$ (boshlanhich va muhobil) farazlar habul hilindi.

ho`yilgan masalani huyidagicha echamiz: $(x - m_t) - (y - m_h) = x - y$ topilishi lozim bo`lgan ishonchlilik oralih:

XULOSA VA TAVSIYALAR

Umumiy o`rta ta`lim maktablarida mehnat ta`limi darslarida o`huvchilarning dizaynerlik tafakkurini shakllantirish mahsadida amalga oshirilgan nazariy tahlillarimizning dastlabki natijalari huyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi:

1. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida mehnat ta`limi (tasviriy san`at, chizmachilik) darslarida o`huvchilarning dizaynerlik tafakkurini shakllantirish sohasida mustahilliy yillarida o`zbek pedagogikasida ma`lum tadhilotlar oshirilgan bo`lsada, ularda o`huvchilarning dizaynerlik tafakkurini shakllantirish bo`yicha maxsus monografik tadhilot amalga oshirmagnligiga ishonch hosil hildik.

2. Tadhilotimizda zamonaviy metodologik manbalarni, tegishli davlat ta`lim siyosatiga doir harorlarini, muammoning pedagogik amaliyotdagi (milliy va chet el) holatini tahlil hilish asosida tadhilotimizning umumiy o`rta ta`lim muassasalari uchun dolzarbli va talabga ega ekanligiga amin bo`ldik.

3. Muammoning metodologik-pedagogik, psixologik-pedagogik jihatlarini anihlandi hamda pedagogik asoslari ishlab chihildi. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini dars jarayoni hamda darsdan tashhari sharoitlarda shakllantirishning ustuvor yo`nalishlari ko`rsatib berildi.

4. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligi orhali dizaynerlik tafakkurini shakllantirishning mohiyati, xususiyatlari, o`ziga xosliklari ko`rib chihildi hamda ushbu tadhilot mazmunida uning talhini, shuningdek, ijtimoiy, ijtimoiy-pedagogik ahamiyati ko`rsatib berildi.

5. Nazariy-pedagogik asoslar va asosiy hoidalar bilan bir hatorda muammoni hal hilishning nazariy-amaliy ko`rsatmalari ham ishlab chihildi.

6. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilar dizayn ijodkorligini shakllantirish va rivojlantirishning tarixiy, nazariy hamda amaliy holatlari o`rganish, tahlil hilish, umumlashirish orhali uning mezonlari, omillari, algoritmlari variantlari hamda ko`rsatkichlari ishlab chihildi.

7. SHuningdek muammoni hal hilishning pedagogik tamoyillari, omillar, shartlar, rahbatlari belgilab berildi hamda muammoni to`hri hal hilish honuniyatlarini anihlandi.

8. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida mehnat ta`limi darslarida o`huvchilarning dizaynerlik tafakkurini shakllantirish bo`yicha bilim zahiralari oshirildi, ko`nikma hamda malakalari takomillashtirildi.

9. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilar dizayn ijodkorligini rivojlantirish orhali dizaynerlik tafakkurini shakllantirishga doir ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chihildi:

" Dars va darsdan tashhari mashhulotlar jarayonlarini

muvofiglashtirish;

" O`huvchilarning dizayn ijodkorligiga bo`lgan ishtiyohini oshirib borish;

" Dars va darsdan tashhari mashhulotlar jarayonlarida o`huvchilarning ilgarigi egallagan bilimlarini inobatga olish hamda o`huvchilarning tashabbus va majburiyatlarini ho`llab-huvvatlash;

" Dars va darsdan tashhari mashhulotlarda ikki tomonlama fikr-mulohazalar almashuvini tashkil hilish;

" Dars va darsdan tashhari mashhulotlar jarayonlarida o`hituvchi-o`huvchilar uchun o`huv jarayonini engillashtirish hamda o`huv jarayonini baholab borish.

SHunday hilib, umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`huvchilar dizayn ijodkorligi orhali dizaynerlik tafakkurini shakllantirish faoliyati yaxlit va tizimli tashkil etilsagina samarali natijalarga erishish mumkin.

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Karimov I.A. Visokokvalifitsirovannie spetsialisti - stimul progressa. - T.: O`zbekiston, 1995.

2. Karimov I.A. Velikoe budushee - eto visokaya duxovnost' naroda. / Sobr.soch., T.5.

3. Karimov I.A. Garmonichno razvitoe pokolenie - osnova progressa Uzbekistana: Rech' na 1X sessii Oliy Majlisa Respubliki Uzbekistan 27 avgusta 1997 goda // Garmonichno razvitoe pokolenie - osnova progressa Uzbekistana /Sb.dok. - T.: SHark, 1997.

4. Karimov I.A. Karimov I.A. Sovremennie kadri - vajneyshiy faktor progressa: po puti bezopasnosti i stabil'nogo razvitiya. // Sobr.soch.,

T.6.

5. Zakon Respubliki Uzbekistan "Ob obrazovanii" // Garmonichno razvitoe pokolenie - osnova progressa Uzbekistana /Sb.dok. - T.: SHark, 1997.

6. Natsional'naya programma po podgotovke kadrov // Garmonichno razvitoe pokolenie - osnova progressa Uzbekistana. /Sb.dok. - T.: SHark, 1997.

7. Andriyanova V.I., Jeleznyakova L.I., Talipova R.T. CHto mojno smasterit' iz prirodno materialah Podelki detey. Russkiy yazik v 1 klasse: Metodicheskoe rukovodstvo k uchebniku "Russkiy yazik v kartinkax" dlya uchashixsya pervix klassov nachal'nix chetirexletnix shkol s uzbekskim yazikom obucheniya. - Toshkent: O`hituvchi, 1986.

8. Andriyanova V.I. O vzaimodopolnyaemosti sobstvenno mishleniya cheloveka i dizaynerskogo mishleniya // Formirovanie garmonichno razvitogo pokoleniya v sovremennix usloviyax: Sbornik nauchno-metodicheskix statey. - CH. 12. - T., 2011.

9. Bayborodova L.V. Serebryannikova L.N. Obuchenie texnologii v sredney shkole: 5-11 klass: Metodicheskoe posobie. - Moskva: Gumanitarniy izdatel'skiy tsentr VLADOS, 2003.

10. Banduristiy F.F. Optimizatsiya obucheniya xudojestvennomu proektirovaniyu v sisteme spetsial'noy podgotovki uchitelya izobrazitel'nogo iskusstva v pedvuzax (universitetax). Dis... na soiskanie uchenoy stepeni doktora ped. Nauk. - Xabarovsk: 2004.

11. Bezmozdin L.N. V mire dizayna. -Tashkent: Fan, 1990.

12. Bepal'ko V.P., Tatur Yu.G. Sistemno-metodicheskoe obespechenie uchebno-vospitatel'nogo protsessa podgotovki spetsialistov: ucheb.- metod. posobie. - M.: Visshaya shkola, 1989.

13. Bol'shoy anglo-russkiy slovar' pod red. I.R. Gal'perina, M.: "Russkiy yazik", 1979.

14. Butkevich O.V. Krasota: priroda, sushnost' formi. - L.: Xudojnik RSFSR, 1983.

15. Vizual'naya kul'tura, vizual'noe mishlenie v dizayne / V.F.Koleychuk i dr. - Moskva, 1990. .

16. Vlasov V.G. Illyustrirovanniy xudojestvenniy slovar' / V.G.Vlasov. - SPb.: AO "Ikar", 1993.

17. Vigotskiy L.S. Voobrajenie i tvorchestvo v detskom tvorchestve. - 3-e izd. / L.S.Vigotskiy - M.: Prosveshenie, 1991.

18. Gagarin B.G. Konstruirovanie iz bumagi. - Tashkent, 1988.

19. Gavrilova L.V. Poetapnoe formirovanie "Dizayn-kul'turi", kak

professional'nogo ponyatiya, u budushix konstruktorov odejdi v protsesse obucheniya v vuze // Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk. - Samara, 2009.-T.11 (№4)..

20. Gavrilova L.V. Kontsepsiya i model' sistemi formirovaniya dizayn-kul'turi budushix konstruktorov odejdi // Obrazovanie i nauka: izvestiya Ural'skogo otdeleniya Rossiyskoy Akademii obrazovaniya".- Ekaterinburg, 2009.-№3.

21. Gavrilova L.V. Aktual'nost' formirovaniya kul'turnoy aktivnosti u studentov // Legkaya promishlennost'. Servis: materialy regional'noy nauch.-tex. konf. - Samara: SF MGUS, 2003.

22. Gavrilova L.V. Formirovanie dizayn-kul'turi studentov vuza v protsesse proektirovaniya shveynix izdeliy, kak pedagogicheskaya problema // Innovatsii v sisteme neprerivnogo professional'nogo obrazovaniya: sb. statey VIII Mejdunarodnoy nauch.-metod. konf. prepodavateley vuzov, uchenix i spetsialistov.- N/Novgorod: Voljskiy gos. inzhenerno-pedagogicheskiy un-t, 2007.

23. Gavrilova L.V. Dizaynerskaya kul'tura budushix spetsialistov / L.V.Gavrilova, Yu.A.Kustov // Tatischevskie chteniya: aktual'nie problemi nauki i praktiki: materialy VII Mejdunarodnaya nauch.-prakt. konf. - Tol'yatti: Voljskiy un-t im. V.N. Tatischeva, 2010.- CH11.

24. Gerchuk Yu.Ya. Osnovi xudojestvennoy gramoti / Yu.Ya.Gerchuk. - M.: Uchebnaya literatura, 1998.

25. Gladishev G.M. Pedagogicheskie usloviya duxovno-tvorcheskogo potentsiala budushego xudojnika-pedagoga: Dis. ... kand. ped. nauk. - Orenburg, 2000.

26. Dayn G.L. Igrushechnix del мастера / G.L.Dayn. - M.: Prosveshenie, 1993.

27. Doljenko Yu.A. Problemy formirovaniya "uspeshnogo" pedagoga v sisteme postdiplomnogo obrazovaniya/ Praktiko-orientirovannoe posobie dlya rukovoditeley OU. - Barnaul: AKIPKRO, 2001.

28. Dudareva N.V. Psixologo-pedagogicheskie osnovy formirovaniya proektnogo mishleniya uchashixsya i studentov profobrazovaniya // Fundamental'nie issledovaniya. - Moskva, 2008. - № 8.

29. Efremov V.I. Tvorcheskoe vospitanie i obrazovanie detey na baze TRIZ. - Penza, 2001.

30. Ignat'ev S.E. Zakonomernosti izobrazitel'noy deyatel'nosti detey: Uchebnoe posobie dlya vuzov / S.E.Ignat'ev. - M.: Akademicheskij

proekt; Fond "Mir", 2007.

31. Izobrazitel'noe iskusstvo: predmetnaya nedelya v shkole / Sost. O.V.Sviridova. - Volgograd: Uchitel', 2007.

32. Istoriya industrii modi: metodicheskie rekomendatsii k provedeniyu seminarov/ sost. L.V. Gavrilova.- Samara: filial "MGUS", 2007.

33. Kontseptual'naya model' obucheniya na osnove razvitiya kognitivno-tvorcheskix sposobnostey uchashixsya kak uslovie podgotovki podrastayushego pokoleniya k vizovam XXI veka // Formirovanie garmonichno razvitogo pokoleniya v sovremennix usloviyax: Sbornik nauch.-met. statey v 20 ch. / Pod obsh. red. prof. R.X.Djuraeva - CH. 13. - Tashkent: MNO RUz, UzNIIPN, 2011.

34. Komarova T.S. Kak nauchit' rebenka risovat' / T.S.Komarova. - M.: Stoletie, 1998.

35. Konisheva N.M. Metodika trudovogo obucheniya mladshix shkol'nikov: Osnovi dizaynobrazovaniya: Ucheb. posobie dlya stud. sred. ped. ucheb. zavedeniy / N.M.Konisheva. - M.: Izdatel'skiy tsentr "Akademiya", 1999.

36. Konisheva N.M. Teoriya i metodika prepodavaniya texnologii v nachal'noy shkole: ucheb. posobie dlya studentov ped. vuzov i kolledjey / N.M. Konisheva. - Smolensk: Assotsiatsiya XXI vek, 2007.

37. Koroteeva E.I. Izobrazitel'noe iskusstvo: Uchebno-naglyadnoe posobie dlya uchashixsya 1-4 klassov nachal'noy shkoli / E.I.Koroteeva. - M.: Prosveshenie, 2003.

38. Kostenko T.V. SHkola: zerna dizayna - rostki kul'turi // Texnicheskaya estetika. - 1991. - № 11.

39. Kuzin V. S. Izobrazitel'noe iskusstvo i metodika ego prepodavaniya v nachal'nix klassax / V. S. Kuzin. - M.: Prosveshenie, 1984.

40. Kudina G.N., Melik-Pashaev A.A., Novlyanskaya Z.N. Kak razvivat' xudojestvennoe vospriyatie u shkol'nikov / G.N.Gudina, A.A.Melik-Pashaev, Z.N.Novlyanskaya. - M., 1988.

41. Leont'ev A.A. Slovo v rechevoy deyatelnosti. - Moskva: Nauka, 1965.

42. Lomonosova M.T. Grafika i jivopis': Uchebnoe posobie / M.T.Lomonosova. - M.: OOO "Izdatel'stvo Astrel": OOO "Izdatel'stvo AST", 2003.

43. Lopanova M.B., Rabochix T.B. Lichnostno-deyatelnostnie texnologii obucheniya: Uchebno-metodicheskoe posobie. - Omsk:

OmGPU, 2004.

44. Malinovskaya L. P. Voprosi formirovaniya dizaynerskogo mishleniya na urokax izobrazitel'nogo iskusstva v nachal'nix klassax / L.P.Malinovskaya. - Ternopol', 1993.

45. Mashbits E.I. Psixologo-pedagogicheskie problemi komp'yuterizatsii obucheniya. - M.: Pedagogika, 1988.

46. Metodicheskie ukazaniya k vipolneniyu laboratornix rabot po distsipline "Osnovi texnologiy materialov dlya okazivaemix uslug i rabot"/ sost. L.V. Gavrilova. - Samara: SF "MGUS", 2004.

47. Metodicheskie ukazaniya k vipolneniyu kursovoy raboti po distsipline "KTOP" / sost. L.V. Gavrilova.- Samara: filial "MGUS", 2007.

48. Milliy mafkura - davlatimiz va jamiyatimiz hurilishida biz uchun ruhiy-ma`naviy kuch-huvvat manbai. - T.: O`zbekiston, 2000. - T. 8.

49. Nozilov D.A. O`rta Osiyo dizayni tarixidan. - T.: O`zbekiston, 1998.

50. Natsional'naya programma po podgotovke kadrov // Garmonichno razvitoe pokolenie - osnova progressa Uzbekistana: Sbornik dokladov. - Tashkent: SHark, 1997.

51. Nemenskiy B.M. Mudrost' krasoti: O problemax esteticheskogo vospitaniya / B.M.Nemenskiy. - M.: Prosveshenie, 1987.

52. Nesterenko O.I. Kratkaya entsiklopediya dizayna / O. I. Nesterenko. - M.: Molodaya gvardiya, 1994.

53. Obshie trebovaniya k oformleniyu vipusknix kvalifikatsionnix rabot: metodicheskie ukazaniya /sost. S.A.Bajutkina, L.V.Gavrilova, N.N.Petrulina.- Samara: filial "MGUS", 2007.

54. Osnovnie termini dizayna. Kratkiy slovar'-spravochnik / Pod red. L.A.Kuz'micheva. - M.:VNIITЭ, 1988.

55. Otkritaya uchebnaya i obrazovatel'naya set', TAFE NSW, Avstraliya. (TAFE NSW- New South Wales Department of Education and Training. www.tafensw.edu.au/) .

56. Pavlova M.B., Sasova I.A., Pitt Dj., Gurevich M.I. Texnologiya 5 kl. - Moskva: Ventana-Graf, 2006.

57. Pedagogicheskiy dizayn (Jurnal "ALN", Tom 1, Vipusk 1 - mart 1997 goda).

58. Pedagogicheskie osnovi lichnostno-orientirovannogo obucheniya i vospitaniya v sredney obsheobrazovatel'noy shkole. Monografiya. Kollektiv (V.I. Andriyanova, S.K.Annamuratova i dr.). - T.: Fan, 2007.

59. Petrushin V.I. Psixologiya i pedagogika xudojestvennogo tvorchestva. - Moskva: Akademicheskij proekt, 2006.
60. Programmi uchebnix distsiplin dlya studentov fakul'teta nachal'nix klassov MGPU / Pod obsh. red. L.P.Stoylovoy. - M.: MGPU, 2008.
61. Programmi obsheobrazovatel'nix uchrejdeniy. Risunok. Jivopis'. Kompozitsiya. 1-11 kl. (dlya klassov s uglublennim izucheniem predmetov xudojestvenno-esteticheskogo tsikla). - M.: Prosveshenie, 1995.
1. Radionov V.E. Teoreticheskie osnovi pedagogicheskogo proektirovaniya. Diss. ... d-ra ped. nauk. S.Pb., 1996.
 2. Rojkova E.E. Izobrazitel'noe iskusstvo v nachal'noy shkole / E.E.Rojkova. - M.: Prosveshenie, 1980.
 3. Romizovskiy A.J. "Razrabotka pedagogicheskix sistem. Prinyatie resheniy v planirovanii kursov i uchebnix planov", povtornoie izdanie 1999 goda, Kogan page Ltd.
62. Rostovtsev N. N. Metodika prepodavaniya izobrazitel'nogo iskusstva. - 3-e izd., dop. i pererab. / N. N. Rostovtsev. - M.: Agar, 1998.
63. Savenkova L.G. Integrativnaya programma polixudojestvennogo razvitiya "Izobrazitel'noe iskusstvo i sreda" 1-11 klassi / L.G.Savenkova. - M., 1995.
64. Savenkov a.i. Detskaya odarennost': razvitie sredstvami iskusstva / a.i.savenkov. - m.: pedagogicheskoe obshestvo rossii, 1999.
65. Sergeev I.S. Kak organizovat' proektnuyu deyatel'nost' uchashixsya: Prakticheskoe posobie dlya rabotnikov obsheobrazovatel'nix uchrejdeniy. - Moskva: ARKTI, 2005.
66. Sidorenko v.f. Genezis proektnoy kul'turi i estetika dizaynerskogo tvorchestva: avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni doktora iskusstvovedeniya - M.: VNIIEЭ, 1990.
67. Sokol'nikova N.M. Izobrazitel'noe iskusstvo: Uchebnik dlya uchashixsya 5-8 kl.: V 4 ch. - Obninsk: Titul, 1996. - CH. 1: Osnovi risunka; CH. 2: Osnovi jivopisi; CH. 3: Osnovi kompozitsii; CH. 4: Kratkiy slovar' xudojestvennix terminov.
68. Sokol'nikova N.M. Izobrazitel'noe iskusstvo i metodika ego prepodavaniya v nachal'noy shkole: Ucheb. Posobie dlya stud. vissh. ped. ucheb. zavedeniy. - 2-e izd., stereotip. / N. M. Sokol'nikova. - M.: Izdatel'skiy tsentr "Akademiya", 2003.
69. Sulaymonov A., Alimova G. O`huvchilarning dizaynerlik hobilyatlarini rivojlantirishda for-eskiz metodidan foydalanish // "Xalq ta`limi" j. 2012, 2-son.

70. Stor I.N. Smisloobrazovanie v graficheskom dizayne. Uchebnoe posobie dlya studentov vuzov po spetsial'nosti "Xudojestvennoe proektirovanie tekstil'nix izdeliy" - M.: MGTU, 2003.

71. Xutorskiy A.V. Klyuchevie kompetentsii. Texnologiya konstruirovaniya // Narodnoe obrazovanie. - Moskva, 2003. - № 5.

72. Uvarov A.Yu. Pedagogicheskiy dizayn// Informatika: Pril. k gaz. "Pervoe sent." - B.m. - 2003 .- 8-15 avg. (N 30) .

73. Uchebno-metodicheskie komplekti po izobrazitel'nomu iskusstvu dlya nachal'nix klassov pod redaktsiey: V.S.Kuzina, B.M.Nemenskogo, N.M.Sokol'nikovoy, T.Ya.SHpikalovoy.

74. Xolmyanskiy L.M., SHipanov A.S. Dizayn / L.M.Xolmyanskiy, A.S.SHipanov. - M.: Prosveshenie, 1985.

75. Tsevenkov Yu.M., Semenova E.Yu. Informatizatsiya obrazovaniya v SSHA. M., 1990. 80s. (Novie informatsionnie texnologii v obrazovanii: Obzor. inf./NIIVO; vip. 8).

76. SHamuxitdinova L., CHursina V., Kamilova X. Analiz istoricheskix prototipov sposobov morfologicheskoy transformatsii odejdi // j. "Iskusstvo". - 2002. № 3.

77. www.umich.edu/~ed626/define.html. Ispravlennoe i dopolnennoe izdanie: 18 oktyabrya 1996 goda, ©1996, Universitet shtata Michigan.

Mundarija

1	Kirish	3
2	I bo`lim. Umumiy o`rta ta`lim maktabi o`huvchilarida dizayn ijodkorligi xususiyatlarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari	9
3	1.1. Intellekt va intellektual faollik. Ijodiy intellektual faoliyat	9
4	1.2. Ijodiy hobiliyatlar tushunchasi va ularni shakllantirish mexanizmlari	13
5	1.3. Inson shaxsiy hamda dizaynerlik tafakkurining bir-birini to`ldirishi	17
6	1.4. Mehnat - barchasining otasi	24
7	1.5. O`huvchilarning dizaynerlik tafakkurini rivojlantirishda loyihalar metodidan foydalanish	30
8	1.6. Umumiy o`rta ta`lim maktabi o`huvchilarida dizayn ijodkorligi xususiyatlarini namoyon etish... innovatsion texnologiyalari	38
9	II bo`lim. Ta`lim va tarbiya jarayonida o`huvchilarda dizayn ijodkorligi xususiyatlarini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari	49
10	2.1. Mehnat ta`limi darslarida badiiy konstruktorlik faoliyatini tashkil qilishning nazariy va metodik masalalari	50
11	2.2. Texnik estetikasining nazariy hoidalari	66
	2.3. Tashhi ko`rinish estetikasi	71
12	2.3. O`huvchilarda dizayn ijodkorligi xususiyatini rivojlantirish muammosi	76
13	2.4. Sinfdan tashhari ishlarda o`huvchilarning dizayn ijodkorliklarini shakllantirish innovatsion texnologiyalari	80
14	III bo`lim. Maktabdan tashhari to`garak mashhulotlarida	

o`huvchilarning dizaynerlik hobilyatlarini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari	91
15 3.1. Maktabdan tashhari ta`lim muassasalarida o`huvchilarning dizayn ijodkorligini rivojlantirishning nazariy asoslari	91
16 O`huvchilarda dizaynerlik hobilyatlarni rivojlantirishning asosiy ob`ektlari	102
17 3.3. Maktabdan tashhari ta`lim muassasalarida o`huvchilarning dizaynerlik hobilyatlarini rivojlantirishning metodik asoslari	104
18 IV bo`lim. Tajriba-sinov ishlarini tashkil etish metodikasi	119
19 4.1. Tajriba-sinov ishlarining natijalari	125
20 Xulosa va tavsiyalar	134
21 Tavsiya etilgan adabiyotlar ro`yxati	136